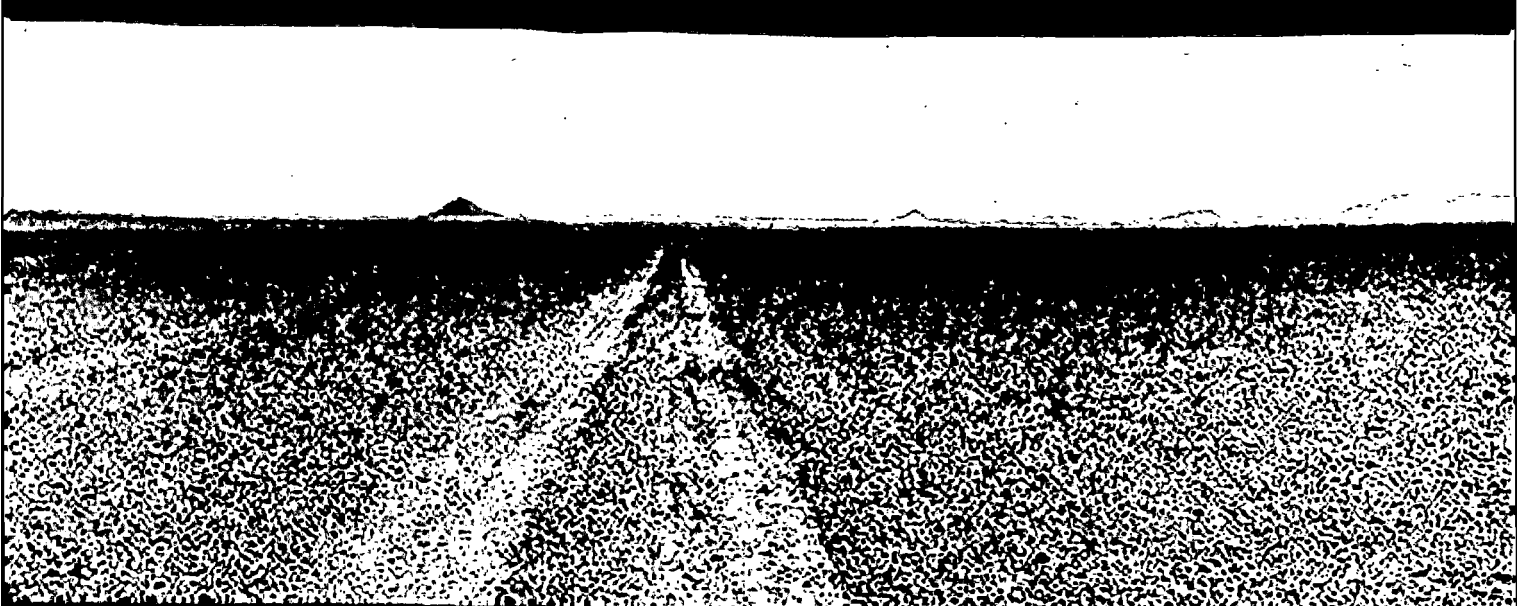

green project:
το δίκαιο, η τέχνη και η μόρφωση

ιωάννης ν. τζώρτζης

MET
TZO

επιβλέπουσα: ιωάννα τσιβάκου
πάντειο παν/μιο
τμήμα επικοινωνίας μέσων & πολιτισμού
αθήνα 25.1.2010

“Μπορούμε να πούμε ότι ένα άτομο που ενεργεί στο σύστημα του δικαίου σύμφωνα με αισθητικές αρχές, θα μπορούσε εύκολα να στιγματιστεί ως ταραχοποιός.”¹

¹ Προσαρμογή από τον Sevänen, 2001: 77.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1: Η θεωρία της κατά Luhmann «αυτοποίησης»	9
1.1. Οι βασικές αρχές της «αυτοποίησης»	9
1.2. Η «αυτοποίηση» του δικαίου	13
1.3. Η τέχνη ως «αυτοποιητικό υποσύστημα»	15
Κεφάλαιο 2: Κτίζοντας την έννοια της «μόρφωσης»	17
2.1. Η ανάγκη μιας νέας προσέγγισης και η «μόρφωση»	17
2.2. Η «μόρφωση» ως απόπειρα αναθεώρησης της «αυτοποίησης»	20
Κεφάλαιο 3: Η «μόρφωση» και η λειτουργία της	25
3.1. Η συμβολική μετάδοση του μηνύματος της «μόρφωσης»	25
3.1.1. Στο δίκαιο	25
3.1.2. Στην τέχνη	27
3.2. Η «μόρφωση» και η αλληλοδιαπερατότητα των υποσυστημάτων	29
Κεφάλαιο 4: Η οργάνωση «Green Project»	35
Αντί για συμπέρασμα: Από την ιεραρχία στην ετεραρχία και στα κοινωνικά δίκτυα	39
Παράρτημα: Η δράση «Green Project στην Ασία: Αθήνα-Πεκίνο από τους δρόμους του μεταξιού στους δρόμους της ενέργειας»	43
Βιβλιογραφία	127

Εισαγωγή

Η μονολιθική αντιμετώπιση του ορθολογισμού ανήκει στο παρελθόν. Πολλοί σύγχρονοι κοινωνιολόγοι τάσσονται υπέρ μιας ευρείας έννοιας της ορθολογικότητας, υποστηρίζοντας ότι υπάρχουν διαφορετικά είδη της. Ένας συγκεκριμένος ακαδημαϊκός κλάδος μπορεί να εμπεριέχει διάφορα είδη ορθολογικότητας. Στην εμπειρική κοινωνιολογική έρευνα, οι ποιοτικές περιπτώσιολογικές μελέτες και οι «hermeneutic» ερμηνείες των πολιτιστικών προϊόντων δεν ακολουθούν το ίδιο είδος ερευνητικής λογικής.

Για να εξηγήσουμε την κίνηση προς διαφορετικά είδη ορθολογικότητας πρέπει να λάβουμε υπόψη κοινωνικές και πολιτιστικές αλλαγές. Πολλοί κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν ότι «η κουλτούρα είναι σήμερα ένας ουσιαστικός παράγοντας στην κοινωνία» ή πως «ολόκληρη η κοινωνία έχει αισθητικοποιηθεί». Αυτή η νέα κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση έχει αναγκάσει τους κοινωνιολόγους να επεκτείνουν το αντικείμενο της έρευνάς τους. Υπάρχουν καλοί λόγοι να υποτεθεί ότι η νέα κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση έχει δημιουργήσει μια μερική ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί η έννοια της ορθολογικότητας. Εξ αιτίας των αλλαγών αυτών, η τέχνη έχει γίνει ένα κεντρικότερο ερευνητικό αντικείμενο στην κοινωνιολογία.

Ήδη από την πρώτη περίοδό του ο Luhmann ένας από τους σημαντικότερους Γερμανούς φιλοσόφους του 20ού αιώνα υιοθέτησε μια πλουραλιστική έννοια της ορθολογικότητας. Στην αρχή της δεκαετίας του '70 έγραψε στον πρώτο τόμο του *Soziologische Aufklärung*² ότι σε μια λειτουργικά διαφοροποιημένη κοινωνία η ορθολογικότητα έχει χάσει την ενότητά της. Ως εκ τούτου, στη σύγχρονη κοινωνία, το είδος της ορθολογικότητας είναι πάντα χαρακτηριστικό του κοινωνικού συστήματος, και υπό αυτήν την έννοια, η ορθολογικότητα είναι σχετική. Μια δράση που είναι λογική και αποδεκτή σε ένα σύστημα είναι αδικαιολόγητη ή ανόητη σε ένα άλλο σύστημα. Μπορούμε να πούμε ότι ένα άτομο που ενεργεί στο σύστημα του δικαίου σύμφωνα με αισθητικές αρχές, θα μπορούσε εύκολα να στιγματιστεί ως ταραχοποιός. Επειδή ο νομικός ορθολογισμός δεν ταυτίζεται με τον καλλιτεχνικό ορθολογισμό, αυτά τα είδη συγκρούσεων είναι δυνατά στη σύγχρονη κοινωνία.

[Ο νομοθέτης] «δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποστασιοποιηθεί από ότι είναι ευγενές και αληθινό, αλλά όταν κάποιο από τα πράγματα αποδειχθεί αδύνατο... πρέπει να μην αναλωθεί σε αυτό. Αντίθετα, πρέπει να επιδιώξει ο,τιδήποτε είναι πιο κοντά σε αυτό, μεταξύ των πραγμάτων που παραμένουν.»³

Στη συζήτηση για το νόμο και την κοινωνία, ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στην λεγόμενη «δικαιοποίηση» (juridification) του κοινωνικού κόσμου⁴. Η σχέση μεταξύ της δικαιοποίησης της κοινωνίας και της πολιτικοποίησης του δικαίου είναι ένα από τα κύρια θέματα της κοινωνιολογικής έρευνας τα τελευταία χρόνια. Μεταξύ των νομικών, η δικαιοποίηση έχει επικριθεί κυρίως ως ποσοτικό φαινόμενο. Η αύξηση της παραγωγής νόμων έχει χαρακτηριστεί ως «νομική έκρηξη» (legal explosion), ή ως «πλημμύρα των κανόνων» (flood

² Βλ. Luhmann, 1974b: 79.

³ Βλ. Plato, 1980, *Laws*, V 746 b-c, σελ. 134.

⁴ Βλ. Galanter, 1980; Voigt, 1980, 1983; Abel, 1980a, 1982; Kübler, 1984; Teubner, 1987.

of norms)⁵. Αυτό εν τούτοις, περιορίζει πολύ τον ορισμό της δικαιοποίησης. Η «πλημμύρα των κανόνων» έχει σχέση με την ποσότητα και τον πολλαπλασιασμό της νομικής ύλης και θα μπορούσε βεβαίως να αντιμετωπιστεί με την απλούστευση του νόμου, ή με τεχνικές βελτιώσεις στη νομοθεσία. Ιδιαίτερη όμως προσοχή πρέπει να δοθεί σε ποιοτικά στοιχεία: ποιες ουσιαστικές αλλαγές στις νομικές δομές έχουν φέρει την δικαιοποίηση της κοινωνίας. Η «πλημμύρα των κανόνων» είναι, επιπλέον, ιστορικά μη συγκεκριμένη. Οι διαδικασίες της δικαιοποίησης πρέπει αντ' αυτού να μελετηθούν κάτω από τους συγκεκριμένους όρους του σύγχρονου κρατικού παρεμβατισμού και την καταλληλότητα των νομικών δομών όσον αφορά διάφορους τομείς κοινωνικής δραστηριότητας. Τέλος, με την εξέταση των επιμέρους ιδιομορφιών της «πλημμύρας των κανόνων» και την υιοθέτηση της ποιοτικής μεθόδου, είναι δυνατόν να απομονωθούν τα καθολικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών της δικαιοποίησης και των προβλημάτων που προκύπτουν από αυτές.

Έχει καταδειχθεί ότι οι διαδικασίες της δικαιοποίησης είναι ανεπαρκείς για τους κοινωνικούς τομείς που επιδιώκουν να ρυθμίσουν και έχει υπερεκτιμηθεί η επικοινωνησιμότητα (communicability) του δικαίου. Οι προθέσεις καθοδήγησης της κοινωνίας από το παρεμβατικό κράτος φαίνεται να φθάνουν στα όριά τους, με τη θεώρηση του σύγχρονου δικαίου και των ρυθμιζόμενων κοινωνικών δραστηριοτήτων ως «κλειστών» ομιλιών (discourses). Σε σχέση με αυτή την αντίληψη, ο Luhmann έχει διατυπώσει τη θεωρία της «αυτοποίησης»⁶. Πράγματι, αν τα κοινωνικά συστήματα⁷ είναι «αυτοποιητικά κλειστά» και εάν αποκρίνονται στο εξωτερικό περιβάλλον μόνο μέχρι το σημείο που αυτό ανταποκρίνεται στην εσωτερική τους δομή, τότε οιαδήποτε δυνατότητα σκόπιμης καθοδήγησής τους τίθεται εν αμφιβόλω. Εάν ένα σύστημα ακολουθεί πάντα μόνο την ορθολογικότητά του, πώς μπορεί η λειτουργία του να επηρεαστεί από το εξωτερικό του περιβάλλον⁸. Ως εκ τούτου, η θεωρία του Luhmann έγινε το επίκεντρο των συζητήσεων για τη «ρυθμιστική κρίση» (Steuerungspessimismus)⁹ της δικαιοποίησης.

Σε αυτήν την εργασία παρουσιάζονται πολύ συνοπτικά, οι απόψεις του Luhmann περί νόμου και τέχνης και προτείνεται η αναθεώρησή τους σε σχέση με τη ρυθμιστική κρίση. Ο Luhmann ενσωμάτωσε κοινωνιολογικές, φιλοσοφικές και αισθητικές έννοιες σε ένα λειτουργικό σύνολο και κατέχει μια εξέχουσα θέση στην σύγχρονη κοινωνιολογία του νόμου και της τέχνης. Οι αναλύσεις των ρυθμιστικών κρίσεων τείνουν να μην λαμβάνουν υπόψη τους τη θέση του νόμου και της τέχνης μέσα σε μια σύνθετη, λειτουργικά διαφοροποιημένη κοινωνία χωρίς Αρχιμήδεια σημεία. Ο Luhmann εκλαμβάνει μια γενική θεωρία της κοινωνίας ως απαραίτητη προϋπόθεση¹⁰.

Στόχος μας είναι να αναδείξουμε την κρισιμότητα της θεωρίας της αυτοποίησης του Luhmann για την κατανόηση της τάσης «κλειστότητας» των κοινωνικών συστημάτων του νόμου και της τέχνης. Πιστεύουμε ότι η αναθεώρησή της μπορεί να αποκαλύψει επιπλέον δυνατότητες για την ανάλυση της διάδρασης μεταξύ του νόμου, της τέχνης και της κοινωνίας. Συγκεκριμένα, εδώ προτείνονται δύο βήματα για να γίνει αυτό, το πρώτο η κριτική και το δεύτερο η αναδημιουργία. Σε πρώτη φάση, θα επισημανθούν συνοπτικά οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ανάλυση της αυτοποίησης του δικαίου και της τέχνης. Σε ένα

⁵ Βλ. Barton, 1975; Hillermeier, 1978; Vogel, 1979.

⁶ Βλ. Tzortzis, 2004 για μία κριτική ανάλυση της θεωρίας της αυτοποίησης του Luhmann για το δίκαιο, την πολιτική και την οικογένεια.

⁷ Βλ. Teubner, 1993, σελ. 74.

⁸ Βλ. Willke, 1985.

⁹ Βλ. Scharpf, 1989.

¹⁰ Βλ. Luhmann, 1984b, 1986e, σελ. 61.

δεύτερο βήμα, θα αξιοποιηθούν οι όροι της «δύναμης/γνώσης» και της «κανονικοποίησης» (normalisation) που λαμβάνονται από το θεωρητικό οπλοστάσιο του Foucauld, και θα προταθεί η έννοια της «μόρφωσης» σαν μία απόπειρα επαναπροσέγγισης της αυτοποίησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η θεωρία του Luhmann θα είναι δυνατό να διατηρήσει τον εννοιολογικό της πλούτο, ενώ ταυτόχρονα θα μπορέσει να απελευθερωθεί από τις παραδοξότητες της.

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων της ρυθμιστικής κρίσης ορίζεται από την ερώτηση αν θα μπορούσε να αποτελέσει λύση σε αυτήν, η δυνατότητα της «μόρφωσης» [formation] του δικαϊκού συστήματος από άλλα κοινωνικά συστήματα, όπως η τέχνη. Κατά την άποψή μας, η αυτοποίηση του Luhmann δεν πρέπει ούτε να δραπετεύσει από την κριτική¹¹, αλλά ούτε και να απορριφθεί δογματικά, δεδομένου ότι η εργασία μας έχει δημιουργικούς στόχους. Πράγματι, η κριτική ανάλυση της θεωρίας του Luhmann εδράζεται στις σκέψεις για τη «συμβολική ρύθμιση». Η ανάλυση αυτή αποσκοπεί να δώσει στην προσέγγιση της «μόρφωσης» ευλογοφάνεια και να την καταστήσει ικανοποιητική απάντηση στα ερωτήματα που δημιουργεί η αντίληψη του δικαίου και της τέχνης ως αυτοποιητικά κλειστών κοινωνικών συστημάτων.

Τέλος, θα επιδιώξουμε να συγκεκριμενοποιήσουμε τη θεωρητική μας πρόταση, με την περιπτωσιολογική μελέτη των πεπραγμένων της μη κυβερνητικής οργάνωσης Green Project, η οποία αποτελεί το όχημα της εμπειρικής εφαρμογής του κατά τα ως άνω ιδεατού τύπου της «μόρφωσης» και απεικόνιση της συνολικής μας πρότασης. Με την οργάνωση αυτή επιδιώκεται η περιβαλλοντική «μόρφωση» του δικαίου και της κοινωνίας μέσω της τέχνης. Συγκεκριμένα, το Green Project στην Ασία αποτέλεσε, μια ριζοσπαστικά οικολογική προσπάθεια, όπου εθελοντές επιστήμονες και καλλιτέχνες διένυσαν 13.000 χλμ με οχήματα τεχνολογίας περιορισμού εκπομπών CO₂ από την Αθήνα στο Πεκίνο, με στόχο την αποτύπωση εφαρμογών βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και μονάδων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, κατά μήκος των αρχαίων δρόμων του μεταξιού που σήμερα οριοθετούνται από τους αγωγούς φυσικού αερίου. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η επιστημονικο-καλλιτεχνική δραστηριότητα της ομάδας της Green Project αποτέλεσε μια μορφή στρατευμένης τέχνης. Οι επιστήμονες και οι καλλιτέχνες που συμμετείχαν στη δράση διαμόρφωσαν τις σκέψεις και τις πρωτοβουλίες τους υπό την επήρεια της κοινής βιωματικής «μόρφωσης». Η Green Project έγινε ο δούρειος ίππος για να διαρραγούν «μορφωτικά» τα νομικά τείχη της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας και η *sui generis* οικολογική επικοινωνία της Green Project να επιχειρήσει να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τη σχέση των κοινωνικών συστημάτων της τέχνης και του δικαίου.

¹¹ Βλ. Kasler, 1984, σελ.. 184-90.

Κεφάλαιο 1

Η θεωρία της κατά Luhmann «αυτοποίησης»

1.1. Οι βασικές αρχές της «αυτοποίησης»

Γιατί θα πρέπει να ασχοληθούμε με την αυτοποίηση κατά πρώτο λόγο; Ο όρος «autopoiesis» επινοήθηκε από τους Maturana και Varela¹² και προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις: «εαυτός» και «ποίηση». Κατά συνέπεια, αυτοποίηση σημαίνει «αυτοδημιουργία». Αν και η θεωρία της αυτοποίησης συναντάται σε διάφορες μορφές ανάλογα με τον μελετητή που την αναπτύσσει, περιοριζόμαστε να ασχοληθούμε μόνο με την εκδοχή του Luhmann, για τους σκοπούς αυτής της εργασίας. Αυτός είναι ο Γερμανός στοχαστής, που θεωρείται κυρίως υπεύθυνος για τη μεταφορά της ιδέας της αυτοποίησης από τη σφαίρα των φυσικών επιστημών στον χώρο του κοινωνικού episteme, δεδομένου ότι είναι ο πιο εξέχων θεωρητικός της αυτοποίησης. Από το 1982, ο Luhmann, ο οποίος προηγουμένως ανέπτυξε τις συστημικές ιδέες του σύμφωνα με την λειτουργιστική παράδοση¹³, αποφάσισε να μην αναλύει πλέον τα κοινωνικά συστήματα στη βάση σχέσεων εισόδου-εξόδου, αλλά έδωσε περισσότερη προσοχή στην εσωτερική «αυτο-παραγωγή» τους¹⁴. Πράγματι, βασίστηκε στους Χιλιανούς βιολόγους Maturana και Varela¹⁵, που ανέπτυξαν αρχικά την ιδέα των βιολογικών συστημάτων, τα οποία αναπαράγουν επανειλημμένα τα στοιχεία τους μόνα τους και με αυτό τον τρόπο, ανεξαρτητοποιούνται από το περιβάλλον τους.

Η αυτοποίηση του Luhmann αποτελεί μια εκδοχή της θεωρίας των συστημάτων και υποστηρίζει ότι ζούμε σε έναν κόσμο που διακρίνεται σε διαφορετικά κοινωνικά αυτοποιητικά υποσυστήματα. Αυτά διακρίνονται από τα αντίστοιχα βιολογικά των Maturana και Varela, επειδή το βασικό στοιχείο τους θεωρείται η «επικοινωνία»: η «σύνθεση της έκφρασης, των πληροφοριών και της κατανόησης». Ο Luhmann δεν τα βλέπει ως ομάδες ανθρώπων, όπως ο Maturana¹⁶ προτείνει, αλλά ως συστήματα νοήματος. Αυτά τα συστήματα είναι αυτοποιητικά, δηλαδή αυτό-αναφορικά: ένα κοινωνικό σύστημα γίνεται αντιληπτό ως κάτι που «σκέφτεται» ανεξάρτητα από μεμονωμένα άτομα ή τα άλλα συστήματα. Έτσι ένα σύστημα μπορεί βρίσκεται μέσα σε ένα περιβάλλον που αποτελείται από άλλα συστήματα, αλλά είναι ριζικά solipsistic: «ένα αυτοποιητικό σύστημα... αποτελεί τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται μέσω των στοιχείων από τα οποία αποτελείται»¹⁷. Ένα τέτοιο σύστημα είναι λειτουργικά κλειστό: «η κλειστότητα συνίσταται στο γεγονός ότι όλες οι διαδικασίες αναπαράγουν πάντα το σύστημα»¹⁸. Το αυτοποιητικό σύστημα λειτουργεί με το να αναδημιουργείται σε σχέση με τα στοιχεία που το αποτελούν - τίποτα δεν υπάρχει αλλιώς...

¹² Βλ. Maturana and Varela, 1973, 1975, 1980.

¹³ Βλ. Luhmann, 1979, 1982a. Η χρήση της έννοιας του «συστήματος» στις κοινωνικές επιστήμες είναι πολύ αμφισβητήσιμη και όποιος μπορεί να μπει στον πειρασμό να υποθέσει ότι δεν είναι κάτι περισσότερο από μια επαναδιατύπωση άλλων λειτουργικά ισοδύναμων εννοιών. Εν τούτοις, το βιβλίο *Soziale Systeme, Grundriss Luhmann einer Theorie* (1984a) καταστρέφει ολοκληρωτικά την ιδέα ότι η μεταγραφή της έννοιας του «συστήματος» στην κοινωνική θεωρία είναι εύκολη υπόθεση.

¹⁴ Βλ. Luhmann, 1982b.

¹⁵ Ο Maturana το 1970 ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «αυτοποίηση» στο *Biology of Cognition*. Βλ. Maturana and Varela, 1980; Zeleny, 1981a.

¹⁶ Για την θεώρηση του Maturana περί «συζευγμένων ανθρώπινων όντων», βλ. Maturana, 1980.

¹⁷ Luhmann, 1988a, σελ. 14.

¹⁸ *Ibid.*, σελ.15.

Συνεπώς, η θέση των ατόμων γίνεται αμφισβητήσιμη. Ο χωρισμός του αυτοποιητικού συστήματος από το περιβάλλον του συνδέεται με τη σύλληψη της «διπλής ταυτότητας»¹⁹ των ανθρώπινων όντων: Οι άνθρωποι θεωρούνται είτε ψυχικά αυτοποιητικά συστήματα, που αποσυνδέονται συνολικά και ευδιάκριτα από τα κοινωνικά υποσυστήματα²⁰, είτε «χλωμά κατασκευάσματα», που υπάρχουν μέσα στα αυτοποιητικά υποσυστήματα, μόνον σύμφωνα με την έννοια που κάθε σύστημα ορίζει σε αυτά. Η θεωρία της αυτοποίησης γίνεται θεωρία της «προσωποποίησης» των κοινωνικών υποσυστημάτων. Ορισμένες ανθρώπινες ιδιότητες αποδίδονται στα κοινωνικά υποσυστήματα. Πράγματι, τα υποσυστήματα έχουν την ικανότητα της «επικοινωνίας» διακριτά από τα άτομα στο στάδιο της αυτοποίησης. Είναι το νομικό υποσύστημα, παραδείγματος χάριν, το οποίο «σκέφτεται» και όχι οι μεμονωμένοι δράστες όπως οι δικαστές, οι δικηγόροι, κ.λ.π.²¹

Επιπλέον, η έννοια της απόλυτης αυτοποιητικής «κλειστότητας» δημιουργεί το ερώτημα για το πώς ένα σύστημα αποκρίνεται στις εξελίξεις που παρουσιάζονται στο ευρύτερο περιβάλλον του. Σύμφωνα με τον Luhmann, τα αυτοποιητικά υποσυστήματα χρησιμοποιούν διαφορετικές διαδικασίες για την αξιολόγηση της πραγματικότητας και τη δημιουργία έτσι του εξωτερικού τους περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να επικοινωνήσουν άμεσα το ένα με το άλλο υπό την έννοια ότι δεν μπορούν να διαβιβάσουν άμεσα «νόημα». Οτιδήποτε εισέρχεται στο υποσύστημα από άλλα υποσυστήματα, ή ακόμη και από μεμονωμένα άτομα, θεωρείται μόνο ως ενόχληση στην οποία αυτό προσαρμόζεται. Εντούτοις, προκειμένου να διατηρηθεί η ύπαρξή τους πρέπει να αναπαραγάγουν στο εσωτερικό τους την εκδοχή τους για το εξωτερικό τους περιβάλλον, το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει άλλα υποσυστήματα²². Παραδείγματος χάριν, αφενός το δίκαιο, όπως ο Luhmann υποστηρίζει, αναπαράγει τον τρόπο που βλέπει τον κόσμο από άποψη νομιμότητας και παρανομίας και περιορίζει κάθε πιθανότητα αμφισβήτησης της βάσης αυτής της διάκρισης (που μπορεί να είναι είτε νόμιμη, παράνομη, είτε καμία!). Αφετέρου, ο Luhmann αναλύει την τέχνη ως κλειστό αυτοποιητικό υποσύστημα, βλέποντας την ως χώρο αισθητικής επικοινωνίας, ως σφαίρα της κοινωνικής ζωής που είναι άνοση στο νόμο.

Κατά συνέπεια, ο μόνος τρόπος που ένα υποσύστημα αφορά ένα άλλο υποσύστημα είναι με την αναδημιουργία εκείνου του υποσυστήματος μέσα από την κατασκευή της πραγματικότητάς του: μια διαδικασία, η οποία, σύμφωνα με την ορολογία των Maturana και Varela, περιγράφεται από Luhmann ως «δομική σύζευξη». Αυτό γίνεται κατανοητό όπως διοχετεύεται το εξω-συστημικό περιβάλλον στο συστημικό και αντίστροφα. Με άλλα λόγια, οι εξελίξεις μέσα σε ένα υποσύστημα είναι «συζευγμένες» με παράλληλες αλλά ανεξάρτητες εξελίξεις σε ένα άλλο υποσύστημα. Αλλά δεν υπάρχει καμία άμεση εισαγωγή: κανένα υποσύστημα δεν καταλαβαίνει το άλλο όπως το άλλο θα καταλάβαινε τον εαυτό του. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα αυτοποιητικά υποσυστήματα δεν έχουν καμία επιρροή το ένα επάνω στο άλλο, αλλά μάλλον ότι η φύση και η έκταση αυτής της επιρροής καθορίζονται κατά ένα μεγάλο μέρος από τις εσωτερικές διαδικασίες καθενός από αυτά.

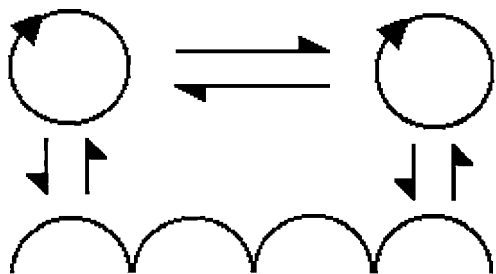
¹⁹ Βλ. Teubner, 1989, σελ. 741.

²⁰ Μόνο όταν ένα άτομο εκφράζει τις σκέψεις του σε κάποιον άλλο, οι επικοινωνίες τους μπορούν να εισέλθουν στον κοινωνικό χώρο.

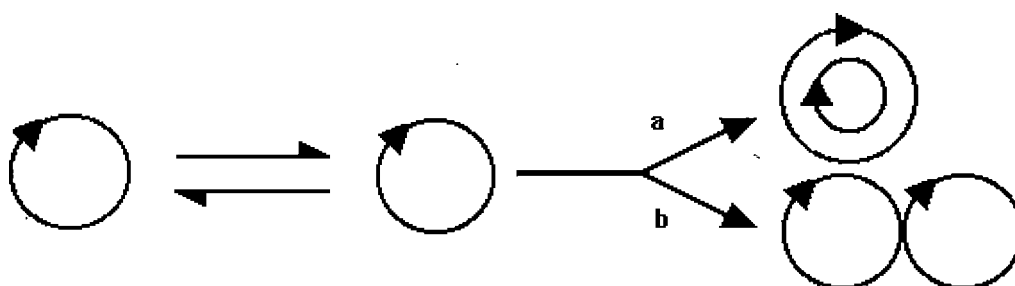
²¹ Ο Teubner υποστηρίζει ότι οι «ψυχικές διαδικασίες» δεν έχουν καμία πρόσβαση στο δίκαιο και το δίκαιο δεν έχει πρόσβαση ούτε στις «ψυχικές διαδικασίες», ούτε στη «συνείδηση» (1989, σελ. 737). Πράγματι, η κοινωνική σκέψη μιας οργάνωσης, σύμφωνα με τον Teubner, διακρίνεται αυστηρά από την ψυχική σκέψη που είναι το προϊόν των μεμονωμένων μελών εκείνης της οργάνωσης.

²² Ερμηνεύοντας τον Luhmann, ο Habermas δηλώνει ότι «όλα τα συστήματα είναι περιβάλλοντα το ένα για το άλλο, ενισχύοντας αμοιβαία την περιβαλλοντική πολυπλοκότητα που κάθε ένα πρέπει να ελέγξει» (1987, σελ. 371).

Πίνακας 1. Επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις για τη δομική σύζευξη

Πίνακας 2. Οι δύο κατευθύνσεις της δομικής σύζευξης

Πιστεύουμε ότι, όπως ο Cotterrell²³ υποστηρίζει, το σημαντικότερο πρόβλημα για τη θεωρία της αυτοποίησης είναι να βρεθούν οι τρόποι διάδρασης μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών υποσυστημάτων. Όπως είδαμε ανωτέρω, σύμφωνα με τον Luhmann, «η θεωρία των αυτοποιητικών υποσυστημάτων αντικαθιστά τη σχέση εισόδου-εξόδου με την έννοια της δομικής σύζευξης»²⁴. Για τον Luhmann, «... η δομική σύζευξη, μαζί με την επαρκή εσωτερική πολυπλοκότητα, είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ενίσχυση των κανονικότητων προκειμένου να κατασκευάσουν τάξη από το θόρυβο ή πλεονασμό από την ποικιλία»²⁵. Δεν υπάρχει καμία σύζευξη από την εισαγωγή, παρά μόνο από την κλειστότητα²⁶. Φαίνεται ότι αντί για την επαφή, τα διαφορετικά υποσυστήματα μοιράζονται μόνο δομημένη και «εκλεκτική» παράλληλη επεξεργασία των πληροφοριών. Η αυτοποίηση του Luhmann αρνείται την ιδέα μιας υπερσυνδεδεμένης αιτιώδους σχέσης (και την αναγνωρίζει, φυσικά, μόνον ως κατασκεύασμα ενός παρατηρητή που ενδιαφέρεται να προβεί σε αιτιώδεις συσχετίσεις), αλλά αποδέχεται την ιδέα «των ιδιαίτερα εκλεκτικών συνδέσεων μεταξύ των υποσυστημάτων και του περιβάλλοντός τους»²⁷.

²³ Cotterrell, 1984/1992, σελ. 67.

²⁴ Luhmann, 1992c, σελ. 1432.

²⁵ *Ibid.*, σελ. 1432-3.

²⁶ Luhmann, 1989b, σελ. 29.

²⁷ Luhmann, 1992c, σελ. 1432.

Πίνακας 3. Τα στοιχεία των κυριότερων κοινωνικών υποσυστημάτων σύμφωνα με το Luhmann

Υπο-σύστημα ²⁸	Διαδικός κώδικας	Γλώσσα κοινωνικής επικοινωνίας	Βάση της ικανότητας και της αρχής	Μέσο επικοινωνίας	Κοινωνική λειτουργία
δίκαιο	νόμιμος/ παράνομος, ή άδεια/ απαγόρευση, ή σωστός/ λανθασμένος	ο νόμος, νομική ομιλία, ή νομικά προηγούμενα	νομική εκπαίδευση	νόμος και πιστοποιητικά	παροχή νομικών αποφάσεων
εκπαίδευση	καλύτερα/ χειρότερα; προβιβασμός/ υποβιβασμός; ή επιτυχία/ αποτυχία	συγκρίσεις και εκτιμήσεις γλώσσες διάφορων εκπαιδευτικών θεμάτων	δικαίωμα αξιολόγησης, σύγκρισης και επιλογής δάσκαλοι ή διοικητές	βαθμοί ή αποτελέσματα διαγωνισμών	παροχή συγκριτικών επιλογών μαθητών για μελλοντικές κοινωνικές ευκαιρίες
επιστήμη	αλήθεια/ ψεύδος	τεχνικές ανεύρεσης επιστημονικής αλήθειας	τεχνικά και επιστημονικά προσόντα	αλήθεια	παροχή αξιολογήσεων αλήθειας
θρησκεία	υπερβατικότητα / ενύπαρξη, ή ιερός/ βέβηλος	Θεός	γλώσσα του Θεού	θρησκευτικό δόγμα	εκτέλεση της θέλησης του Θεού
οικογένεια	λειτουργική/ δυσλειτουργική	οικειότητα	βιολογικές σχέσεις οικειότητας	αγάπη	δημιουργία αμοιβαίας κατανόησης
οικονομία	πληρωμή/ μη πληρωμή ή ιδιοκτησία/ μη ιδιοκτησία	τιμές	δυνατότητα πληρωμής, ή ιδιοκτησία	χρήματα	καθορισμός τιμών/ διενέργεια πληρωμών
πολιτική ²⁹	κατοχή/ μη κατοχή πολιτικού γραφείου, ή κυβέρνηση/ αντιπολίτευση, προοδευτικός/ συντηρητικός	προσπάθεια αντιπαράθεσης για πολιτικό κέρδος, ή αξίες πολιτικής κουλτούρας, ή ιδεολογικές προτιμήσεις	κατοχή πολιτικού γραφείου, ή κατοχή και επιδίωξη προώθησης ιδεολογικής θέσης	δύναμη και ουσιαστικές πολιτικές αξίες, ή ιδεολογίες	παροχή συλλογικά δεσμευτικών αποφάσεων και ιδεολογιών
τέχνη	όμορφο/ άσχημο	ομορφιά, πράξεις επικοινωνίας με έργα τέχνης	καλλιτεχνική εκπαίδευση	έργα τέχνης, πολιτιστικές οργανώσεις	αισθητική επικοινωνία

²⁸ Όλα τα υποσυστήματα προέρχονται από τη θεωρία του Luhmann, και ειδικά μεταξύ άλλων, 1982a, 1988c, 1989b. Η αναφορά πέντε ευδιάκριτων στοιχείων για κάθε υποσύστημα προέρχεται άμεσα από τις ιδέες του Luhmann, και είναι μια αναδιατύπωση εκείνων των ιδεών, που αναπτύσσονται αρχικά στον Rempel, το 1996, 1998, αλλά έχουν σημαντικά τροποποιηθεί εδώ..

²⁹ Ο Luhmann δεν διαφοροποιεί ρητά ένα «ιδεολογικό» από ένα «πολιτικό» υποσύστημα. Ως εκ τούτου, ο Luhmann, 1989b, καθορίζει το «πολιτικό» υποσύστημα μόνον από την άποψη της αντιπαραθετικής προσπάθειας για την κατοχή γραφείου.

1.2. Η «αυτοποίηση» του δικαίου

Σε απάντηση της ερώτησης «πόσο αυτόνομο είναι το δίκαιο τελικά;» ο E. P. Thompson έγραψε: «Λοιπόν, τις περισσότερες φορές όταν το παρατηρούσα, το δίκαιο κινούταν ελεύθερο από την οικονομία, επιδιώκοντας τους σκοπούς του, υπερασπίζοντας τα κεκτημένα του, προετοιμάζοντας τον δρόμο για αυτό, και τα λοιπά [...]. Αλλά [...] διστάζω να ψιθυρίσω την αίρεση [...] ότι σε διάφορες περιπτώσεις, ενώ πρόσεχα, η συντέλεια ήρθε πραγματικά. Τελικά, αυτή όπως ένα ανίερο φάντασμα, άρπαξε το δίκαιο και το ανάγκασε να αλλάξει τη γλώσσα του και τις μορφές ύπαρξής του, που ήταν κατάλληλες για την παραγωγή του, όπως τις πράξεις κλειστότητας και τη νέα νομολογία, αποκλείοντας τα κοινά εθιμικά δικαιώματα. Αλλά ήταν το δίκαιο 'σχετικά αυτόνομο'; Μα, ναι. Μερικές φορές. Σχετικά. Φυσικά.»³⁰

Η αναλύσεις του Luhmann για το δίκαιο είναι εξαιρετικά εκτενείς και είναι αδύνατο να παρουσιαστούν εδώ. Πολλά από τα βασικά στοιχεία στην κοινωνιολογία δικαίου του Luhmann καθορίστηκαν προτού αυτός ανακαλύψει τη Χιλιανή σχολή της αυτοποίησης. Αυτά τα στοιχεία έχουν γενικά μετασχηματιστεί μέσω της ένταξής τους στην αυτοποιητική προσέγγιση.

Οι δυαδικοί κώδικες του υποσυστήματος του δικαίου περιγράφονται από τον Luhmann³¹ ως «νόμιμος/παράνομος», «άδεια/απαγόρευση» και «ορθό/λάθος». Με βάση αυτήν την κωδικοποίηση, το υποσύστημα αυτό αποτελείται από τις κοινωνικές επικοινωνίες που διαμορφώνονται σε σχέση με το γενικευμένο μέσο του «νόμου». Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν τις επικοινωνίες στις επίσημες νομικές οργανώσεις, ή στην καθημερινή ζωή, εάν αυτή η τελευταία προκαλεί νομικά ερωτήματα³². Οι νομικές επικοινωνίες υποσυστημάτων παράγουν τις κρίσεις σχετικά με τη νομιμότητα ή μη, διάφορων αξιώσεων. Αυτό προϋποθέτει ότι τα πρόσωπα που εκπαιδεύονται για να εκδώσουν τις ενημερωμένες νομικές κρίσεις διαθέτουν την κατάλληλη νομική ικανότητα, και ως εκ τούτου την εξουσία³³. Το δίκαιο θεωρείται ως το «σύμπαν της ομιλίας» και ένας θεσμός που μπορεί να περιγραφεί με όρους όχι πλέον απλά αυτονομίας και αυτο-οργάνωσης, αλλά αυτοποίησης. Εδώ θα εστιάσουμε στο βασικό πρόβλημα της αυτοποιητικής νομικής κλειστότητας.

Σύμφωνα με τον Luhmann, το δίκαιο είναι μια «σφαίρα ομιλίας» που έχει κλειδωθεί σε μια επαναλαμβανόμενη αυτο-παραγωγή. Οικοδομεί τη δική του αυτόνομη τάξη και κατανοεί τον κόσμο μέσα από αυτήν. Χωρίς καμία εξωτερική πρόσβαση στην πραγματικότητα, «γνωρίζει» μέσα από τη γνώση του εαυτού του. Επομένως, ο τρόπος με τον οποίο τα επικοινωνιακά γεγονότα δημιουργούνται αυτο-αναφορικά – και από τα οποία, όπως έχουμε δει, αποτελείται το νομικό υποσύστημα – συνδέεται με τη διαδικασία της εσωτερικοποίησης των πληροφοριών σύμφωνα με τις νόμιμα συγκεκριμένες συνθήκες της «γνωστικής ανοικτότητας» προς το εξωτερικό περιβάλλον, υπό τους όρους της «κανονιστικής κλειστότητας»³⁴. Η «κανονικότητα», ως ελλοχεύουσα γνώση, χαρακτηρίζει

³⁰ E. P. Thompson, 1978, σελ. 96.

³¹ Βλ. Luhmann, 1989b.

³² Βλ. Luhmann, 1982a.

³³ Luhmann, 1989b, σελ. 64.

³⁴ Βλ. Luhmann, 1988b.

την ιδιοσυγκρασιακή φύση της αλήθειας του δικαίου. Πράγματι, για τον Luhmann, η αλήθεια που παράγεται από το δίκαιο ως αυτοποιητικό σύστημα, δεν μπορεί να επηρεαστεί από την αλήθεια που παράγεται από ομιλίες έξω από το νομικό σύστημα³⁵. Είναι η αυτοποίηση που, για τον Cotterrell, καθιστά το δίκαιο «κατά ένα μεγάλο μέρος αδιαπέραστο από τη σοβαρή πρόκληση από άλλους τομείς γνώσης»³⁶. «Ενδεχομένως, το πιο σημαντικό στοιχείο για τη νομική ομιλία και τα νομικά υποσυστήματα είναι η απομόνωσή τους, η έλλειψη σχέσεων με άλλα κοινωνικά υποσυστήματα»³⁷. Καθορίζοντας το νομικό υποσύστημα από την άποψη της σταθεροποίησης συμβατών προσδοκιών, το δίκαιο νόμος επιδιώκει όχι μόνο να απλοποιήσει και να περιορίσει τα κοινωνικά ζητήματα, αλλά να τα απορροφήσει και να τα εξουδετερώσει. Σύμφωνα με τον Nelken: «Για τον Luhmann, ο νόμος είναι ο μεγάλος αποκρύπτων, που καλύπτει το γεγονός της βίας στη βάση της κοινωνικής τάξης, που διαχειρίζεται τις ασύμβατες πολιτικές και ηθικές επιλογές σε έναν κόσμο χωρίς συναίνεση ή απολυτότητες. Διδάσκοντας τους ανθρώπους να μην μαθαίνουν από τις ανεκπλήρωτες προσδοκίες τους [...]»³⁸

Είναι πολύ αμφίβολο, αν το δίκαιο μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ερμητικά κλειστό και ανίκανο να αναπτύσσει σχέσεις με άλλα κοινωνικά υποσυστήματα, εκτός από το να τα αναδημιουργεί στο πλαίσιο του δικού του *episteme*³⁹. Σύμφωνα με τον Luhmann και τον Teubner, οι αλήθειες που παράγονται από το νόμο ως αυτοποιητικό υποσύστημα δεν μπορούν να επηρεαστούν από αλήθειες που παράγονται από ομιλίες έξω από αυτό⁴⁰. Πράγματι, η αυτοποιητική θεώρηση του νομικού υποσυστήματος το κάνει, όπως ο Cotterrell υποστηρίζει, «κατά ένα μεγάλο μέρος, αδιαπέραστο από τη σοβαρή πρόκληση από άλλους τομείς γνώσης»⁴¹. Παρόλα αυτά, για την αυτοποίηση «το σημαντικότερο για τη νομική ομιλία και τα νομικά υποσυστήματα είναι η απομόνωσή τους, η έλλειψη σχέσεών τους με άλλα υποσυστήματα»⁴², και προέχει για ρυθμιστικούς λόγους, να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο το δίκαιο ως επικοινωνιακό υποσύστημα, αφορά άλλες ομιλίες. Όπως ο Lempert ορθά ισχυρίζεται, η προσέγγιση του Luhmann περί απόλυτης «κλειστότητας» είναι δύσκολο να συμβαδίσει με τις νομοθετικές πρωτοβουλίες. Δυστυχώς, η άποψη του Luhmann για τη λειτουργία του δικαίου, τον οδηγεί να αρνηθεί στις σύγχρονες κοινωνίες την ύπαρξη πασιφανών στοιχείων για τις προσπάθειες του νόμου να επιτύχει προσανατολισμένες-στο-αποτέλεσμα, εκβάσεις. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Teubner, η θεωρία της αυτοποίησης του Luhmann δεν εννοεί το νόμο ως πρωτοκοινωνική επιστήμη που ενδιαφέρεται να κατανοήσει και να ρυθμίσει και όχι μόνο να αξιολογήσει τον κοινωνικό κόσμο⁴³.

Η προβληματική φύση της ατροποποίητης έννοιας της δομικής σύζευξης έχει ήδη επισημανθεί από τον Teubner, ο οποίος την θεωρεί ανεπαρκή για το δίκαιο. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι «... παρά την καινοτόμο δυνατότητά της, η έννοια της δομικής σύζευξης

³⁵ Βλ. Luhmann, 1989a; Teubner, 1989.

³⁶ Cotterrell, 1986a, σελ. 3.

³⁷ Cotterrell, 1986b, σελ. 495.

³⁸ Nelken, 1988b, σελ. 203.

³⁹ Teubner, 1989, σελ. 738.

⁴⁰ Βλ. *ibid.*, σελ. 743.

⁴¹ Cotterrell, 1986a, σελ. 9-34.

⁴² Cotterrell, 1986b, σελ. 495.

⁴³ Βλ. Teubner, 1985b.

όπως αναπτύχθηκε από τη Γενική Θεωρία των Συστημάτων δεν είναι αρκετά σύνθετη για να αντιμετωπίσει τα ειδικά προβλήματα του δικαίου και της κοινωνίας... Δεν είναι το δίκαιο πολύ πιο «ανοικτό» σε σχέση με άλλους πολιτιστικούς τομείς όπως η τέχνη και η επιστήμη, από ότι η γενική έννοια της δομικής σύζευξης θα επέτρεπε; ... Και δεν βρίσκουμε στην συν-εξέλιξη του δικαίου και της κοινωνίας σημαντικά περισσότερες 'εκλεκτικές συγγένειες' από ότι μόνη της η συνύπαρξη της δομικής αλλαγής, θα προέβλεπε;»⁴⁴

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, αν και ο Luhmann δέχεται ότι το δίκαιο μπορεί να αναπτύξει συγκεκριμένες δραστηριότητες για τον εαυτό του, αρνείται ότι εμπλέκεται σε σχέσεις εισόδου-εξόδου, ή ανταλλαγής με το περιβάλλον του. Αλλά εάν αυτό συμβαίνει, με ποιον τρόπο οι εσωτερικές διαδικασίες αυτού του αυτοποιητικού υποσυστήματος καθίστανται συμβατές με τους όρους ύπαρξης των άλλων υποσυστημάτων και της κοινωνικής αναπαραγωγής; Εάν είναι κλειστό στην αυτοαναφορά του, πώς αφορά το περιβάλλον του; Προκειμένου να είμαστε σε θέση να απαντήσουμε σε αυτές τις ερωτήσεις, θα πρέπει πρώτα να αξιολογήσουμε τις απόψεις του Luhmann σχετικά με την τέχνη.

1.3. Η τέχνη ως «αυτοποιητικό υποσύστημα»

Σύμφωνα με τον Luhmann, τόσο τα έργα της τέχνης, όσο και οι πολιτιστικές οργανώσεις ανήκουν στο κοινωνικό υποσύστημα της τέχνης. Εδώ συναντά κανείς τα έργα τέχνης και τους οργανισμούς που τα δημιουργούν και τα προωθούν, όπως μουσεία, γκαλερί, εκδοτικούς οίκους, μουσικούς οργανισμούς, θέατρα, καλλιτεχνικούς οργανισμούς κλπ. Κατά τον Luhmann βέβαια, αυτό το υποσύστημα ουσιαστικά δεν απαρτίζεται τόσο από τα έργα τέχνης αυτά καθ' αυτά, αλλά μάλλον από τις επικοινωνιακές πράξεις που τα αφορούν. Όπως το λειτουργικό υποσύστημα της οικονομίας δεν αποτελείται τελικά από τα χρήματα και τα αγαθά, αλλά μάλλον από ορισμένα είδη επικοινωνιακών πράξεων που ο Luhmann αποκάλεσε «πράξεις πληρωμής». Όταν αναφέρει επικοινωνιακές πράξεις που έχουν σχέση με τα έργα της τέχνης, εννοεί συνήθως την κριτική της τέχνης. Επομένως, στο υποσύστημα της τέχνης εντάσσονται όλα τα καλλιτεχνικά έργα και τις θεωρίες για αυτά, καθώς και τους τρόπους παραγωγής, διάδοσης και προβολής τους⁴⁵.

Ο τρόπος βέβαια με τον οποίο ο Luhmann θέτει τα όρια μεταξύ της τέχνης και της μη-τέχνης είναι μάλλον φορμαλιστικός⁴⁶. Στις φορμαλιστικές θεωρίες, παραδοσιακά θεωρείται ότι τα έργα της τέχνης διαφέρουν από άλλα αντικείμενα λόγω των επίσημων ιδιοτήτων τους. Ο Luhmann θεωρεί ότι και η άρνηση της τέχνης έχει γεννηθεί μέσω της ίδιας της τέχνης⁴⁷. Και προσθέτει ότι, συνεπεία αυτής της ανάπτυξης, τα έργα της τέχνης έχουν χάσει τα διακριτικά σημάδια τους. Επομένως, σύμφωνα με αυτόν, οι άνθρωποι σήμερα πρέπει συχνά να γνωρίζουν μερικά εξωτερικά γνωρίσματα, ή σημάδια προσδιορισμού, προκειμένου να είναι σε θέση να προσδιορίσουν τα έργα τέχνης⁴⁸. Παραδείγματος χάριν, πρέπει να ξέρουν εάν ορισμένα αντικείμενα έχουν τοποθετηθεί πραγματικά στην επίδειξη ως έργα τέχνης, δηλαδή πρέπει κάπως να ξέρουν τις προθέσεις

⁴⁴ Teubner, 1992c, σελ. 1447.

⁴⁵ Τσιβάκου, 2008.

⁴⁶ Sevänen, 2001.

⁴⁷ Luhmann, 1997c: 474-6.

⁴⁸ *Ibid*: 119, 478-83.

των διαφορετικών πολιτιστικών παραγωγών, των εκτελεστών και των διανομέων. Διαφορετικά, δεν θα ήταν σε θέση να ταξινομήσουν τα πολιτιστικά προϊόντα, ή τα χειροποίητα αντικείμενα. Εδώ βεβαίως ανακύπτουν προβλήματα.

Το πρώτο είναι πως η γλώσσα της επικοινωνίας στην τέχνη δεν είναι μόνο γνωστική αλλά έχει να κάνει με τις αισθήσεις. Το υποσύστημα αυτό επικοινωνεί μέσω των έργων τέχνης τα οποία μεταβιβάζουν γνωστικά και συναισθηματικά στοιχεία σε ένα ακροατήριο. Πώς λοιπόν ένα λειτουργικό σύστημα μπορεί να επεξεργάζεται επικοινωνίες που δεν είναι γλωσσικές αλλά αισθητικές και συγκινησιακές; Στην παρούσα βέβαια πολιτιστική συγκυρία, πολλά έργα τέχνης, επικοινωνούν κατά πρώτο λόγο, σκέψεις και ιδέες και μόνο δευτερευόντως, λειτουργούν ως αισθητική επικοινωνία. Ο Luhmann υποστηρίζει πως ενώ τα άλλα λειτουργικά συστήματα όπως το δίκαιο και η επιστήμη προβαίνουν σε δεύτερας τάξεως επικοινωνίες (αναφέρονται δηλαδή σε επικοινωνίες πρώτης τάξεως που κάνουν τα δρώντα υποκείμενα), στο λειτουργικό σύστημα της τέχνης οι επικοινωνίες του είναι μερικές φορές πρώτης τάξεως διότι αναφέρονται σε συγκινήσεις αισθητικής μορφής. Με άλλα λόγια, τα έργα τέχνης συνδέουν τις επικοινωνίες πρώτης και δεύτερας τάξης. Αυτό σημαίνει ότι ίδια τα έργα τέχνης με κάποιο τρόπο καταδεικνύουν σε μας τι είναι τέχνη: *«Το γεγονός είναι ότι τα έργα τέχνης διαφέρουν από άλλα αντικείμενα λόγω της αυτοαναφορικής τους σχέσης: τα ίδια υποστηρίζουν ότι είναι τέχνη. Και αυτό είναι δυνατό επειδή είναι ένα θέμα της επικοινωνίας, και όχι μόνο των άψυχων αντικειμένων»*⁴⁹.

Η δεύτερη δυσκολία είναι να διατυπωθούν κατά την λουμανική εκδοχή τα αξιολογικά μέσα του συστήματος της τέχνης. Συγκεκριμένα, ενώ ο Luhmann εμμένει στη θέση του για δυαδικούς κώδικες, δεν ορίζει με σαφήνεια τους κώδικες της τέχνης. Αν και θεωρεί το υποσύστημα της τέχνης ως ένα αυτοποιητικό κοινωνικό σχηματισμό, δεν διευκρινίζει τα διακριτά επικοινωνιακά εργαλεία του και τις συγκεκριμένες αρχές της αυτοποιητικής λειτουργίας του. Καθώς εμείς δεν περιοριζόμαστε στους δυαδικούς κώδικες, υποστηρίζουμε την ύπαρξη αξόνων αυτοαναφοράς συγκροτημένων με ποικιλία αξιολογικών μέσων. Εν προκειμένω, μπορούμε να θεωρήσουμε πως το λειτουργικό σύστημα της τέχνης κινείται με γνώμονα την νοηματοδοτική και συμβολική ικανότητα της κοινωνίας, ούτως ώστε η κοινωνία να αποκτήσει εικόνα του εαυτού της. Παράλληλα όμως, υπάρχουν και άλλα, πιο συγκεκριμένα αξιολογικά μέσα, όπως για παράδειγμα, η διατήρηση της ιστορικής μνήμης και των παραδόσεων που αναφέρονται κυρίως στα μουσεία, ή η προστασία του περιβάλλοντος, που ενδιαφέρει το λειτουργικό σύστημα του δικαίου. Θα πρέπει συνεπώς να δεχθούμε πως σε ένα ευρύ κοινωνικό σύστημα, του οποίου υποσυστήματα αποτελούν το δίκαιο και η τέχνη, κυκλοφορούν αρκετά αξιολογικά μέσα, που τροφοδοτούν με αξιολογικά κριτήρια την αυτό-αναφορά των οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στο δικό τους πλαίσιο.

Έχοντας παρουσιάσει συνοπτικά τις απόψεις του Luhmann για την αυτοποίηση του δικαίου και της τέχνης, ας περάσουμε τώρα στην ανάλυση της πρότασής μας για την «μόρφωση».

⁴⁹ Luhmann, 1997c: 481.

Κεφάλαιο 2

Κτίζοντας την έννοια της «μόρφωσης»

2.1. Η ανάγκη μιας νέας προσέγγισης και η «μόρφωση»

«Προσπαθήστε να διατυπώσετε μια υπόθεση. Πρέπει να έχετε μάθει πώς γίνεται... Πραγματικά, έχω μάθει ότι πρέπει να διατυπώσω τουλάχιστον δύο, τη μία σε αντίθεση με την άλλη, και τις δύο απίστευτες»⁵⁰.

Το ερώτημα που τίθεται στον αναγνώστη είναι εύλογο: αφού υποστηρίζουμε την αξία του θεωρητικού πλαισίου του Luhmann, γιατί να μην δεχτούμε τις απόψεις του πλήρως; Εντούτοις, οι επιφυλάξεις μας για διάφορα συμπεράσματα της αυτοποίησης δεν μπορούν παρά να μας αποτρέψουν από το να υιοθετήσουμε μια τέτοια στάση. Πράγματι, είναι οι πρακτικές επιπτώσεις, οι οποίες προέρχονται από την υποτιθέμενη σχέση μεταξύ του νόμου, της τέχνης και της κοινωνίας, και για τις οποίες θέλουμε να αναθεωρήσουμε μερικές από τις απόψεις του Luhmann. Επιπλέον, όπως ο Nelken ισχυρίζεται, υπάρχει «η ανάγκη να αποφύγει κανείς να παρουσιάζει ως άκαμπτη την επιλογή μεταξύ του να συνεχίσει την εμπειρική εργασία στο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνιολογίας, ή να υιοθετήσει ολοκληρωτικά την αυτοποίηση του Luhmann – η θεωρία αυτή θα πρέπει μάλλον να χρησιμοποιηθεί ως ερέθισμα για να αλλάξει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κοινωνιολογία ορίζεται.»⁵¹

«Το να περιγράφει κανείς», υποστηρίζει ο Gouldner, «σημαίνει ότι επιλέγει, το να επιλέγει σημαίνει ότι αξιολογεί, το να αξιολογεί σημαίνει ότι κρίνει»⁵². Το να κρίνει κανείς, θα προσθέταμε, σημαίνει ότι κατασκευάζει: η κριτική υπονοεί μια άποψη, ένα πρότυπο του επιθυμητού. Πράγματι, η μεθοδολογία της περιγραφής συνδέεται τελικά με την εποικοδομητικότητα. Θεωρώντας μια αναποτελεσματική -καθαρά κριτική, ή μόνο περιγραφική- στάση, άκαρπη, κρίναμε ότι έπρεπε να καταβάλουμε προσπάθεια να είμαστε εποικοδομητικοί. Σκεφτήκαμε ότι είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου για θετικές εκτιμήσεις με συγκεκριμένους όρους, που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως σημεία αναφοράς ή στόχοι για κριτική, αντί απλά να προστίθενται στις ανεπιφύλακτες επιδοκμασίες ή τους απόλυτους αφορισμούς. Το να υποστηρίζει βέβαια κανείς ότι είναι εποικοδομητικός δεν είναι φυσικά, ισοδύναμο με το να θεωρεί ότι δεν έχει υποπέσει σε σφάλματα και ακόμα λιγότερο ότι έχει βρει τις αδιαμφισβήτητες λύσεις. Δεδομένης της παρούσας κατάστασης, έχουμε καταλήξει σε μια κατά κοινή ομολογία, σύνθετη αλυσίδα των σκέψεων που εκτείνεται από μια γενική επανεξέταση των ευρέων θεωρητικών ζητημάτων μέχρι μια έκθεση των λεπτών μηχανισμών παραγωγής του νόμου, της τέχνης και της κοινωνίας μέσω της κατασκευής ενός ιδεατού τύπου.

⁵⁰ Eco, 1983, σελ. 449.

⁵¹ Nelken, 1988b. Σύμφωνα με αυτόν, το «πρόβλημα με την Αγγλο-Αμερικανική θεωρητικολογία (και η έρευνα του βαθμού αυτονομίας του νόμου από κοινωνικές επιρροές παρέχει ένα τέλει παράδειγμα γι αυτό) είναι ότι αποτελεί λιγότερο μια θεωρία, παρά μια θέση σε έναν χώρο» (σελ. 209).

⁵² Gouldner, 1965, σελ. 168.

Συγκεκριμένα, επιχειρείται κριτική των συμπερασμάτων της θεωρίας της αυτοποίησης. Υποστηρίζουμε, λαμβάνοντας υπόψη μερικές πολύτιμες ιδέες της θεωρίας αυτής, ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά. Η παρούσα εργασία κινείται σε διπλή κατεύθυνση: από τη μία ανατρέχει στον Luhmann και από την άλλη αμφισβητεί τα συμπεράσματά του. Η επιχειρηματολογία της βασίζεται στην καθιέρωση αυτής της κρίσιμης αλλά εποικοδομητικής προοπτικής. Η μέθοδός μας είναι σταθερά παιδαγωγική. Προσπαθούμε να απόσχουμε από την ακραία επιτηδευμένη γλώσσα που χαρακτηρίζει ορισμένες συζητήσεις της συστημικής έρευνας, επιδιώκοντας να παραμείνουμε αφοσιωμένοι στους στόχους μας.

Κάθε παρουσίαση μιας θεωρητικής προσέγγισης αποκαλύπτει τις επιλογές εκείνου που την πραγματοποιεί. Κατά συνέπεια, ο επιχειρούμενος απολογισμός της αυτοποίησης του Luhmann είναι σκόπιμα πολύ εκλεκτικός. Ακολουθήσαμε μια στενή διαδρομή μέσω του απέραντου corpus της θεωρίας του Luhmann και σταματήσαμε μόνο στις υποθέσεις, οι οποίες είναι πιθανά πιο χρήσιμες για τους σκοπούς της έρευνάς μας. Ενώ γνωρίζουμε τη φύση της αυτοποίησης, σκόπιμα έχουμε επιλέξει να εξαγάγουμε μερικές βασικές έννοιες από το συνολικό όραμα του Luhmann. Σε αυτό το σημείο, και πριν παρουσιάσουμε την παραδειγματική περίπτωση του Green Project, θα πρέπει να διατυπώσουμε μερικές υποθέσεις για τη διάδραση των υποσυστημάτων του δικαίου και της τέχνης. Αυτά και άλλα κοινωνικά υποσυστήματα, έχουν σήμερα παρασυρθεί στη δίνη της αλλαγής, της οποίας ο αντίκτυπος είναι πρωτοφανής και η ταχύτητα τρομακτική. Αγνοούμε πλήρως τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα αυτής της αλλαγής.

Η προφανέστερη ανεπάρκεια της θεωρίας του Luhmann συνδέεται με το γεγονός ότι μας λέει ελάχιστα για τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών υποσυστημάτων. Ο Luhmann σκέφτηκε ότι κάθε υποσύστημα μπορεί να είναι ιδιαίτερα λειτουργικό από τη σκοπιά της κοινωνίας και των άλλων υποσυστημάτων. Αυτό σημαίνει ότι μπορούν να υπάρξουν ισχυρές λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών υποσυστημάτων. Αυτές οι απόψεις είναι χρήσιμες, αλλά εάν οι κοινωνιολόγοι θέλουν να μελετήσουν τους κανονιστικούς και οργανωτικούς δεσμούς μεταξύ των υποσυστημάτων, η θεωρία του Luhmann θα πρέπει να συμπληρωθεί με προσεγγίσεις που αναγνωρίζουν μεγαλύτερη σημασία σε τέτοιους δεσμούς.

Ο λόγος για τα ανωτέρω προβλήματα, βρίσκεται σαφώς στο γεγονός ότι η έννοια του αυτοποιητικού υποσυστήματος είναι υπερβολικά άκαμπτη. Οι περιοχές του νόμου και της τέχνης δεν είναι τόσο κλειστές όσο θεωρεί ο Luhmann. Αντίθετα, τα συστήματα του νόμου και της τέχνης είναι ανοικτά όσον αφορά άλλα κοινωνικά υποσυστήματα, και επομένως τα επικοινωνιακά εργαλεία τους δεν είναι μοναδικά. Κατά συνέπεια, όταν προσπαθούμε να καθορίσουμε τις επικοινωνιακές αρχές τους πρέπει να είμαστε έτοιμοι να αναγνωρίσουμε ότι μερικές τουλάχιστον, από αυτές τις αρχές απαντώνται και σε άλλα κοινωνικά υποσυστήματα. Ο Schmidt, μαθητής του Luhmann, και θεωρητικός στον τομέα της λογοτεχνίας και της τέχνης, έχει κινηθεί σε αυτήν την κατεύθυνση⁵³. Έχει υποστηρίξει ότι όλα τα λειτουργικά υποσυστήματα δεν κατέχουν απαραίτητα έναν απλό κώδικα. Ως εκ τούτου, φαίνεται πιο εύλογο να θεωρηθούν οι «συγκεκριμένοι κώδικες» των

⁵³ Schmidt 1993: 260.

υποσυστημάτων του νόμου και της τέχνης, ως ένας ιδιαίτερος συνδυασμός διάφορων κωδίκων.

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, η θεωρία της αυτοποίησης δίνει έμφαση στους σημαντικούς περιορισμούς στη χρήση του νόμου ως ρυθμιστικού οργάνου, εξηγώντας κατ' αυτό τον τρόπο με επάρκεια την ρυθμιστική κρίση. Ως εκ τούτου, μας ενθαρρύνει να αναζητήσουμε τις κανονιστικές δομές μέσα σε άλλα υποσυστήματα, που ενδεχομένως θα επέτρεπαν την συνδιαμόρφωση κοινών αξιακών συνόλων. Η θεωρία του Luhmann επιφυλάσσει για το νόμο έναν μετριοπαθή ρόλο για τον επηρεασμό των δραστηριοτήτων τις οποίες επιδιώκει να ελέγξει, καταφεύγοντας κατά συνέπεια στον έμμεσο έλεγχο. Είναι αδύνατο να ασκηθεί άμεσος ιεραρχικός έλεγχος. Η αδυναμία της αυτοποίησης να προσφέρει αιτιώδεις εξηγήσεις και να προβλέψει τις εκβάσεις συγκεκριμένων επεμβάσεων, δυσχεραίνει την αξιοποίησή της ως πολιτικού εργαλείου. Επομένως, θα πρέπει να αναζητηθούν τρόποι όπου με τις επαναλαμβανόμενες πρακτικές των υποσυστημάτων θα επιτυγχάνεται π.χ. η διασύνδεση των ρυθμιστικών κανόνων που τίθενται από τους νομοθέτες, των νομικών κανόνων που παράγονται ως απάντηση από το νομικό υποσύστημα, και των δραστηριοτήτων των οποίων ο έλεγχος επιδιώκεται.

Αναπτύσσοντας κριτικά την αυτοποίηση του Luhmann και λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση της discursive power του Foucauld, επιδιώκουμε να διατυπώσουμε εδώ μερικές φρόνιμες σκέψεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούνται από τη θεώρηση του δικαίου και της τέχνης ως κλειστών υποσυστημάτων. Είναι σημαντικό για τους σκοπούς μας, να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο ο νόμος και η τέχνη ως επικοινωνιακά υποσυστήματα, ρυθμίζουν και ρυθμίζονται από την κοινωνία. Υποστηρίζουμε ότι αυτή η κατανόηση μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την παρουσίαση της μεταξύ των υποσυστημάτων αυτών αλληλοδιείσδυσης, ως «μόρφωσης».

Ο όρος της «μόρφωσης» έχει την έννοια της κατάρτισης⁵⁴ και της διαμόρφωσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά αμφότερων των μερών, εν προκειμένω του νόμου και της τέχνης γίνονται σεβαστά και η βελτίωσή τους επιτυγχάνεται με μια αυτό-προωθούμενη αλλαγή στις τοποθετήσεις τους με έναν αυτοποιητικό τρόπο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, πιστεύουμε ότι μπορούμε να επιλύσουμε πολλές από τις συγκρούσεις και τα παράδοξα που μολύνουν την ολοκληρωτική ανοικτότητα, ή την απόλυτη κλειστότητα. Κατ' αρχάς, ο νόμος και η τέχνη δεν επιδιώκουν την ταύτισή τους με την κοινωνία. Εισέρχονται σε έναν διάλογο με την κοινωνία, που σημαίνει ότι επηρεάζουν ό,τι συμβαίνει. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο η κοινωνία να μην πρέπει ενδεχομένως να ενσωματώνει στοιχεία του νόμου και της τέχνης, όταν επιχειρεί να κατανοήσει τον εαυτό της. Αλλά ταυτόχρονα, δεν δημιουργεί πρόβλημα το γεγονός ότι

⁵⁴ Επιλέγουμε την «μόρφωση» και αποφεύγουμε τον όρο «εκπαίδευση» που παραπέμπει στην έννοια ότι κάποιος εκπαιδευτικός βοηθά κάποιον σπουδαστή για να βρεί έναν καθορισμένο τρόπο, για να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη πορεία, που ήταν ήδη οικεία στον εκπαιδευτικό και καθοδηγεί το σπουδαστή προς την απόκτηση κάποιας γνώσης. Ειδικά, όσον αφορά στο δίκαιο, είναι ακόμα πιο σημαντικό για μας να διακρίνουμε την προσέγγιση της «μόρφωσης», από αυτήν της «εκπαίδευσης». Πράγματι, αυτή η τελευταία σχετίζεται πολύ περισσότερο με την έννοια του «αυτο-σκοπού» στο νόμο, απ' ό,τι η «μόρφωση». Υπό αυτήν τη μορφή, το δίκαιο ενδιαφέρεται για την εμφύσηση συγκεκριμένων αξιών, ή θέσεων, καθώς επίσης και για την ηθικοποίηση και την καθοδήγηση της κοινωνίας, μέχρι αυτή να εσωτερικοποιήσει εξ ολοκλήρου ένα ορισμένο σύνολο πεποιθήσεων, ή ιδεών «[...] έτσι ώστε οι άνθρωποι θα σκεφτούν πραγματικά και θα αισθανθούν αυτό που η πολιτεία, μέσω του επίσημου νόμου, ορίζει» Η ιδέα του νόμου ως «δασκάλου και γονέα» δεν είναι φυσικά νέα. Είχε γίνει αποδεκτή λίγο-πολύ ως «επίσημη» άποψη π.χ., στην πρώην ΕΣΣΔ. και σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες (βλ. Bergman, 1963: 277ff). Επίσης, παραλλαγές αυτού του νομικού πατερναλισμού εμφανίζονται περιστασιακά στις γραφές δυτικών μελετητών, όπως ο Llewellyn (1932) και ο Pound (1954), κάτω από τη λιγότερο προκλητική ετικέτα του νόμου ως «κοινωνικοποίηση» (*ibid*, note 6, 423).

αυτό δεν μπορεί να συμβεί σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνία. Επίσης, ο νόμος και η τέχνη δεν βρίσκονται έξω από την κοινωνία, υπό την έννοια ότι αντλούν το στόχο τους από μια εξωτερική πηγή, αλλά ούτε και δέχονται την κοινωνία *a priori*. Στην πραγματικότητα, ο νόμος και η τέχνη βρίσκονται σε αντιστοιχία με την υφιστάμενη κοινωνική κατάσταση, υπό την έννοια ότι αποκρίνονται στη διαμόρφωση των κοινωνικών δυνάμεων - χωρίς για αυτό τον λόγο να τις καθαγιαίνουν, ή να προσπαθούν να τις υποτάξουν στο προδιαγεγραμμένο σχέδιό τους.

Προτείνουμε εδώ τη «μόρφωση» ως εναλλακτική προσέγγιση στην «εξημέρωση» σύνθετων υποσυστημάτων. Αυτή η προσέγγιση αποφεύγει τη μηχανιστική λογική που χαρακτηρίζει τις παραδοσιακές θεωρίες. Η «μόρφωση» εστιάζει στη διεπαφή παρατηρητή/παρατηρούμενου, η οποία «παρέχει ιδέες για μια νέα κατηγορία λύσεων βασισμένων στην πραγματική αξιολόγηση των περιορισμών της κατανόησης παρά... στον αυστηρό έλεγχο»⁵⁵. Εκεί όπου η μηχανιστική προσέγγιση θεωρεί ως δεδομένους τους στόχους και τις αξίες, η «μόρφωση» περιλαμβάνει τους στόχους και τα κίνητρα του παρατηρητή ως τμήμα της έρευνας. Πρέπει να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε επί τη βάσει γενικότερων, ή πιο αφηρημένων όρων και να επικεντρωθούμε στη διασύνδεση των «ψυχικών συστημάτων» των ατόμων μέσω αυθεντικών μίας προς μία ανταλλαγών, μεταξύ των ρυθμιστών και των ρυθμιζόμενων. Πράγματι, όπως θα δούμε παρακάτω στην αναγέννηση της αυτοποίησης του Luhmann, μέσω του Foucault, η πλήρης λειτουργική κλειστότητα είναι ελάχιστα πιθανή.

2.2. Η «μόρφωση» ως απόπειρα αναθεώρησης της αυτοποίησης

Φαίνεται ότι το θεωρητικό πλαίσιο «δύναμη/γνώση» του Foucault συμπληρώνει και διευκολύνει την αναδημιουργία των αναλυτικών εργαλείων της θεωρίας της αυτοποίησης του Luhmannian, αλλά ισχύει επίσης και το αντίστροφο. Ενώ ο Foucault προσφέρει μία ενδιαφέρουσα πρόταση, η ανάλυσή του για τις λεπτομέρειες των σημαντικότερων μορφών «δύναμης/γνώσης» που επικρατούν στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι περιορισμένη. Θίγοντας ακριβώς αυτό το θέμα, ο Wolin παρατηρεί: «Ο Foucault κατέβαλε βαρύ τίμημα για την άρνησή του να εμπλέξει τις κεντρικές δομές δύναμης, αγνοώντας ουσιαστικά εκείνες τις κοινωνικές επιστήμες που σχετίζονται με αυτές, δηλαδή τα οικονομικά, την πολιτική επιστήμη και το δίκαιο. Είναι σαν η προσέγγισή του για την πολιτική να ταλαντεύτηκε μεταξύ δύο άκρων: από το ένα οι κεντρικές οργανώσεις και από το άλλο οι διασκορπισμένες μορφές ελέγχου, οι οποίες καθορίζουν τη σεξουαλικότητα»⁵⁶. Ο Sawicki συμφωνεί, σημειώνοντας ότι αν και ο Foucault θέτει τη «δύναμη/γνώση» ως μεθοδολογικό εργαλείο, δεν θεωρητικολογεί με εύρος, ή γενικότητα για τον κοινωνικό κόσμο που παράγεται από τις σύγχρονες διαδικασίες «δύναμης/γνώσης»: «[για τον Foucault] η δύναμη/γνώση αντιπροσωπεύει ένα πλέγμα ανάλυσης, όχι μια θεωρία της δύναμης, ή ιστορία»⁵⁷.

Αντίθετα, ο Luhmann στην συστημική του ανάλυση υπονοεί την ύπαρξη σημαντικών μορφών δύναμης/γνώσης οι οποίες είναι παρούσες στις σύγχρονες κοινωνίες. Στην

⁵⁵ Ahl and Allen, 1996, σελ. 11.

⁵⁶ Wolin, 1988, σελ. 191.

⁵⁷ Sawicki, 1988, σελ. 164.

ανάπτυξη της θεωρίας του για την αυτοποίηση, ο Luhmann παρέχει μια πολύτιμη ιστορική προοπτική και χρήσιμα αναλυτικά εργαλεία για να μελετηθούν ακριβώς οι κεντρικοί κοινωνικοί τομείς που ο Wolin καταλογίζει στον Foucault ότι παραμέλησε. Εντούτοις, ο Luhmann στις αυτοποιητικές αναφορές του, εδράζει τα συμπεράσματά του στην υπόθεση ότι τα κοινωνικά υποσυστήματα προσεγγίζουν χαρακτηριστικά μία κατάσταση κλειστότητας. Εδώ υποστηρίζουμε ότι αυτό δεν πρέπει να μας αποτρέψει από τη χρήση της θεωρίας της αυτοποίησης και την επέκτασή της ορίζοντα της ανάλυσης, με τη μελέτη της αλληλο-διείσδυσης των μορφών δύναμης/γνώσης σε διαφορετικά υποσυστήματα, τα οποία δεν συνδέονται με συγκεκριμένους ιστορικούς ή άλλους δεσμούς. Το επιχείρημά μας εδώ είναι ότι η χρήση της δύναμης/γνώσης του Foucault γνώσης μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην αναδημιουργία της αυτοποίησης, ως μόρφωσης.

Εκείνο που επιδιώκουμε εδώ είναι να παρουσιάσουμε το σχέδιο μίας πρότασης η οποία θα περιλαμβάνει πολλές από τις ιδέες μας. Στην κρίσιμη αναθεώρηση της αυτοποίησης του Luhmann που επιχειρούμε, ο ρόλος των συστημικών σχέσεων και οι δυνατότητές τους μπορούν να αναδειχθούν, τεκμηριώνοντας κατά συνέπεια τις παρατηρήσεις μας. Διερευνούμε τη δυνατότητα να αναδιαμορφωθεί η κοινωνία από το νόμο και την τέχνη, παρά το ότι η σχέση μεταξύ τους δεν είναι καθόλου σαφής, ή απλή. Επιχειρούμε ιστορικά και εμπειρικά να δούμε το νόμο και την τέχνη ως υποσυστήματα σε μια σχέση «αλληλομόρφωσης» μεταξύ αυτών και του περιβάλλοντός τους ως ευρύτερου κοινωνικού συστήματος. Στην ανάπτυξη της εποικοδομητικής μας κριτικής, απομακρυνόμαστε αναπόφευκτα από την ορθόδοξη έκδοση της αυτοποίησης του Luhmann, με την εισαγωγή των ιδεών του Foucault. Η επικοινωνιακή κλειστότητα των υποσυστημάτων του δικαίου και της τέχνης διατηρεί την αξία της ως μεταφορά: τα υποσυστήματα αυτά είναι περικλειστικά από το περιβάλλον τους με «φράκτες», οι οποίοι όμως είναι δυνατόν να διαπεραστούν από «οδούς διαφυγής εισροών-εκροών». Χρησιμοποιώντας μια άλλη εικόνα, κάποιος θα μπορούσε επίσης να μιλήσει και για «περιστρεφόμενες πόρτες», οι οποίες δημιουργούνται συνήθως εκεί όπου υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ του εσωτερικού του υποσυστήματος και του εξωτερικού περιβάλλοντος, και επιτρέπουν τη γρήγορη και ομαλή «αλληλοδιείσδυση». Πράγματι, υποστηρίζουμε ότι τα υποσυστήματα του νόμου και τέχνης δεν είναι «κλειστά» από την άποψη ότι είναι «ερμητικά σφραγισμένα». Πρέπει να σημειωθεί ότι η σκοπιά από την οποία η κοινωνιολογία Luhmann του νόμου γράφεται δεν είναι πολύ σαφής. Ειδικά ως προς το δίκαιο, ο Luhmann επιμένει ότι η νομική κοινωνική θεωρία έχει έναν ουσιαστικό ρόλο να παίζει στην εξήγηση της φύσης της αυτοποίησης και των ορίων της⁵⁸. Αλλά εάν ο νόμος δεν μπορεί να διαχειριστεί αυτά τα θέματα μόνος του, τότε πώς είναι ικανός να καταλάβει πότε η εξήγηση προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον;⁵⁹ Και εν τέλει, διερωτάται κανείς πώς είναι δυνατό στην περίπτωση της απόλυτης «κλειστότητας» του νόμου, να παρασχεθεί «από έξω» μια κοινωνιολογική κατανόηση της αυτο-κατανόησης του δικαίου⁶⁰.

Προκειμένου να επιλυθεί αυτό το παράδοξο, θα μπορούσε κάποιος να χρησιμοποιήσει μερικούς από τους όρους της θεωρίας της αυτοποίησης (αυτονομία, εσωτερικός

⁵⁸ Βλ. Luhmann, 1985a.

⁵⁹ Βλ. Nelken, 1988b.

⁶⁰ Ο Livet υποστηρίζει ότι «Η τάση θα ήταν να θεωρηθεί ότι το μοντέλο «κλειστότητας»... θα επιτρέψει ώστε οι τρόποι πρόσβασης του παρατηρητή σε ένα αντικείμενο να βασιστούν πάνω στην οργάνωση του παρατηρούμενου αντικειμένου (την αυτό-αναφερόμενη λογική του) και έτσι να μπολιάσει την εικόνα που έχουμε για το αντικείμενο με την εικόνα που αυτό έχει για τον εαυτό του. Αυτό αναμφισβήτητα είναι μόνο μια παραίσθηση, όσο συναρπαστική και αν είναι.» (1983: 167).

κανονισμός, κ.λπ.), λαμβάνοντας όμως υπόψη το άτομο του οποίου οι στρατηγικές, αν και προφανώς όχι καθαρά υποκειμενικές, ή τυχαίες, δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να αναιρεθούν από την εφαρμογή ενός προκαθορισμένου σχεδίου. Είναι αυτό το ενδιάμεσο διάστημα μεταξύ της αντικειμενικότητας ενός αυτορρυθμιζόμενου συστήματος και της υποκειμενικότητας της δράσης του ατόμου, ο χώρος που προσπαθούμε να καλύψουμε. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιδιώκουμε να κατασκευάσουμε ένα θεωρητικό μοντέλο που δεν θα λαμβάνει ως δεδομένο εκείνο που οι άνθρωποι πράττουν στην καθημερινότητά τους, και δεν θα χάνει επαφή με την ευρύτερη οργάνωση της κοινωνικής ζωής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να επιτευχθεί η αποκέντρωση του παρατηρητή που θα παρακολουθεί από το εξωτερικό περιβάλλον το αντικείμενο μελέτης του. Εντούτοις, αυτή η αντικειμενικοποίηση ή «επιστημολογική διάσπαση» δεν σημαίνει ότι απορρίπτεται η εσωτερική άποψη που παράγεται από το αυτοποιητικό σύστημα: μάλλον το αντίθετο, η εξωτερική άποψη αντιμετωπίζει με «σεβασμό», ή ακριβέστερα είναι «ενήμερη» για την εσωτερική. Αυτή η «μετριοπαθής⁶¹ ή hermeneutic εξωτερική άποψη⁶²» φαίνεται να είναι η μόνη θέση που επιτρέπει να δοθεί η δέουσα προσοχή στην εγγενή λογική των κοινωνικών υποσυστημάτων σαν αποτέλεσμα της αυτο-ερμηνείας τους, χωρίς να υιοθετείται η σολιψιστική τους γλώσσα επικοινωνίας.

Η θεώρηση του Luhmann για το νόμο και την τέχνη σαν ερμητικά κλειστά υποσυστήματα, που μακριά από την ανθρώπινη «συνείδηση» και τις «ψυχικές διαδικασίες», κατασκευάζουν τις δικές τους πραγματικότητες, δεν μας αφήνει καμία άλλη επιλογή από το να δούμε τους ανθρώπους ως μόνο «σκάφη»-φορείς του ορθολογισμού των συστημάτων, ο οποίος δεν συνδέεται με αυτούς. Αν και αυτό θα μπορούσε να ισχύει εν μέρει στο σύγχρονο κόσμο, είναι επίσης προφανές ότι ο άνθρωπος δεν εξαφανίζεται πλήρως και μπορεί να επικοινωνήσει με άλλους ανθρώπους. Πράγματι είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη το μεμονωμένο άτομο, οι κρίσεις και η συμπεριφορά του. Ακόμα κι αν ο νόμος και η τέχνη παρέχουν σε αυτά μια εντελώς συγκεκριμένη μορφή, δεν μπορούν να καθορίσουν την πηγή, ή την ένταση, ή ακόμα και το αντικείμενό τους⁶³.

Η προσέγγισή μας βασίζεται στην αναπόφευκτη ύπαρξη της ατομικής ευθύνης. Θεωρούμε ότι η ανθρώπινη προσωπικότητα ενσωματώνει στοιχεία ατερμοσύνης, αοριστίας και μεταμορφωσιμότητας. Δεχόμαστε ότι καμία επεξεργασία οποιουδήποτε δεδομένου δεν μπορεί να καθορίσει εκ των προτέρων τι θα είναι, ή τι πρέπει να είναι αυτό. Έχουμε ως μόνο οδηγό το ήθος, την αυθεντικότητα, την άρνηση αυτού που ο Sartre⁶⁴ αποκάλεσε '*mauvaise foi*' και την ελπίδα για την καθιέρωση μιας ατέρμονης επικοινωνίας⁶⁵. Πρέπει να τονίσουμε ότι η πίστη στον άνθρωπο δεν είναι ασυμβίβαστη με την αποδοχή της μεγάλης σημασίας του ρόλου των αυτοποιητικών κοινωνικών υποσυστημάτων του Luhmann. Συγκεκριμένα, μέσω αυτών μορφωμάτων, η μεμονωμένη σκόπιμη και δημιουργική πράξη συγκεκριμενοποιείται σε ένα κοινωνικό –σε αντίθεση με το ατομικό– μορφωτικό νόημα και κατ' αυτόν τον τρόπο διαπερνά την ολότητα του κοινωνικού χώρου. Η θεωρία της αυτοποίησης συμβάλλει στο να πάρουμε σοβαρά τους μηχανισμούς που λειτουργούν για

⁶¹ βλ. Ost and Van De Kerchove, 1984.

⁶² βλ. McCormick, 1981, σελ. 34ff; Villa, 1984, σελ. 264ff.

⁶³ βλ. Bankowski, 1994, 1996.

⁶⁴ Sartre, 1943, σελ. 85ff.

⁶⁵ Αυτό θα μπορούσε να γίνει κάτω από όρους που λίγο ως πολύ θα ικανοποιούσαν το '*ideal speech situation*' του Habermas' (1973b, σελ. 211ff).

την παραγωγή και την συντήρηση της συστημικής κλειστότητας, καθώς επίσης και για τη μείωση της κοινωνιολογικής θέσης του μεμονωμένου ατόμου⁶⁶. Για την ακρίβεια, υποστηρίζουμε ότι αν και η θεώρηση του «κλειστού νομικού υποσυστήματος» επί του οποίου τα μεμονωμένα άτομα έχουν χάσει τον έλεγχο και από τα οποία έχουν αφαιρεθεί όλες εκείνες οι ανθρώπινες ιδιότητες που είναι αναγκαίες για την εμπέδωση της δικαιοσύνης, φαίνεται να λειτουργεί μέσα στο αυτό-αναφορικό πλαίσιο της θεωρίας της αυτοποίησης, το δίκαιο δεν μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο σαν ένα κλειστό υποσύστημα.

Η υπόθεσή μας πρέπει να είναι σύνθετη. Κρίνουμε ότι η οργανική δυσχέρεια του δικαίου και της τέχνης να διαμορφώσουν την κοινωνία σύμφωνα με μερικές από τις εικόνες τους οφείλεται σε μεγάλο μέρος, στην «ανοσοποίηση» δηλ. την «αυτοποιητική κλειστότητα» των άλλων κοινωνικών υποσυστημάτων. Με αυτή τη διαπίστωση, δεν επιθυμούμε να υποτιμήσουμε τον διαμορφωτικό ρόλο των κοινωνικών συγκρούσεων, ούτε να θεωρήσουμε πως τα άτομα κινούνται απολύτως ανεξάρτητα. Αντίθετα, επειδή προσπαθούμε να ισορροπήσουμε ανάμεσα στο βαθμό ελευθερίας που πιστεύουμε ότι τα άτομα διαθέτουν και στους περιορισμούς στους οποίους αυτά υποβάλλονται, θεωρούμε ότι η κοινωνική αλλαγή έχει σχέση με τον τρόπο με τον οποίο τα αυτοποιητικά υποσυστήματα επικοινωνούν με το περιβάλλον τους. Πράγματι, προκειμένου το δίκαιο και η τέχνη να ασκήσουν κάποια καθορισμένη και σημαντική επίδραση πάνω σε άλλα υποσυστήματα, πρέπει με κάποιο τρόπο να επικοινωνήσουν τους νοηματικούς τους κώδικες και αυτό να έχει μια ορισμένη διάρκεια. Και μπορούν να επικοινωνήσουν τους κώδικές τους μόνο στο βαθμό που αυτοί είναι δυνατόν να συγκεκριμενοποιηθούν και μπορεί η επίδρασή τους να έχει διάρκεια μόνο αν αυτοί συγκεκριμενοποιούνται υπό τη μορφή οργανώσεων, οι οποίες όπως θα δούμε παρακάτω, μπορεί να είναι νομικές (όπως η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας), ή πολιτιστικές (όπως η Green Project).

⁶⁶ βλ. Cotterrell, 1993, σελ.188.

Κεφάλαιο 3

Η «μόρφωση» και η λειτουργία της

3.1. Η συμβολική μετάδοση του μηνύματος της «μόρφωσης»

Επιχειρήσαμε πιο πάνω μια συνοπτική παρουσίαση της έννοιας της μόρφωσης, αλλά για να τη χρησιμοποιήσουμε σαν βάση της πρότασής μας, θα πρέπει να εξετάσουμε πιο αναλυτικά τη συμβολική διάσταση της σχέσης μεταξύ του νόμου, της τέχνης και του περιβάλλοντός τους που η προσέγγιση της μόρφωσης υπονοεί.

Ο Luhmann⁶⁷ όρισε την επικοινωνία ως «εξελικτικό χειριστή» του κοινωνικού συστήματος. Εντούτοις, αυτή η κείρια λειτουργία δεν αναπτύχθηκε σε άλλες θεωρίες της επικοινωνίας. Αντί για μια λειτουργία επιρρεπή στην αποτυχία, η επικοινωνία παρουσιάστηκε από τον Luhmann ως ενότητα με μια σαφώς καθορισμένη δομή. Αν και ο ίδιος αναγνώρισε τη δυνατότητα της παρανόησης⁶⁸, η θεωρία του δεν άφησε μεγάλα περιθώρια για τις «γκρίζες σκιές» της ανάμιξης παρανοήσεων και κατανοήσεων που παράγουν τις αβεβαιότητες και, κατά τη γνώμη μας, προωθούν τη διαδικασία επικοινωνίας και τη μετάδοση του μηνύματος της μόρφωσης. Με άλλα λόγια, ο «θόρυβος» που παράγεται από την προώθηση μιας επικοινωνίας μέσω ενός μέσου δεν έχει αναλυθεί συστηματικά. Αυτό είναι αυτό που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε κατωτέρω.

Η μετάδοση του μηνύματος της μόρφωσης υπονοεί τη δυνατότητα της έκφρασής του ως νοήματος⁶⁹. Με τη σειρά της, αυτή η δυνατότητα προϋποθέτει την αποσαφήνιση του μηνύματος ως κάτι συγκεκριμένου. Το ζητούμενο επομένως στην περίπτωση μας, είναι ο καθορισμός του χαρακτήρα αυτού του συγκεκριμένου νοήματος μέσα από τη μόρφωση του νόμου και της τέχνης. Πιστεύουμε ότι η μετάδοση αυτού του μηνύματος λαμβάνει την πιο χαρακτηριστική της μορφή στους χώρους του δικαστηρίου ή της γκαλερί. Και θα υποστηρίξουμε ότι η δύναμη της μόρφωσης βρίσκεται κυρίως στο φαντασιακό της χαρακτήρα, όπως αυτός εκφράζεται στη δομή των οργανώσεων δικαίου και τέχνης και στο «δανεισμό» των εννοιολογικών τους κατηγοριών.

3.1.1. Στο δίκαιο

Είναι αναμφισβήτητο ότι το δίκαιο σε κάθε περίπτωση, ασκεί επίδραση στην κοινωνία. Αυτό, πιστεύουμε, ισχύει ακόμα και όταν φαίνεται πως συγκεκριμένοι νομικοί κανόνες είναι ανενεργοί, ή εμφανίζονται να έχουν αντιφατικά, αρνητικά ή αμελητέα αποτελέσματα. Πράγματι, τις περισσότερες φορές η υποτιθέμενη αναποτελεσματικότητα του νόμου είναι μάλλον συνέπεια των περιορισμών των μεθόδων μέτρησης. Εξετάζουμε συνήθως μόνο αν

⁶⁷ βλ. π.χ., Luhmann, 1984a, 1990c, 1997b.

⁶⁸ Luhmann, 1984a

⁶⁹ Για τις ιδιότητες έκφρασης του δικαίου, βλ. Adler, 1999, και την ενδιαφέρουσα ανάλυσή του για τις θεωρίες «έκφρασης» στους χώρους των συνταγματικού, ποινικού και ρυθμιστικού δικαίου.

και πόσο συχνά συγκεκριμένα δικαιώματα ασκούνται και υποχρεώσεις γίνονται σεβαστές, ή πόσοι άνθρωποι αποδέχονται τις νομικές αξιολογήσεις ή κατανοούν τις ανθρώπινες σχέσεις με όρους «δικαίου».

Εντούτοις, ο σημαντικότερος και ίσως ανυπολόγιστος αντίκτυπος του νόμου είναι αυτός που έχει να κάνει με τη «συμβολική» επιρροή του. Τα συγκεκριμένα δικαιώματα, οι υποχρεώσεις, οι εξουσίες και, κατά γενική ομολογία, οι εκτελεστοί κανόνες είναι μόνον οι εξωτερικές εκδηλώσεις των εικόνων ανθρώπινης συμπεριφοράς που το υποσύστημα του δικαίου αυτο-οργανώνει ως «κανονικές», όσον αφορά άλλα κοινωνικά υποσυστήματα. Και σύμφωνα με την αυτοποίηση, ο νόμος πρέπει να χρησιμοποιήσει τα δικά του στοιχεία για να δημιουργήσει αυτές τις εικόνες. Η σημασία της λειτουργίας του δικαίου βρίσκεται στα αποτελέσματα που έχουν η δημοσιοποίηση και η καθιέρωση τέτοιων εικόνων. Επιπλέον, αυτά τα αποτελέσματα δεν μπορούν να αναλυθούν πλήρως, ή να γίνουν κατανοητά με εργαλειακούς μόνον όρους. Το νομικό υποσύστημα δεν «επιτυγχάνει» μόνο. Ασκει «επίδραση»: μια ιδεολογική δύναμη που το δίκαιο αντλεί συνήθως από να είναι εκεί ως σημείο της αναφοράς, ως διαθέσιμο συμβολικό πρότυπο, με το οποίο κάποιος αναμετράται είτε το θέλει, είτε όχι, και με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Ο αντίκτυπος των νομικών εικόνων εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που θα πρέπει να μελετηθούν σε σχέση με κάθε κοινωνικό σχηματισμό χωριστά. Η ιδέα της επίδρασης του νόμου θα μπορούσε επιγραμματικά να αποτυπωθεί στα λόγια του Carbonnier⁷⁰: *‘C’ est comme une fenetre ouverte: meme si l’on n’a pas la tentation de s’evader, on respire mieux* (Είναι όπως ένα ανοικτό παράθυρο: ακόμα κι αν δεν μπαίνουμε στον πειρασμό να δραπετεύσουμε, αναπνέουμε καλύτερα)⁷¹.

Σημαντική πηγή έμπνευσης για την ανάπτυξη της προσέγγισης της συμβολικής μόρφωσης του δικαίου αποτελεί το έργο του Cotterrell. Πράγματι, αυτός βλέπει την τάση για τη μελέτη του «συμβολικού» στο δίκαιο, εν μέρει ως «μια απάντηση στα κενά και τις ανεπάρκειες των υφιστάμενων παραδειγμάτων κοινωνιολογικής έρευνας για την κοινωνική σημασία των νομικών ιδεών»⁷². Επισημαίνει ότι «πολλές πρόσφατες αναλύσεις του συμβολισμού του νόμου αναγνωρίζουν την άπειρα υποδηλωτική αοριστία και ασάφεια των συμβόλων, και υπογραμμίζουν την πλούσια επικάλυψη των συμβολικών αναφορών που αποτελούν τα ‘παράλογα’, αντιφατικά και περιπλεγμένα θεμέλια της σύγχρονης νομικής ορθολογικότητας»⁷³. Σύμφωνα με τον Cotterrell, το δίκαιο «λειτουργεί όχι μόνο προσπαθώντας (ειδικά στις νομοθετικές πράξεις και τη δικαστική ομιλία) να καθιερώσει τη νομική κατανόηση ως επιτακτική βεβαιότητα, αλλά και μέσω της δημιουργίας άπειρα υποδηλωτικών ασαφειών για την αναίρεση της γνωστικής και αξιακής του κλειστότητας, και το άνοιγμά του σε μια ατέρμονη σειρά επιπέδων ερμηνείας⁷⁴, για να χρησιμεύσει ως ένα ερέθισμα για μυριάδες πολιτιστικές αναφορές, όρους και συγκινήσεις»⁷⁵.

⁷⁰ Carbonnier, 1983, σελ. 102.

⁷¹ Η δυσκολία βέβαια για να περιγράψει κανείς τον αντίκτυπο των θεσμικών συμβολισμών (συμπεριλαμβανομένων των νομικών) είναι προφανής, στο έργο του Καστοριάδη (1975: 175).

⁷² Βλ. Cotterrell, 1996a, σελ. 132.

⁷³ *Ibid.*, σελ. 133. Για μία εξαιρετική ανάλυση, βλ. επίσης, Fitzpatrick, 1992, 2001a, 2001b.

⁷⁴ Βλ. Turner, 1967, σελ. 44.

⁷⁵ *Ibid.*, σελ. 132. Βλ. και Sapir, 1934, σελ. 493.

Κατά συνέπεια, μεταξύ του υποσυστήματος του δικαίου και του περιβάλλοντός του αναπτύσσεται μία σχέση αλληλεξάρτησης. Πράγματι, αυτή η σχέση υποδηλώνεται από την ίδια την έννοια της μόρφωσης. Είναι και μια ανάγκη και ένα desideratum:

(α) Από ανάγκη, ο νόμος έχει ως αφετηρία ό,τι είναι ήδη λίγο ως πολύ δεδομένο, και πρέπει να επικοινωνήσει ένα μήνυμα υιοθετώντας τη γλώσσα και τις εικόνες που είναι ήδη διαθέσιμες στο συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Αυτή η ανάγκη ελέγχει άμεσα και ουσιαστικά τα στοιχεία που είναι στη διάθεση της μόρφωσης. Το δίκαιο δεν μπορεί να προτείνει οποιαδήποτε εικόνα, οποιαδήποτε στιγμή. Η επιτυχής επικοινωνία μιας προτεινόμενης εικόνας ανθρώπινης συμπεριφοράς, θα εξαρτηθεί εν μέρει από τη διαθεσιμότητά της στην κοινωνική συνείδηση. Εντούτοις, οι κοινωνικές πρακτικές περιλαμβάνουν συνήθως ποικίλα στοιχεία, συχνά αντιφατικά, και ως εκ τούτου δεν μπορούν να καθορίσουν μια συγκεκριμένη νομοθετική επιλογή ως μόνη πιθανή λύση. Επαφίεται στο δίκαιο να επικαλεσθεί και να ενισχύσει οποιαδήποτε ιδιαίτερη τάση μεταξύ εκείνων που ήδη βρίσκονται στο κοινωνικό υλικό με το οποίο ασχολείται.

(β) Όπως αναφέραμε, η εξάρτηση του δικαίου από την κοινωνία φαίνεται επίσης να είναι ένα desideratum: λαμβάνοντας υπόψη την αδυναμία των ανεξάρτητων βάσεων αξιολόγησης, που χαρακτηρίζει την εποχή μας, η επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα και νομιμοποίηση μιας εικόνας, εξαρτάται από την κατανόησή και τη δικαιολόγησή της σύμφωνα με ορισμένες ήδη αποδεκτές εικόνες σκέψης και αλληλεπίδρασης.

3.1.2. Στην τέχνη

Σύμφωνα με την Τσιβάκου⁷⁶, η τέχνη αποτελεί ένα συμβολικό σύστημα σημείων που παράγουν νόημα και η γλώσσα της δεν στοχεύει μόνο στη λογική, αλλά και στα συναισθήματα. Κάθε γλώσσα αξιοποιείται στη γένεση διακρίσεων τις οποίες μετατρέπει σε παρατηρήσεις και στη συνέχεια σε πληροφορίες από τον πραγματικό κόσμο. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η γλώσσα ερμηνεύει τον κόσμο κι έτσι συντελεί στην ανακατασκευή του. Η γλώσσα όμως της τέχνης παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα να μην περιορίζεται στο να προβαίνει σε παρατηρήσεις από τον πραγματικό κόσμο για να τον κατανοήσει, αλλά να κατασκευάζει με τις παρατηρήσεις της, συνειδητά έναν άλλο τεχνητό κόσμο. Ο τεχνητός κόσμος της τέχνης έρχεται να σταθεί απέναντι στον πραγματικό κόσμο προκειμένου αφ' ενός να τον ερμηνεύσει συνολικά, και αφ' ετέρου να αναδείξει όλες τις κρυμμένες του δυνατότητες. Για το λόγο αυτό πολλές φορές λέμε πως η τέχνη προηγείται του καιρού της, ή της πραγματικότητας. Όλες λοιπόν οι παρατηρήσεις της τέχνης αποτελούν παρατηρήσεις του τεχνητού κόσμου και κρίνονται συνεπώς από τους δικούς του κανόνες. Όπως μια παρατήρηση στον πραγματικό κόσμο κρίνεται από το πόσο καλά ερμηνεύει και κατανοεί τον κόσμο της πραγματικότητας, το ίδιο και το έργο τέχνης: κρίνεται από το πόσο καλά στέκεται μέσα στον δικό του τεχνητό κόσμο. Δηλαδή, το έργο τέχνης συντελεί στην κατασκευή ενός τεχνητού κόσμου αλλά και το ίδιο ταυτόχρονα θεσμίζει τα αξιολογικά κριτήρια που το εντάσσουν σε αυτόν τον τεχνητό κόσμο. Μπορεί η τέχνη να μιμείται τον πραγματικό κόσμο, μπορεί όμως και να τον ανακατασκευάζει, ή να τον σατιρίζει αποκαλύπτοντας τις δυσμορφίες του. Σε κάθε περίπτωση μιλά για τον κόσμο μέσα στα όρια του δικού της τεχνητού κόσμου.

⁷⁶ Τσιβάκου, 2008.

Τα αξιολογικά μέσα της τέχνης στο παρελθόν ήταν του «ωραίου/άσχημου» ως προς την αρμονία της μορφής τους, γι' αυτό και ο φιλοσοφικός κλάδος που ασχολήθηκε μαζί τους αποκαλέστηκε «αισθητική». Σήμερα, εποχή έντονης εξατομίκευσης, τα μέσα αυτά άλλαξαν, μιας και δεν υπάρχουν πλέον γενικοί κανόνες για το ωραίο. Αν επιμείνουμε στους δυαδικούς κώδικες, θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ως κυρίαρχο αξιολογικό μέσον της τέχνης το «μου αρέσει/δεν μου αρέσει», ή «με εκφράζει/δεν με εκφράζει». Επειδή όμως εδώ δεν εντάσσονται μόνο τα έργα αλλά και οι θεσμοί τους όπως και η θεωρία τους, θα ήταν προτιμότερο ένα γενικότερο πλαίσιο αξιολογικών μέσων, όπως αυτό που είπαμε πιο πάνω: συντελεί συμβολικά στην παραγωγή νοήματος, ή όχι;

Όπως υποστηρίζει ο Sevänen⁷⁷, οι φορμαλιστικές θεωρίες όπως η αυτοποίηση του Luhmann, δεν μπορούν να μας πουν πώς τα έργα της τέχνης αποκτούν την ιδιότητά τους ως «τέχνη». Το κύριο πρόβλημα σε αυτές τις θεωρίες είναι η πεποίθηση ότι το όριο μεταξύ της τέχνης και της μη-τέχνης μπορεί να αναδημιουργηθεί με βάση τα επίσημα χαρακτηριστικά των έργων της τέχνης. Στην έρευνα για τους εναλλακτικούς τρόπους αναδημιουργίας αυτού του ορίου, μπορούμε να αξιοποιήσουμε την έννοια της «ασυνάρτητης δύναμης» (discursive power). Αυτή η έννοια έχει τις ρίζες της στην κοινωνική θεωρία του Foucault, και τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει κοινός τόπος στις κοινωνικές επιστήμες. Για παράδειγμα, οι Barsch⁷⁸ και Danto⁷⁹ της έχουν δώσει κεντρική θέση στη θεωρία της τέχνης. Με άλλα λόγια, η ασυνάρτητη δύναμη θα μπορούσε να είναι η δύναμη της μόρφωσης και να διαθέτει δύο κύριες διαστάσεις:

(α) Οι κάτοχοι της ασυνάρτητης δύναμης της μόρφωσης είναι σε θέση να καθορίσουν και να αποσαφηνίσουν τις αρχές, ή τους κανόνες που δημιουργούν την κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Αυτές οι αρχές λένε στους κοινωνικούς φορείς με ποιον τρόπο τα πολιτιστικά έργα ταξινομούνται σε διαφορετικές κατηγορίες. Καθόσον, οι εν λόγω φορείς έχουν υιοθετήσει αυτές τις αρχές, υπάρχει μια ορισμένη κανονιστική συναίνεση σε μια κοινωνία. Σε αυτήν την περίπτωση, οι άνθρωποι θα μπορούσαν να συμφωνήσουν ως προς το είδος των έργων που ανήκουν στην τέχνη και το είδος των έργων που ανήκουν στην επιστήμη, ή στην κουλτούρα της ψυχαγωγίας.

(β) Οι κανόνες αυτοί είναι μάλλον γενικής φύσης. Δεν περιέχουν απαραίτητα όλες τις πληροφορίες που οι κοινωνικοί φορείς χρειάζονται για την ταξινόμηση των έργων. Ως ένα βαθμό, οι κοινωνικοί φορείς έχουν τη δύναμη της μόρφωσης όταν εφαρμόζουν αυτές τις γενικές αρχές στην πρακτική ή σε μοναδικές και συγκεκριμένες περιπτώσεις. Στις διαδικασίες αυτές, οι κριτικοί τέχνης, οι γκαλερί και τα μουσεία τέχνης ταξινομούν τα έργα στην τέχνη και την μη-τέχνη, ή στην καλή τέχνη και την κακή τέχνη. Αυτοί οι μεμονωμένοι και συλλογικοί πράκτορες μπορούν, επιπλέον, να συμμετέχουν στη διατύπωση των γενικών αρχών, αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι εφαρμόζουν καθημερινά αυτές τις αρχές σε συγκεκριμένα φαινόμενα. Τις ερμηνεύουν καθημερινά και μερικές φορές επίσης, τις τροποποιούν.

⁷⁷ Sevänen, 2001.

⁷⁸ Barsch, 1993: 155-7.

⁷⁹ Danto, 1992: 40-2.

Στην τρέχουσα πολιτιστική φάση, οι απόλυτοι ορισμοί έχουν χάσει πολλή από την αξιοπιστία τους. Μετά τους Ντανταϊστές και τις υπερρεαλιστικές προκλήσεις, η νεο-αβαντ-γάρντ της δεκαετίας του '60 και η σύγχρονη μετα-τέχνη έχουν κερδίσει την κοινή αποδοχή ως τέχνη. Πράγματι, ο κόσμος της τέχνης ζει σε μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχουν πλέον ευδιάκριτοι ή ακριβείς κανόνες για τον καθορισμό του ορίου μεταξύ της τέχνης και της μη-τέχνης. Κατά συνέπεια, τόσο οι εμπειρογνώμονες, όσο και οι λαϊκοί είναι όλο και λιγότερο βέβαιοι για τα είδη των επίσημων ιδιοτήτων που τα έργα πρέπει να διαθέτουν προκειμένου να γίνουν αποδεκτά ως τέχνη. Αυτή η κατάσταση καταδεικνύει σαφώς ότι η ταξινόμηση των έργων ως τέχνη, ή μη-τέχνη θα μπορεί να εξαρτηθεί από τη δύναμη της μόρφωσης. Έχει υποστηριχτεί ότι όταν τα μουσεία, οι γκαλερί και οι κριτικοί τέχνης δέχονται κάποια αντικείμενα ως τέχνη και άλλα ως μη-τέχνη, χρησιμοποιούν την ασυνάρτητη δύναμη⁸⁰. Στο παρελθόν, αυτό το στοιχείο της δύναμης ήταν κρυμμένο κατά ένα μεγάλο μέρος και μπορούσε μόνο να υπονοηθεί, επειδή οι κυρίαρχες και ευρέα αποδεκτές θεωρίες της τέχνης υποστήριζαν ότι τα έργα τέχνης πρέπει να έχουν συγκεκριμένες εξωτερικές και εσωτερικές ιδιότητες. Αυτή η συναίνεση δημιούργησε την παραίσθηση ότι το όριο μεταξύ της τέχνης και της μη-τέχνης είναι κοινωνικά ουδέτερο, ή ακόμα και ότι τίθεται από τα ίδια έργα τέχνης. Σε αυτή τη λογική κινήθηκε και η θεωρία της αυτοποίησης. Σήμερα όμως, αυτή η συναίνεση φαίνεται να έχει καταλυθεί. Πιστεύουμε ότι το όριο μεταξύ της τέχνης και της μη-τέχνης θα μπορούσε να καθοριστεί από τις οργανώσεις που διαθέτουν τη δύναμη της μόρφωσης.

3.2. Η «μόρφωση» και η αλληλοδιαπερατότητα των υποσυστημάτων

Η ιδέα της «μόρφωσης» συνάδει με τις υφιστάμενες τάσεις της θεωρίας που συνηγορούν στην κατάρρευση του αυστηρού διαχωρισμού των κοινωνικών υποσυστημάτων. Σε έναν πολιτισμό που έχει γίνει για παράδειγμα, όλο και περισσότερο εκκοσμικευμένος, το δίκαιο έχει εξελιχθεί να γίνει ίσως ο μοναδικός φορέας, ή η ανθρώπινη σύλληψη του ιδανικού. Λαμβάνοντας υπόψη τις διαπιστώσεις του Luhmann για τους απόλυτους όρους κλειστότητας μεταξύ των κοινωνικών υποσυστημάτων, η σύγχρονη κοινωνική ανάλυση στρέφεται προς την εξέταση των τρόπων με τους οποίους αυτά τα υποσυστήματα διαπερνούν το ένα το άλλο⁸¹. Όπως είδαμε πιο πάνω, ο Luhmann στηρίζει τη θεωρία της αυτοποίησης στην υπόθεση ότι η κοινωνική διαφοροποίηση έχει λάβει τη μορφή μιας ριζικής κατάτμησης του κοινωνικού συστήματος. Η ιδέα ήταν ότι ξεχωριστές μορφές γνώσης προκύπτουν για να χειριστούν ευδιάκριτους τύπους ζητημάτων: νομικά, οικονομικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, και ούτω καθ'εξής. Παραδείγματος χάριν, το νομικό υποσύστημα αναπτύσσει αποκλειστικά δική του διακριτή νομική τεχνική, γλώσσα και λογική. Αυτό σημαίνει ότι οι εκτιμήσεις των οικονομικών δαπανών και κερδών, η αισθητική, τα επιστημονικά ερευνητικά συμπεράσματα είναι υποτίθεται άσχετες με τις νομικές συζητήσεις. Όμως, όλα αυτά τα «έκνομα» στοιχεία στην πραγματικότητα αφορούν σαφώς και το δίκαιο, όπως μπορούν να βεβαιώσουν όλοι όσοι έχουν αίσθηση των λεγόμενων «διαχωριστικών» γραμμών.

⁸⁰ Sevänen, 2001.

⁸¹ Βλ. Fuller, 1958, 1969 και Hart, 1958.

Τα κοινωνικά υποσυστήματα διαπερνούν το ένα το άλλο, δηλ. αλληλοδιεισδύουν⁸² «μορφωτικά», όταν εισάγονται περισσότερα από ένα, τέτοια υποσυστήματα σε κάποιο πεδίο κοινωνικών συζητήσεων. Όταν ορισμένες νομικές συζητήσεις ενσωματώνουν οικονομικά πρότυπα κατά την εξέταση π.χ. των ποινικών ρητρών που θα επιβληθούν στους ρυπαίνοντες, παρατηρείται μια αλληλεπίδραση του νομικού και του οικονομικού υποσυστήματος. Δεδομένου ότι, εξ ορισμού, τα κοινωνικά υποσυστήματα είναι αυστηρά εννοιολογικής φύσης, για να έχουν σχέση με την κοινωνία, θα πρέπει η επαφή τους να εμφανιστεί σε μια συγκεκριμένη κοινωνική διάσταση. Τα εννοιολογικά υποσυστήματα επικοινωνίας δεν αλληλεπιδρούν μαγικά, αλλά μόνον σε έναν κοινωνικό και γεωγραφικό χώρο, όπου πραγματικά πρόσωπα επικοινωνούν. Για παράδειγμα, μπορούμε να αναφερθούμε στις συζητήσεις της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας (ΡΑΕ), όσον αφορά την εφαρμογή της πρωτοβουλίας επιστημόνων-καλλιτεχνών «Green Project» για την αφύπνιση της περιβαλλοντικής συνείδησης μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας, και την αντιμετώπιση των νομικών ζητημάτων που έχουν ανακύψει. Όπως θα δούμε παρακάτω στην περιπτωσιολογική μας μελέτη, αυτό αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση μορφωτικής αλληλοδιείσδυσης μεταξύ των υποσυστημάτων του δικαίου και της τέχνης.

Υποστηρίζουμε ότι η επικέντρωση της συστημικής θεωρίας στη δυναμική έννοια της αλληλοδιεισδυτικότητας θα μπορούσε να ανανεώσει δημιουργικά την αυτοποίηση του Luhmann⁸³. Η αναδημιουργία αυτή δεν χρειάζεται να βασιστεί στο ότι η μορφωτική αλληλοδιείσδυση ήταν μια σπάνια μόνο διαδικασία μέχρι τις πρόσφατες δεκαετίες. Εν τούτοις, η εμπειρική έρευνα των κοινωνικών τάσεων της μετά τη δεκαετία του '60 εποχής, μεταξύ άλλων, από τους Powell⁸⁴, Lash & Urry⁸⁵ και Castells⁸⁶, καταδεικνύει μια αυξανόμενη ανεπάρκεια των πλαισίων της κοινωνικής διαφοροποίησης. Στην έρευνα αυτή εμφανίζεται μια χαρακτηριστική άνοδος στην διασυστημικότητα των οργανώσεων και της γνώσης. Τα ευρήματα αυτά απαιτούν μια απάντηση από την κοινωνική θεωρία. Η έννοια

⁸² Βλ. την «αλληλοδιείσδυση» που χρησιμοποιήθηκε από τον Parsons ως μία γενική έννοια για τις «ζώνες αλληλεπίδρασης» ανάμεσα στα συστήματα και τα υποσυστήματα της δράσης, και σε άλλες περιπτώσεις με ιδιαίτερη έμφαση, σε σχέση με τους τρόπους με τους οποίους η προσωπικότητα εσωτερικοποιεί τα πολιτιστικά και κοινωνικά στοιχεία (Leydesdorff, 1993). Ο Parsons υπέθεσε ότι αυτές οι δύο διαδικασίες (η επαφή μεταξύ των υποσυστημάτων της κοινωνίας, και η εσωτερικοποίηση πολιτιστικών και κοινωνικών στοιχείων από την προσωπικότητα) μπορούν να γίνουν κατανοητές με βάση τις ίδιες σχέσεις μεταξύ όλων των σταθερών συστημάτων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Για παράδειγμα, ο Parsons υποστηρίζει πως: «Το φαινόμενο ότι οι πολιτιστικοί κανόνες εσωτερικοποιούνται από τις προσωπικότητες και θεσμοποιούνται από τις συλλογικότητες είναι μια περίπτωση της αλληλοδιείσδυσης των υποσυστημάτων της δράσης, και συγκεκριμένα του κοινωνικού συστήματος, του πολιτιστικού συστήματος και της προσωπικότητας [...]. Εδώ η κρίσιμη υπόθεση είναι ότι ο θεσμοποιημένος κανονιστικός πολιτισμός είναι ένα ουσιαστικό μέρος όλων των σταθερών συστημάτων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Επομένως, το κοινωνικό σύστημα και ο πολιτισμός πρέπει να ενσωματωθούν με τους συγκεκριμένους τρόπους της αλληλοδιείσδυσής τους.» (1968, σελ. 473). Επίσης, οι σχέσεις μεταξύ του κοινωνικού και του πολιτιστικού συστήματος είναι σε σημαντικά θέματα, συστηματικά διαφορετικές από εκείνες μεταξύ του κοινωνικού συστήματος και της προσωπικότητας. Αν και ο Parsons σημείωσε την ιδιομορφία της αλληλοδιείσδυσης μεταξύ των συστημάτων, δεν διέκρινε αρκετά μεταξύ διάφορων ειδών της. Επιπλέον, στη θεωρία του Luhmann το κοινωνικό σύστημα του νοήματος δεν περιλαμβάνει τα άτομα, αλλά αυτά και τα κοινωνικά υποσυστήματα (επικοινωνίας) ανταλλάσσουν τις πληροφορίες μέσω της αλληλοδιείσδυσης, δηλ. μέσω της δράσης. Το κοινωνικό σύστημα έχει τη δική του δυναμική. Από αντίδραση σε αυτόν τον επαναπροσδιορισμό της «αλληλοδιείσδυσης», άλλοι (π.χ., Münch, 1982 και 1988) έχουν υπογραμμίσει σε σχέση με την κοινωνιολογία της θρησκείας του Weber, ότι η «αλληλοδιείσδυση» αναφέρεται πρώτιστα στην αλληλοδιείσδυση των υποσυστημάτων μεταξύ τους (π.χ., στην αλληλοδιείσδυση του πολιτιστικού νοήματος και της δύναμης στην κοινωνία), και ευρύτερα με το κοινωνικό σύστημα, δεδομένου ότι ιδιαίτερα αυτός ο τύπος αλληλοδιείσδυσης πρέπει να θεωρηθεί ως συστατικός για το δυτικό νεωτερισμό (βλ. Münch, το 1982: 480ff).

⁸³ Δεν έχει νόημα να έχουμε μόνο μια θεωρία «ανταλλαγής ορίων», όπως στους Parsons & Smelser, 1956, αν τα υποσυστήματα στο τέλος μιας ανταλλαγής, συμμετέχουν συχνά και στην παραγωγή των ανταλασσομένων προϊόντων. Ολοένα και περισσότερο, η πιο σχετική ερώτηση δεν αφορά ποια υποσυστήματα συμμετείχαν στην «ανταλλαγή ορίων», αλλά ποια υποσυστήματα αλληλοδιαπεράστηκαν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων που οδήγησαν στην κατασκευή των ανταλλαγμένων στοιχείων. Για παράδειγμα, το υποσύστημα της τέχνης είναι δυνατόν όχι μόνο να δεχτεί τα αποτελέσματα από το νομικό υποσύστημα, αλλά μπορεί επίσης να επηρεάσει εκτεταμένα το σχηματισμό αυτών των αποτελεσμάτων.

⁸⁴ Powell, 1990.

⁸⁵ Lash and Urry, 1994.

⁸⁶ Castells, 1996.

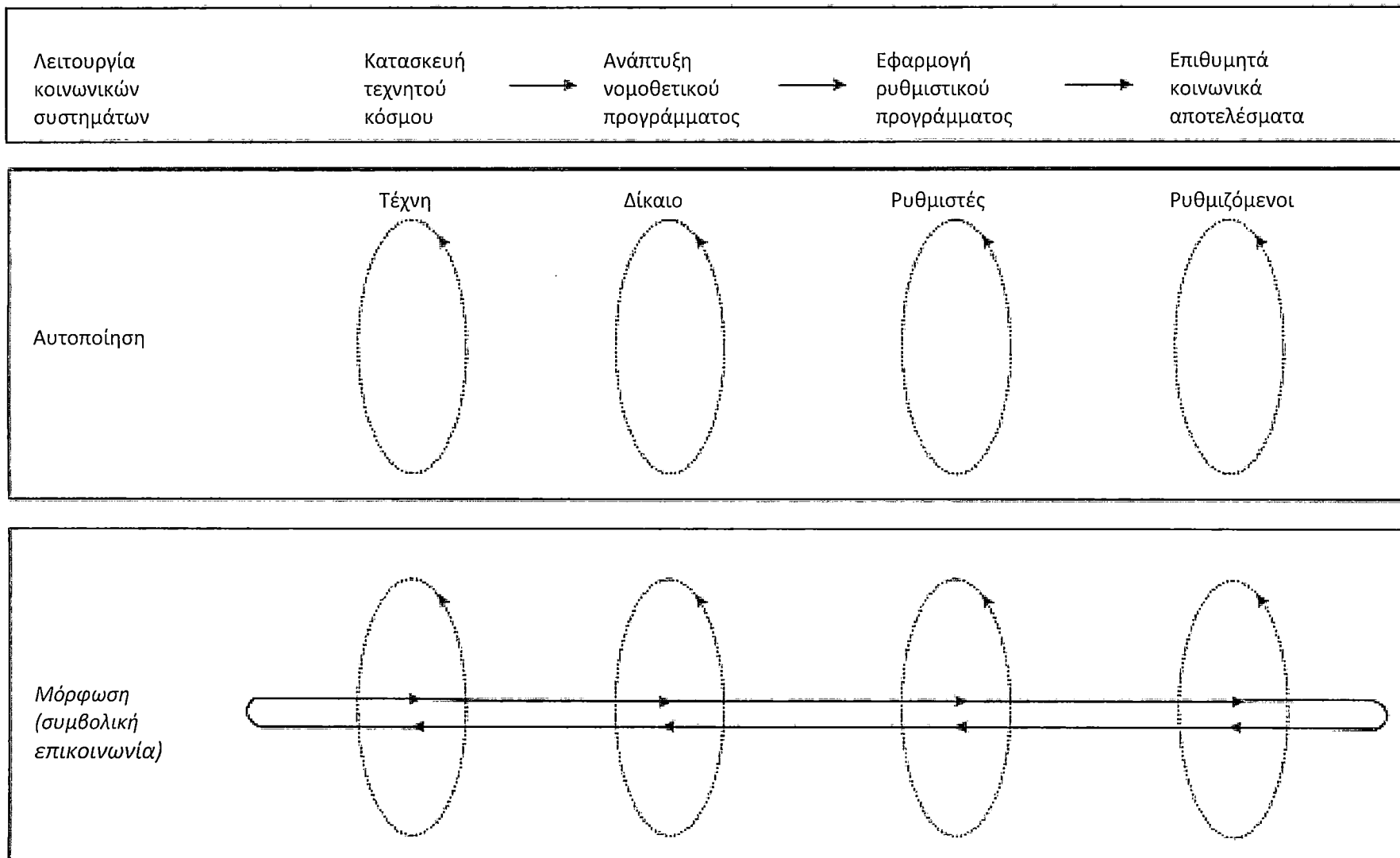
της μόρφωσης φιλοδοξεί να αποτελέσει μια ευρεία εννοιολογική πρόταση για τη συνολική έκφραση ποιοτικά σχετικών τάσεων οι οποίες έχουν εντοπιστεί από τους εμπειρικούς ερευνητές.

Επαναπροσανατολίζοντας τη συστημική θεωρία προς τη μελέτη της σχέσης μεταξύ των κοινωνικών υποσυστημάτων, υποστηρίζουμε ότι η ανάλυσή μας μπορεί να διαφωτιστεί από τον προσδιορισμό των αρχικών υποσυστημάτων τα οποία ασκούν επιρροή. Αφού εντοπιστούν συγκεκριμένες διαφοροποιήσεις διακριτών υποσυστημάτων, θα είναι δυνατό να αποκτηθεί σαφής επίγνωση της αλληλοδιείσδυσής τους. Η λειτουργία των υποσυστημάτων του δικαίου και της τέχνης που αναλύθηκε πιο πάνω, μπορεί να αποτελέσει έναν συνεπή οδηγό για την κατανόηση των υποσυστημάτων που ενδέχεται να συσχετιστούν μορφωτικά σε μια δεδομένη περίπτωση. Ως εκ τούτου, η μόρφωση παραμένει συνδεδεμένη με τη θεωρία των συστημάτων, βασιζόμενη στην αυτοποίηση του Luhmann. Η εστίαση σε συγκεκριμένα και σημαντικά υποσυστήματα όπως του νόμου και της τέχνης φαίνεται να προάγει ουσιαστικά την ανάλυσή μας, παρά οι αόριστες και ανεπεξέργαστες αναφορές σε «πολλά συστήματα ειδικών» που βρίσκονται εκεί έξω. Όπως αποτυπώνεται συγκριτικά στον Πίνακα 4, η ιδέα της δυναμικής μόρφωσης παρουσιάζεται ως αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση στη στατικότητα της εργαλειακής προσέγγισης της παραδοσιακής κοινωνικής θεωρίας, και στα αδιέξοδα της κλειστότητας της επικοινωνίας στην αυτοποίηση του Luhmann⁸⁷. Επειδή κατά γενική ομολογία, οι διαδικασίες αλληλοδιείσδυσης γίνονται όλο και περισσότερο έντονες, η συστημική θεωρία πρέπει να αναθεωρηθεί επί τη βάση της μόρφωσης. Αυτό σημαίνει ότι για ένα δεδομένο χώρο κοινωνικών συζητήσεων (που επιβάλλει π.χ. τους νόμους, ή που δημιουργεί την τέχνη), η ανάλυση θα προέρχεται από την υπόθεση ότι η εμπειρική μελέτη θα αποκαλύψει αλληλεπιδρούμενες επιρροές⁸⁸ περισσότερων του ενός κοινωνικών υποσυστημάτων.

⁸⁷ Βλ. Paterson and Teubner, 1998.

⁸⁸ Αντίθετα, ο Luhmann, όπως είδαμε πιο πάνω, υποστηρίζει ότι οι συζητήσεις σε κάθε υποσύστημα αποκρίνονται αποκλειστικά σε μια ιστορικά σχετική επιρροή.

Πίνακας 4. Από την παραδοσιακή οριζόντια γραμμική αλληλουχία των γεγονότων και την κάθετη ανακυκλωτική λειτουργία της αυτοποίησης, στην αλληλοδιαπερατότητα της μόρφωσης

Ο Luhmann και ο Foucault ενώνονται στη μόρφωση, αλλά όχι από την άποψη της πιεστικής ένταξης της δύναμης/γνώσης στην αυτοποίηση. Αυτό, κατά την εκτίμησή μας, αν και πιθανό, δεν θα ήταν ιδιαίτερα παραγωγικό. Μάλλον, επιδιώκουμε να προσδώσουμε στη θεωρία του Luhmann το μεθοδολογικό πνεύμα του Foucault, αξιοποιώντας ιδέες και από τους δύο συγγραφείς. Βέβαια, όπως προαναφέραμε ο Luhmann αρνείται να υποχωρήσει σε θέματα μεθόδου. Όσο συναρπαστική όμως και αν θα μπορούσε να είναι μια τέτοια στάση από φιλοσοφική άποψη, θα ήταν εντελώς άχρηστη για μία νέα προσέγγιση, όσο κοντά στην αυτοποίηση και αν είναι αυτή. Η προσέγγιση της μόρφωσης υποδηλώνει μια ουσιαστική μετατόπιση της εστίασης στην αντίληψή μας για προβληματικές περιοχές, μεθόδους δογματικής επεξεργασίας, τεχνικές αιτιολόγησης, και, τελικά, τις πηγές της «κανονικότητας» και της νομιμότητας. Προκειμένου να αναλύσουμε τη μορφωτική διάδραση του νόμου και της τέχνης, απαιτείται, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, να αναπροσανατολίσουμε την έρευνά μας στην ενδοσυνοχή αυτών των κοινωνικών υποσυστημάτων και την αλληλεπίδραση των εικόνων που ενσωματώνονται σε αυτά.

Στην μόρφωση, η παραγωγή ενός νομικού σχεδίου δεν αφορά μόνο την τεχνική επάρκεια, ή την αναλυτική του συγκρότηση σύμφωνα με τις αρχές της δικαιοσύνης, αλλά κυρίως τη σαφήνεια και τη συνέπεια του μηνύματος της μόρφωσης που μπορεί να προέλθει από το συχνά πολυσύνθετο σώμα των ρυθμίσεων. Μακριά από το να είναι επιστήμη, τεχνική, ή *ars boni et aequi*, το δίκαιο γίνεται μία *ars tout court*, δηλ. μια δραστηριότητα της φαντασίας και της επαναφαντασίας της κοινωνίας. Εν ολίγοις, πιστεύουμε ότι, σαν τέχνη, ο νόμος δεν στοχεύει κυρίως στη χρησιμότητα, αλλά στην αυθεντικότητα, την επικοινωνία, το επιθυμητό, τη φαντασία και τη δημιουργικότητα. Οι μέθοδοι δογματικών τεχνικών επεξεργασίας και αιτιολόγησης αλλάζουν: δεν είναι πια ούτε μόνο τελεολογικές/χρηστικές, ούτε απλά δεοντολογικές. Ένα δικαίωμα, ή ένα καθήκον π.χ., δεν προστατεύεται, ή δεν επιβάλλεται, επειδή είναι απλά λειτουργικό, ούτε επειδή εμφανίζεται «φυσικό» ή επιθυμητό για διάφορους λόγους, αλλά επειδή εκφράζει ένα σχέδιο ανθρώπινης επικοινωνίας. Η εφαρμογή του επικυρώνει ολόκληρο το σχέδιο. Τώρα πλέον θέλουμε ένα ιδιαίτερο δικαίωμα, ή ένα καθήκον, ακριβώς επειδή μπορεί να επικυρώσει ένα συγκεκριμένο σχέδιο. Η προσπάθειά μας θα πρέπει να είναι απείρως πιο διακριτική και σύνθετη. Η σχέση μεταξύ της συγκεκριμένης ρύθμισης και του ευρύτερου σχεδίου, που θέλουμε να μεταβιβάσουμε, δεν θα μπορούσε να παρομοιαστεί με κάτι άλλο, πέρα από τη σχέση μεταξύ ενός κτυπήματος του πινέλου στον καμβά και ολόκληρου του ζωγραφικού έργου. Αναπόφευκτα, σε τέτοιες περιπτώσεις η αξιολόγηση θα πρέπει να στηριχθεί σε στοιχεία, πέρα από το παραδοσιακό νομικό ρεπερτόριο. Αυτό που μπορεί να στηρίξει, ή να καταστρέψει ένα σχέδιο δράσης είναι το ίδιο το σχέδιο, είτε στο σύνολο, είτε στις λεπτομέρειές του.

Πέρα από αυτό, το πρόβλημα που τίθεται εδώ είναι, φυσικά, το πρόβλημα της επιλογής μεταξύ εναλλακτικών σχεδίων που λαμβάνονται ως σύνολα. Αλλά με τι μοιάζει γενικά ένα έγκυρο κανονιστικό επιχείρημα; Τελικά, βέβαια προκύπτει πως όλα τα κανονιστικά επιχειρήματα (είτε ωφελιμιστικά, είτε Καντιανά, είτε αυτά του κοινωνικού συμβολαίου) στηρίζονται στο όραμα της προσωπικότητας και της κοινωνίας. Ενδέχεται να βρεθούμε υποχρεωμένοι να υποστηρίξουμε την προοπτική ενός οράματος, και όχι ενός άλλου, χωρίς πραγματικά να διαθέτουμε ένα σταθερό μετα-θεωρητικό σημείο αναφοράς. Η προσέγγιση της μόρφωσης του νόμου και της τέχνης επιδιώκει να φέρει αυτήν τη συζήτηση στο κέντρο

της θεωρίας. Και σε αυτό το επίπεδο, ίσως το μόνο κριτήριο για το σωστό και το λάθος, την ομορφιά και την ασχήμια, θα είναι η επιτυχία του συγκεκριμένου οράματος της προσωπικότητας και της κοινωνίας, να προκαλέσει μια συζήτηση καλής πίστης, δηλ. μια συζήτηση επάνω σε ένα γνήσιο ενδιαφέρον για την αλήθεια που οι συνομιλητές είναι πρόθυμοι να δεχτούν -ακόμη και μόνο χάριν του επιχειρήματος ως υφιστάμενη και προσιτή.

Κεφάλαιο 4

Η οργάνωση «Green Project»

Ο Teubner υποστηρίζει ότι ο μόνος τρόπος για να ελέγξουμε τα θεωρητικά μοντέλα είναι να τα εφαρμόσουμε στην πράξη και να τα εκθέσουμε στην «ανταγωνιστική αγορά του επιστημονικού διαλόγου και των δογματικών αντιπαραθέσεων, στα συγκρουσιακά κοινωνικά κινήματα και στις θεσμικές αποφάσεις. Η εμπειρία μπορεί να αποκτηθεί μόνο με τη μορφή των κοινωνικών πειραμάτων στα οποία τα μοντέλα δοκιμάζονται»⁸⁹. Πράγματι, αν και εμείς δεν θα επιχειρήσουμε ένα κοινωνικό πείραμα με τον τρόπο που ο Teubner προτείνει, σκοπεύουμε να αντλήσουμε εμπειρική γνώση από τα στοιχεία τα οποία απορρέουν από τη διάδραση δικαίου, τέχνης και κοινωνίας στην συγκεκριμένη περίπτωση της λειτουργίας της πολιτιστικής μη κυβερνητικής οργάνωσης "Green Project"⁹⁰, που φιλοδοξούμε να αποτελέσει παράδειγμα εφαρμογής του θεωρητικού μοντέλου της «μόρφωσης».

Κατόπιν των ανωτέρω, είναι προφανές πως μια οργάνωση που ανήκει σε ένα λειτουργικό σύστημα, μπορεί να προβαίνει σε επιλογές και επί τη βάσει κριτηρίων που ενυπάρχουν στα αξιολογικά μέσα άλλου συστήματος. Η ένταξή μιας οργάνωσης στο ένα και όχι στο άλλο σύστημα, κρίνεται από το ποια αξιολογικά μέσα επηρεάζουν τον βασικό όγκο των επιλογών της και όχι αν μέρος αυτών των επιλογών παρακολουθεί, ή προσπαθεί να καταστεί συμβατό και με άλλα αξιολογικά μέσα. Για παράδειγμα, η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας μπορεί να δραστηριοποιείται επί μέρους και στην προπαγάνδα ή στην παραγωγή πολιτισμικών αγαθών για την προώθηση της πράσινης ενέργειας, η όλη της όμως δραστηριότητα ρυθμίζεται από τα αξιολογικά μέσα του κοινωνικού υποσυστήματος του δικαίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις το είδος της επικοινωνίας της κυρίως οργάνωσης επηρεάζει και τις επί μέρους της δραστηριότητες, ανεξάρτητα από τις εσωτερικές μεθόδους παραγωγής ή του αντικειμένου. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως σύμφωνα με τη θεωρία της επικοινωνίας και των λειτουργικών συστημάτων, θεωρούμε την Green Project ως «πολιτιστική» οργάνωση, η οποία διαχειρίζεται επικοινωνίες επιλεγμένες με κριτήρια αναφερόμενα πρωτίστως σε συμβολικά συστήματα (όπως οι διάφορες γλώσσες και οι τέχνες) που αντικειμενικά προωθούν την νοηματοδοτική και συμβολική λειτουργία της κοινωνίας. Υπ' αυτή την έννοια, η αποστολή της, όπως συνάγεται από την λειτουργία που την χαρακτηρίζει, είναι η παραγωγή και διάδοση επικοινωνιών ορισμένης τάξεως (είτε υπό μορφή ιδεών, είτε υπό μορφή έργων τέχνης) μέσω των οποίων επηρεάζονται οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις των μελών μιας κοινότητας. Τέτοιες οργανώσεις όπως η Green Project, είναι κατ' εξοχήν οι ανήκουσες στο υποσύστημα της τέχνης.

⁸⁹ Teubner, 1985b, σελ. 303.

⁹⁰ Η Green Project αποτελεί Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία, η οποία προήλθε το 2008 από την πρωτοβουλία 73 επιστημόνων και καλλιτεχνών για την αφύπνιση της περιβαλλοντικής συνείδησης μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Διοικείται από 5μελή Συντονιστική Επιτροπή, η οποία απαρτίζεται από (α) τον κ. Θοδωρή Αναγνωστόπουλο Δρ. βιολόγο, ερευνητή στο Δημόκριτο, (β) την κα Ελένη Κανετάκη Δρ. αρχιτέκτονα μηχανικό, καθηγήτρια στα ΤΕΙ Πειραιά, (γ) την κα Μαρία Πεσλή σκηνοθέτι εικαστικό ΑΣΚΤ, (δ) την κα Πένυ Σωτήρη μηχανολόγο μηχανικό, στέλεχος της Eurobank και (ε) το κ. Γιάννη Τζώρτζη Δρ. δικηγόρο στη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, φωτογράφο της Royal Photographic Society of Great Britain. Στο "Green Project στην Ασία: Αθήνα Πεκίνο από τους δρόμους του μεταξίου στους δρόμους της ενέργειας", πέραν από (α) τον κ. Αναγνωστόπουλο, (β) την κα Κανετάκη και (γ) τον κ. Τζώρτζη, συμμετείχαν: (δ) ο κ. Λευτέρης Αγαπουλάκης οπερατέρ, (ε) ο κ. Απόστολος Αποστολάκης πολιτικός μηχανικός, συνιδρυτής της E-shop.gr, (στ) ο κ. Γιώργος Δημόπουλος, οικονομολόγος, πρώην στέλεχος της Εθνικής Τράπεζας (ζ) ο Νίκος Ζωγραφάκης Δρ. μηχανολόγος μηχανικός, καθηγητής στα ΤΕΙ Κρήτης, διευθυντής Ενεργειακού Κέντρου Κρήτης, (η) ο κ. Γιώργος Λάσδας μηχανικός αυτοκινήτων, (θ) ο κ. Νίκος Στριλιγκάς επικοινωνιολόγος, και (ι) η κα Μαρία Χουλάκη εικαστικός.

Συχνά παρατηρείται ένα τμήμα μιας οργάνωσης να δύναται να χαρακτηριστεί ως «πολιτιστικό», ενώ ένα άλλο όχι. Για παράδειγμα, ενώ η παραγωγή των ντοκιμαντέρ της Green Project εφαρμόζει αξιολογικά κριτήρια που υπακούουν στα αξιολογικά μέσα του υποσυστήματος της τέχνης, η διανομή τους υπακούει στα αξιολογικά μέσα του οικονομικού συστήματος. Κάθε μία από αυτές τις ομάδες δραστηριοτήτων, ή πρακτικών υπακούει σε δικά της σύνολα αξιών. Και αν μεν πρόκειται για διαφορετικές οργανώσεις, είναι εύκολο να τις εντάξουμε σε διαφορετικά λειτουργικά συστήματα, αν όμως συναποτελούν μία ενιαία οργάνωση, τότε θα πρέπει να αυτή να ενταχθεί στο λειτουργικό σύστημα που πραγματεύεται το βασικό της τελικό αντικείμενο, δηλαδή τον κύριο όγκο των επικοινωνιών της. Στην περίπτωση της Green Project, το κύριο τελικό της αντικείμενο αφορά σαφώς το υποσύστημα της τέχνης.

Η απόσταση που χωρίζει τη δράση της Green Project από τη γενικότητα μιας θεωρητικής κατασκευής είναι φυσικά τεράστια. Δύσκολα θα μπορούσαμε να περιμένουμε ότι η εφαρμογή ή μη κάποιων εννοιών σε μια συγκεκριμένη κατάσταση εγγυάται ή απαξιώνει το ευρύτερο κύρος μιας θεωρίας. Πρέπει λοιπόν να παραιτηθούμε από την προσδοκία ότι πέρα από τους ενδεικτικούς στόχους της, η δοκιμή αυτή μπορεί να αποτελέσει γενική αναφορά για άλλες παρόμοιες καταστάσεις. Ωστόσο, η ανάλυση μιας κατάστασης μπορεί μερικές φορές να προσφέρει γνώσεις μεγάλης σημασίας που η βιαστική αξιολόγηση πληθώρας παραδειγμάτων είναι πιθανό να αποκρύψει. Θέλουμε να τονίσουμε ότι η εστίαση σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, αν και αρχικά θεωρήθηκε ότι περιορίσε τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων, αποδεικνύει παρακάτω ότι έχει ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα. Στο βαθμό που η υπόσταση του ανθρώπου στον κόσμο ορίζεται από μια σειρά προβλημάτων που είναι ουσιαστικά καθολικού χαρακτήρα, κάθε ενδελεχής ανάλυσή τους είναι βέβαιο ότι θα φθάσει εκείνα τα σημεία που αγγίζουν τους πάντες. Πράγματι, όταν οι υποθέσεις μας άρχισαν να παίρνουν μορφή, έγινε αντιληπτό ότι οι γνώσεις που αποκτήθηκαν έχουν ευρύτερη σημασία. Όχι μόνο για την κατανόηση της λειτουργίας του δικαίου και της τέχνης, αλλά ίσως και για μια νέα σχεδίαση του χαρακτήρα και του ρόλου τους στη μόρφωση των κοινωνικών υποσυστημάτων. Το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην τέχνη και το δίκαιο έχει μεγάλη σημασία για όλους μας.

Αντί να προσπαθούμε να παρέχουμε γενικές μόνο κοινωνιολογικές αναλύσεις αναγκαίες για την υποστήριξη της προσέγγισής μας, θα επικεντρωθούμε στον τρόπο που θεωρούμε ότι το δίκαιο και η τέχνη διαμορφώνουν το ευρύτερο μήνυμα που τα υποσυστήματα αυτά μεταφέρουν στη ελληνική κοινωνία. Εστιάζοντας στην Ελλάδα, μια χώρα που έχει βιώσει τις επιπτώσεις της εντατικής νομικής ρύθμισης και αναποτελεσματικότητας, θα διερευνήσουμε τις προϋποθέσεις που θα μας επιτρέψουν να μιλήσουμε για το ενδεχόμενο της μορφωτικής επιρροής⁹¹ της τέχνης στην αποτελεσματική λειτουργία του δικαίου της ενέργειας. Μας ενδιαφέρει να μάθουμε τον τρόπο με τον οποίο τα υποσυστήματα αυτά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και έτσι να διαπιστώσουμε τις καλλιτεχνικές δυνατότητες για μια μορφωτική παρέμβαση στην Ελληνική κοινωνία. Με αυτούς τους στόχους και στο πλαίσιο των συγκεκριμένων ιστορικο-κοινωνικών συνθηκών, θα παρουσιάσουμε παρακάτω τη δραστηριότητα της οργάνωσης "Green Project", εξετάζοντας ειδικότερα την εφαρμογή του "Green Project στην Ασία: Αθήνα-Πεκίνο από τους δρόμους του μεταξιού στους δρόμους της ενέργειας"

⁹¹ Or 'interference' in Teubner's, 1987, words.

(www.greenproject2008.com)⁹². Θεωρούμε ότι αυτή η προσπάθεια εμπλουτισμού των «ουσιωδών στοιχείων» του νόμου μέσω της τέχνης, αποτελεί ένα καλό παράδειγμα της μορφωτικής αλληλοδιεισδυτικότητας που τα κοινωνικά υποσυστήματα αναπτύσσουν στην πραγματικότητα.

Το 2006, το ελληνικό υποσύστημα του δικαίου ανέλαβε με το νόμο 3468/2006 την «πρωτοβουλία» να ενσωματώσει τις αντίστοιχες κοινοτικές οδηγίες και να προωθήσει την ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, κατασκευάζοντας τη δική του ιδανική πραγματικότητα με έναν καθαρά αυτοποιητικό τρόπο. Αν τα στατιστικά στοιχεία για την εφαρμογή αυτής της νομοθετικής μεταρρύθμισης, αποτυπώνουν ορθά την παρούσα κατάσταση, θα πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το δίκαιο δεν είχε καμιά ουσιαστική συνέπεια. Φαίνεται εύλογο να υποθέσουμε ότι τα πρότυπα που περιέχονται στο ελληνικό δίκαιο της ενέργειας δεν έχουν περάσει στην κοινή συνείδηση.

Για να βοηθήσουν να ανατραπεί αυτή η κατάσταση, 10 εθελοντές της Green Project επεδίωξαν να αξιοποιήσουν το μεγάλο επικοινωνιακό γεγονός της διενέργειας των 29^{ων} Ολυμπιακών Αγώνων στο Πεκίνο το 2008 και στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έτους Διαπολιτισμικού Διαλόγου, ακολούθησαν από 1.8 μέχρι 7.9 τα ίχνη των αλλοτινών “δρόμων του μεταξιού” και την ενεργειακή διαδρομή που σήμερα οριοθετείται από τους αγωγούς φυσικού αερίου. Διέτρεξαν 8 χώρες της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν, του Τουρκμενιστάν, του Ουζμπεκιστάν, του Καζακστάν και της Κίνας. Κάλυψαν 13.000 χλμ. με οχήματα τεχνολογίας περιορισμού εκπομπών CO₂ και μέσα μαζικής μεταφοράς. Κατέγραψαν καλλιτεχνικά σε 30.000 φωτογραφίες και 40 ώρες ντοκιμαντέρ, τους πιο σημαντικούς σταθμούς της διαδρομής: 16 εφαρμογές βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής (από τις οποίες 7 είναι ενταγμένες στο World Heritage List της UNESCO) και 18 εγκαταστάσεις ΑΠΕ. Με την ευρεία καλλιτεχνική προβολή του προτύπου –best practice- πολιτισμικής καλλιέργειας περιβαλλοντικής συνείδησης στις χώρες της διαδρομής στην Ασία, η Green Project αποσκοπεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της έλλειψης κοινωνικής συναίνεσης για την προαγωγή εναλλακτικών μορφών παραγωγής και εξοικονόμησης ενέργειας στις χώρες του “πρώτου κόσμου”, εξαιτίας της μη εξοικείωσης σε αυτές, των τοπικών κοινωνιών και φορέων. Με το “Green Project στην Ασία” επιδιώχθηκε να αναδειχθεί η αναγκαιότητα της ενεργού συμμετοχής των Ευρωπαϊκών λαών στη διαπολιτισμική επικοινωνία με τους λαούς της Ασίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η περίπτωση της Green Project αποδεικνύει πως τα αξιολογικά μέσα των κοινωνικών υποσυστημάτων δεν είναι απομονωμένα, αλλά επικοινωνούν και εμπλουτίζονται αμοιβαία. Καθώς όμως συγκροτούνται από πολλές αξίες, διατασσόμενες σε κλίμακες προτεραιότητας ανάλογα της σπουδαιότητάς τους για κάθε σύστημα, ο άξονάς τους διαφέρει, και αυτή η διαφορά είναι που διαφοροποιεί τα λειτουργικά συστήματα και τις οργανώσεις τους. Εάν

⁹² Το “Green Project στην Ασία: Αθήνα-Πεκίνο από τους δρόμους του μεταξιού στους δρόμους της ενέργειας” υλοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και του Δήμου Αθηναίων. Στηρίχθηκε από το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα, τον Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων και τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας. Ευγενείς χορηγοί του ήταν η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας και ο Διαχειριστής του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου Α.Ε. Υποστηρίχθηκε από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Δημοσίου Δικαίου, τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση ECOSAN του Ουζμπεκιστάν, το Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας της Ελλάδας, το Ενεργειακό Κέντρο της Περιφέρειας Κρήτης, το Δήμο Ηρακλείου Κρήτης, την Ελληνική Επιστημονική Ένωση Αιολικής Ενέργειας, το Σύνδεσμο Εταιρειών Φωτοβολταϊκών, την ΕΛΠΑ, το Ελληνικό Ινστιτούτο Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων, τη BP Solar, την E-Shop.gr, και τους Συλλόγους Αποφοίτων του London School of Economics and Political Science και του Columbia University. Χορηγοί επικοινωνίας ανέλαβαν έγκριτα μέσα μαζικής ενημέρωσης (MEGA, ΣΚΑΪ και Αθήνα 9.84, Ελευθεροτυπία-Γεωτρόπιο, Naftemporiki.gr, Metro, Autocar, 4WheelDrive, Science Illustrated, Ανεμολογία, Energy Point).

συνεπώς μια οργάνωση εμπίπτει στη δικαιοδοσία των λειτουργικών συστημάτων της τέχνης ή της επιστήμης, ξεχωρίζει από άλλες, όπως για παράδειγμα των συστημάτων του δικαίου, ή της οικονομίας από το ότι τα αξιολογικά κριτήρια με τα οποία επιλέγει τις επικοινωνίες της, υπακούουν πρώτιστα στην παραγωγή και μετάδοση μηνυμάτων μέσω των οποίων μια κοινωνία σχηματίζει εικόνες για τον εαυτό της και τους άλλους.

Αντί για συμπέρασμα:

Από την ιεραρχία στην ετεραρχία και στα κοινωνικά δίκτυα

Πιστεύουμε πως φάνηκε πιο πάνω ότι η κατανόηση μας για τις βασικές λειτουργίες της διακυβέρνησης του κράτους και τη σχέση μεταξύ αυτών των λειτουργιών και άλλων διαδικασιών επιβολής μπορεί να εμπλουτιστεί με την πρόταση της μόρφωσης για την ανάλυση των μη κρατικών νόμων και των μη ιεραρχικών διαδικασιών ελέγχου και των επιπτώσεών τους στην διαδικασία της κανονιστικής ρύθμισης. Μια τέτοια προσέγγιση δίδει τη δυνατότητα στην ανάλυση μας να επικεντρωθεί σε τρεις νέες προτάσεις:

(α) Πρώτον, προτείνεται η δημιουργία ενός νέου ρόλου για το δίκαιο που θα ασχολείται λιγότερο με τον καθορισμό των κανόνων και των αρμοδιοτήτων. Η έμφαση εδώ θα δίδεται σε αυτό που ονομάζεται από τον Foucault: «η συμπεριφορά της συμπεριφοράς»⁹³, και έχει ομοιότητες με την προσέγγιση της Parker στην ανταποκρινόμενη ρύθμιση και τη μετά-ρύθμιση (meta-regulation)⁹⁴. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μηχανισμοί εσωτερικού ελέγχου είναι εξαιρετικά σημαντικοί για τη θεωρία της αυτοποίησης του Luhmann. Θα μπορούσε άραγε να είναι αυτό μια νέα μορφή λειτουργίας του δικαίου, με έμφαση στον έμμεσο έλεγχο των εσωτερικών κανονιστικών συστημάτων, ικανή να παράγει μια νέα συναίνεση για το ρόλο του δικαίου στην κοινωνία; Σε αυτό το αναλυτικό πλαίσιο, το δίκαιο διατηρεί την κεντρική του θέση στην ιεραρχία των μηχανισμών ρύθμισης.

(β) Δεύτερον, προτάσσεται η προαγωγή και αναγνώριση των μη-νομικών αξιών και κανόνων (όπως π.χ., των καλλιτεχνικών) στις ρυθμιστικές διαδικασίες. Όπου και όταν αυτές οι εξωνομικές δομές ήδη υπάρχουν ή μπορούν να ενεργοποιηθούν, ενδέχεται να είναι προτιμότερες από τις παραδοσιακές δομές των νομικών κανόνων, επειδή μπορεί να είναι αποτελεσματικότερες ή πιο αποδοτικές.

(γ) Τρίτον, συνδέοντας τις δύο προηγούμενες προτάσεις θα μπορούσαμε να εισάγουμε το προβληματισμό αναφορικά με το εύρος στο οποίο η ιεραρχική δομή ρύθμισης μπορεί να εκτοπιστεί από ρυθμιστικές διαδικασίες, οι οποίες βασίζονται είτε στον κοινοτισμό, είτε στον ανταγωνισμό, είτε στον υβριδικό συνδυασμό τους. Αυτή η δομική μετατόπιση έχει περιγραφεί ποικιλότροπα ως μια κίνηση μακριά από τις ιεραρχίες προς τις ετεραρχίες⁹⁵ και τα κοινωνικά δίκτυα⁹⁶. Πράγματι, η γενική συναίνεση στη σύγχρονη βιβλιογραφία, όπως ισχυρίζεται ο Dunsire⁹⁷, είναι ότι «το καλύτερο μοντέλο οργάνωσης είναι το πολυκεντρικό δίκτυο των διακριτών αλλά επικαλυπτόμενων κοινοτήτων χάραξης πολιτικής, σε κάθε μια από τις οποίες το δίκαιο του κράτους είναι παρόν, αλλά μια δρούσα κοινοτική ομάδα, μεταξύ πολλών άλλων ομάδων, δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους της χωρίς τη συμμετοχή των άλλων». Στην

⁹³ Βλ. Rose, 2000.

⁹⁴ Parker, 2002: 297.

⁹⁵ Black, 2001a: 145.

⁹⁶ Salamon, 2001: 1628.

⁹⁷ Dunsire, 1996: 300.

προσέγγιση του φαινομένου της διακυβέρνησης, ο Foucault⁹⁸ αναγνωρίζει περιπτώσεις όπου η ρύθμιση απορρέει από την άσκηση εξουσίας που δεν υποστηρίζεται από το δίκαιο, αν και γενικά στη βιβλιογραφία⁹⁹ της διακυβερνητικής θεωρίας γίνεται αποδεκτός ο κυρίαρχος ρόλος της νομοθεσίας στις υβριδικές συμφωνίες διακυβέρνησης. Ως ενδεικτικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθούν οι ανθρώπινες κοινότητες οι οποίες ασκούν ρύθμιση μέσω του αξιακού προσδιορισμού το τι είναι νοητό ή εφικτό. Ορισμένες διαδικασίες, οι οποίες πιθανόν να στερούνται το κρατικό δίκαιο ως μηχανισμό στήριξης, μπορεί ακόμη και να ικανοποιήσουν στόχους δημόσιου συμφέροντος όπως αυτοί οι τελευταίοι γίνονται αντιληπτοί από την κοινότητα.

Η έννοια της μόρφωσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία μιας νέας σχέσης μεταξύ του δικαίου και της κοινωνίας, σύμφωνα με τις απόψεις του Ladeur¹⁰⁰. Η κλειστή διαδικασία της εξέλιξης του δικαίου, η οποία προκαλείται αποκλειστικά από τις νομικές σχέσεις και τις μορφές που παράγονται από αυτές, θα μπορούσε να μη ληφθεί υπόψη. Αντίθετα, η σημασία προτείνεται να δοθεί σε συμβάσεις που παράγονται από σταθερά ή λιγότερο σταθερά πρότυπα συμπεριφοράς, τα οποία θα εντάσσονται στο γενικό πλαίσιο της επίσημης νομικής δεοντολογίας. Επιπλέον, ειδικές περιπτώσεις θα μπορούσε να χρησιμοποιηθούν για να εισαγάγουν περισσότερη ποικιλία στη γνώση του νόμου, η οποία δεν θα μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση αυτό το πρότυπο ερμηνείας. Αυτή η αντίληψη προϋποθέτει ότι ο νόμος θα μπορεί να τροποποιηθεί κατά τη διαδικασία της «εφαρμογής» του.

Σε ένα σύγχρονα διαμορφωμένο κοινωνικό πλαίσιο αυτή η σχέση αλληλεπίδρασης αποτυπώνεται σε διάφορα είδη δεσμών δικαίου και κοινωνίας. Πρώτα απ' όλα, διαπιστώνεται η αυξανόμενη σημασία των ρητών προτύπων που ορίζονται από διάφορους ιδιωτικούς, δημόσιους ή μικτούς οργανισμούς. Με τα πρότυπα αυτά επιδιώκεται να διαμορφωθούν π.χ. οι κανόνες συμπεριφοράς και οι ποιοτικές απαιτήσεις σε μακροπρόθεσμες συμβάσεις συνεργασίας κλπ. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως μια νέα μορφή «των σχέσεων αλληλεπίδρασης», η οποία έρχεται να υποκαταστήσει τον περιορισμό της δυναμικής των αυθόρμητων συμβάσεων. Οι συμβάσεις αυτές έχουν απαξιωθεί διότι η νομική γνώση είναι πλέον κατακερματισμένη και διάχυτη, ενώ η νομική πρακτική αλλάζει ραγδαία.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο μετασχηματισμός της σχέσης μεταξύ δικαίου, τέχνης και κοινωνίας θα μπορούσε να επιφέρει τη μετάβαση από μια παραδοσιακά ιεραρχική μεταξύ τους σχέση σε μια νέα ετεραρχική σύνδεση, οδηγώντας στην ανάδειξη δικτύων κοινωνικών συναλλαγών και αμοιβαίων επιρροών. Αυτές οι «μορφωτικές» διαρθρώσεις ζεύξης¹⁰¹ είναι δυνατό να δημιουργήσουν μεγάλη ποικιλία νέων κοινωνικών σχέσεων, λόγω του καινοτομικού τους χαρακτήρα. Τα υποσυστήματα του δικαίου και της τέχνης θα πρέπει να προχωρήσουν άμεσα στην προσαρμογή των εσωτερικών τους εννοιών σε αυτό το νέο περιβάλλον κοινωνικών σχέσεων.

⁹⁸ Foucault, 1991b.

⁹⁹ Βλ. π.χ., Stenson, 1998: 337.

¹⁰⁰ Βλ. Ladeur, 1999.

¹⁰¹ Σύμφωνα με τον Teubner, 1998, η δομική σύζευξη « του νομικού υποσυστήματος και της κοινωνίας », όπως αναλύεται στη θεωρία της αυτοποίησης δεν αρκεί. Βλ. επίσης, Maher, 1998. Αυτές οι «κοινωνικές διαδικασίες» (σύνταξη συμβάσεων, κ.λπ.) δημιουργούν τους δικούς τους κανόνες οι οποίοι αποτελούν μέρος του νομικού υποσυστήματος.

Τα διάφορα δίκτυα κοινωνικών συναλλαγών θα πρέπει να ενσωματωθούν σε ένα γενικό «δίκτυο των δικτύων»¹⁰². Η σταθερότητα του δικτύου αυτού μπορεί να αποκτηθεί και να διατηρηθεί σαν ένα λειτουργικό ισοδύναμο της ιεραρχικής σχέσης μεταξύ κοινωνικών υποσυστημάτων. Αυτό είναι μια πρόκληση για ένα νέο μετα-δογματικό ετεραρχικό πλαίσιο κοινωνικής μόρφωσης, μέσα στο οποίο διάφορες πειραματικές μορφές συνεργασίας, συντονισμού και ανταγωνισμού μεταξύ διαφορετικών υποσυστημάτων συνυπάρχουν, αλλά όπου φυσικά η παρεμβατική διαδικασία λήψης αποφάσεων ενδέχεται επίσης να είναι σε κάποιες περιπτώσεις αναγκαία. Πιστεύουμε ότι η ετεραρχική μόρφωση της κοινωνίας των πολιτών θα μπορούσε να αναλυθεί ως ένα από τα φαινόμενα που καταδεικνύουν τη φθίνουσα δυναμική ολοκλήρωσης του πολιτικού υποσυστήματος στο πλαίσιο της παραδοσιακής ιεραρχικής αντίληψης.

Κτίζοντας πάνω στα αξιοποιήσιμα στοιχεία της θεωρίας της αυτοποίησης υπογραμμίζουμε τον μορφωτικό, πολύ-πλαισιακό και ετερολογικό χαρακτήρα του σύγχρονου κοινωνικού συστήματος, ο οποίος εναντιώνεται στις εννοιολογικές αναλύσεις μιας οικουμενικής ορθολογικής αντίληψης η οποία βασίζεται σε μονολιθικές θεωρήσεις για πιθανές συναινέσεις που υπερβαίνουν προσωπικά συμφέροντα και αντιθέσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι καθημερινές διαδράσεις των κοινωνικών οργανώσεων δεν ακολουθούν πλέον επαναλαμβανόμενα μοτίβα, αλλά αναζητούν νέα δίκτυα όπως και αναπροσαρμοζόμενες μορφές ρύθμισης.

Παρόλα αυτά, πιστεύουμε ότι η έννοια της αυτοποίησης δεν αποτελεί –όπως ο Luhmann την αντιλαμβάνεται- τη μία και μόνη θεμελίωση της κοινωνικής θεωρίας, αλλά περισσότερο μια εκδοχή για την περιγραφή της λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος, το οποίο είναι ανοιχτό σε πλήθος εννοιολογικών αναφορών¹⁰³. Τα πραγματικά υποσυστήματα δεν λειτουργούν απαραίτητα μόνο σύμφωνα με την αρχή της αυτοποίησης, η οποία μπορεί να χαρακτηρίσει μόνο μερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της λειτουργίας τους, ενώ τα άλλα μπορούν να συνδεθούν με διαφορετικά υποσυστήματα. Ο Luhmann, εντούτοις, δεν δέχεται αυτήν την δυνατότητα. Γι αυτόν, η αυτοποίηση δεν είναι ένα θέμα βαθμού¹⁰⁴. Με άλλα λόγια, ένα λειτουργικό υποσύστημα λειτουργεί είτε αυτοποιητικά, είτε όχι. Δεν υπάρχει μια τρίτη δυνατότητα.

Αντίθετα, εδώ υποστηρίζουμε ότι οι ζώνες αλληλοδιαπερατότητας ανήκουν σε διαφορετικά συστήματα ταυτόχρονα. Η οργάνωση Green Project είναι αφενός ένα μέρος του υποσυστήματος της τέχνης, ενώ αφετέρου είναι επίσης μέρος του υποσυστήματος του δικαίου, αν και βρίσκεται στο εξωτερικό περιβάλλον της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας. Αν καταλαβαίνουμε τα σύγχρονα κοινωνικά συστήματα σύμφωνα με την ετεραρχική προσέγγιση της μόρφωσης, πρέπει να υποθέσουμε ότι η έννοια της αυτοποίησης δεν μπορεί να χαρακτηρίσει όλες τις διαδικασίες τους. Η αυτοποίηση είναι ένα θέμα βαθμού. Τα σύγχρονα κοινωνικά συστήματα σε κάποια έκταση είναι λειτουργικά κλειστοί σχηματισμοί, αλλά εν μέρει περιέχουν επίσης αμοιβαία παρόμοιες περιοχές που μπορούν να αξιοποιηθούν στην αλληλομόρφωσή τους.

¹⁰² Βλ. Ladeuer, 1999.

¹⁰³ Στη Γερμανία, αυτό το είδος κριτικής της θεωρίας του Luhmann για την αυτοποίηση είναι αρκετά κοινό. Συγκεκριμένα, η Mayntz (1988: 35) και ο Munch (1994: 304, 1995: 27-9) έχει προτείνει ότι κάποιος μπορεί να θεωρήσει την έννοια του αυτοποίησης μόνον ως αναλυτικό εργαλείο.

¹⁰⁴ Luhmann, 1997c: 380-1.

Υποστηρίζουμε ότι η σχέση μεταξύ του ελληνικού δικαίου και της τέχνης μπορεί να ενεργοποιηθεί και να αναδειχθεί σε σημαντικό παράγοντα μόρφωσης των άλλων κοινωνικών υποσυστημάτων. Η επικοινωνία τους θα μπορούσε να φανεί εξαιρετικά χρήσιμη. Η ιδέα ότι αυτά τα δύο υποσυστήματα παραμένουν κατά κανόνα ανέπαφα και «κανονιστικά κλειστά» έρχεται σε αντίθεση με την εμπειρία μας από τη δράση της Green Project. Στην περίπτωση αυτή η τέχνη, έχοντας δεχτεί την επίδραση νομικών αξιών και κανόνων, επιχειρεί τη συστηματική διείσδυση του δικαίου με έργα της τα οποία ενημερώνουν την εικόνα που έχει το υποσύστημα του δικαίου για τον εαυτό του. Το μοντάζ του σχετικού ντοκιμαντέρ ολοκληρώνεται σύντομα, και επίκειται η έκδοση μεγάλου εξάγλωσσου φωτογραφικού λευκώματος. Σημαντικές εκθέσεις του πρωτότυπου φωτογραφικού υλικού, πραγματοποιήθηκαν το 2009 στην Κρήτη (Φεστιβάλ Λατώ στον Άγιο Νικόλαο) και στην Αθήνα (Athens Photo Festival), ενώ προγραμματίζονται να γίνουν το 2010 στο Πεκίνο (798 Art Space) και το Παρίσι (Festival International de l'Image Environnementale). Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα έργα των καλλιτεχνών της Green Project αναρτήθηκαν μόνιμα στην έδρα της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας, με εντολή του Προέδρου της, ενώ οι επιστήμονες που συμμετέχουν στην οργάνωση, συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση του νέου εξαιρετικά φιλόδοξου νόμου για την ουσιαστική ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην Ελλάδα...

Και η Green Project δεν σταματάει εδώ... Στο πλαίσιο του Διεθνούς Έτους Βιοποικιλότητας 2010, εκμεταλλευόμενη τη μεγάλη επικοινωνιακή ευκαιρία της διοργάνωσης του 19^{ου} Παγκόσμιου Κυπέλλου στη Νότια Αφρική, θα πραγματοποιήσει από 15.7 μέχρι 31.8 το "Green Project στην Αφρική: Κείπ Τάουν Αθήνα από τους δρόμους του νερού στους δρόμους της ενέργειας". Στο ταξίδι των 13.000 χιλιομέτρων και των 13 χωρών της Νότιας Αφρικής, της Ναμίμπια, της Μποτσουάνα, της Ζάμπια, της Τανζανίας, της Ρουάντα, της Ουγκάντα, της Κένυας, της Αιθιοπίας, του Σουδάν, της Αιγύπτου, της Κύπρου και της Ελλάδας, η ομάδα των εθελοντών της Green Project θα επιδιώξει να αναδείξει τις πράσινες ενεργειακές παραδόσεις των «δρόμων του νερού» της Αφρικής. Θα αποτυπώσει καλλιτεχνικά την ντόπια γνώση για την επίτευξη της ενεργειακής αποδοτικότητας των κτηρίων (συμπεριλαμβανομένων των μνημείων του World Heritage List της UNESCO) και τη χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για την αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Η Green Project φιλοδοξεί να φέρει πίσω στην Ευρώπη ένα μήνυμα αποφασιστικότητας των ανθρώπων της Αφρικής να ορίσουν τη δική τους αυτόνομη διαδρομή προς τη βιώσιμη ανάπτυξη της μεγάλης ηπείρου τους. Η πρόσκληση για συμμετοχή είναι ανοικτή στο: www.green-project.org

Παράρτημα:

**Η δράση «Green Project στην Ασία: Αθήνα-Πεκίνο
από τους δρόμους του μεταξιού στους δρόμους της ενέργειας»**

green project

绿色工程

from the silk roads to the energy roads

从丝绸之路到节能之路

athens-beijing 2008

雅典 北京

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΣΤΗΡΙΖΕΤΑΙ ΑΠΟ
ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΗ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΩΝ ΦΩΤΟΒΟΛΤΑΪΚΩΝ

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

绿色工程是由一批**艺术家和科学家**组织的一个**志愿活动**，目的在于**通过艺术创作**，
唤醒人们对环境的重视。

2008是奥运年，也是中国的希腊文化年。这个时间凑巧为我们提供了一个重要的结合点，绿色工程将是一个为来自不同地域文化的人们提供交流的工具，体现了奥林匹克运动基本而永恒的宗旨——人文奥运。

绿色工程的目的是显示**文化与环境**之间与生俱来的联系，尽管相隔遥远，但通过追溯地域间文明起源的共同点，人们在节能的实践应用和可再生能源的发展方面仍然存在着密切的联系。通过揭示文明与环境之间的关系，绿色工程将**提升不同文明间交流的必要性**，**有助于可持续发展和遏制气候变化。**

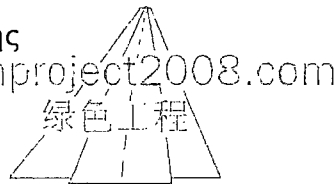
绿色工程将着手探寻被称为当代古“**丝绸之路**”的现代**天然气传递管道**。绿色工程的全体人员在社会力量的协助和支持下，将运用多种艺术媒介记录下此次旅程的最重要阶段——即对于**整合生物气候建筑**的应用和**可再生能源**的利用。

此次路线从**雅典到北京**全长11.121公里（预计将在2008年7-8月间进行），运用**混合动力汽车**，历时26天。此次活动的资料将会被编辑并以**照片、录像以及音频**的形式在北京和雅典展出。**创作刊物**也会随即出版并提供给赞助商以及参与此次活动的各国家政府部门。

Δομή

A. Η ΠΡΟΤΑΣΗ

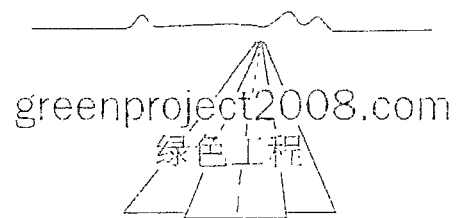
1. Περιγραφή
2. Σκοπός
3. Οργάνωση
4. Διαδρομή
5. Εκθέσεις, φιλμ και κατάλογος
6. Πλάνο επικοινωνίας
7. Ενδεικτικός προϋπολογισμός
8. Συνοπτικοί χάρτες διαδρομής
9. Χρονοδιάγραμμα υλοποίησης
10. Ομάδα *green project*

B. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- I Στοιχεία βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και ΑΠΕ στην Ασία
- II Χάρτες
- III Βιογραφικά της ομάδας *green project*

A. Η ΠΡΟΤΑΣΗ

1. Περιγραφή

Το *green project* αποτελεί **εθελοντική πρωτοβουλία** μίας ομάδας¹⁰⁵ **ειδικών επιστημόνων και καλλιτεχνών**, με στόχο την αφύπνιση της **περιβαλλοντικής συνείδησης μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας**.

Η ομάδα του *green project* θα πραγματοποιήσει ένα οδοιπορικό **13.000 χλμ** και 33 ημερών **από την Αθήνα στο Πεκίνο**¹⁰⁶ το 2008 (κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο), με **οχήματα τεχνολογίας περιορισμού εκπομπών CO₂**. Στα ίχνη των αλλοτινών «**δρόμων του μεταξίου**» θα αναζητηθεί η διαδρομή που σήμερα οριοθετείται από τους **αγωγούς φυσικού αερίου** και θα καταγραφούν καλλιτεχνικά οι πιο σημαντικοί σταθμοί του ταξιδιού, όσον αφορά τις εφαρμογές **βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής** και τη χρήση **ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ)**.

Το *project* τελεί υπό την **αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδας** και του **Δήμου Αθηναίων**. Στήριζεται από το **Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα**, τον **Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων** και τη **Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας της Ελλάδας**. Υποστηρικτές του είναι το **Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας**, το **Ενεργειακό Κέντρο Κρήτης**, η **Ελληνική Επιστημονική Ένωση Αιολικής Ενέργειας**, ο **Σύνδεσμος Εταιρειών Φωτοβολταϊκών**, το **Ελληνικό Ινστιτούτο Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων** και ο **Σύλλογος Αποφοίτων της London School of Economics and Political Science**. Στους χορηγούς επικοινωνίας περιλαμβάνονται ο τηλεοπτικός σταθμός **MEGA**, ο ραδιοφωνικός σταθμός **“Αθήνα 9,84”** του **Δήμου Αθηναίων**, η εφημερίδα **“Ελευθεροτυπία”** με το περιοδικό **“Γεωτρόπιο”**, η ιστοσελίδα της εφημερίδας **“Ναυτεμπορική”**, η free

¹⁰⁵ Βλ. Κεφ. 10 και Παράρτημα ΙΙΙ.

¹⁰⁶ Βλ. Κεφ. 9.

press **“Metro”**, το επιστημονικό περιοδικό **“Science Illustrated”**, και τα ενεργειακά περιοδικά **“Ανεμολόγια”** και **“Energy Point”**.

2. Σκοπός

Το 2008 είναι η χρονιά των Ολυμπιακών Αγώνων στο Πεκίνο και το Πολιτιστικό Έτος της Ελλάδας στην Κίνα. Σε αυτήν τη σημαντική συγκυρία το *green project* θα επιδιώξει να προσφέρει ένα **συμβολικό εργαλείο επικοινωνίας διαφορετικών πολιτισμών**, υπηρετώντας τη βασική διαχρονική αρχή των Ολυμπιακών Αγώνων για τη συναδέλφωση των λαών.

Σκοπός του *green project* είναι η **ανάδειξη της εγγενούς σχέσης «πολιτισμός-περιβάλλον»**, μέσω του εντοπισμού των πολιτιστικών-ενεργειακών δεσμών μεταξύ περιοχών, οι οποίες, αν και γεωγραφικά απομακρυσμένες, συνδέονται στενά ως προς τις πρακτικές που εφαρμόζουν για την εξοικονόμηση της ενέργειας και την αξιοποίηση των ΑΠΕ. Με τον τρόπο αυτό, επιδιώκεται η προβολή της αναγκαιότητας της **διαπολιτισμικής επικοινωνίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη και τον περιορισμό της κλιματικής αλλαγής**.

Ακολουθώντας τους ιστορικούς *«δρόμους του μεταξιού»* και τους αγωγούς του φυσικού αερίου, προβάλλεται για πρώτη φορά καλλιτεχνικά ο τρόπος με τον οποίο έχουν **συνδεθεί πολιτιστικά, οικονομικά και κοινωνικά** στη διάρκεια των αιώνων, χώρες γειτονικές, αλλά και απομακρυσμένες: η **Ελλάδα**, η **Τουρκία**, η **Γεωργία**, το **Αζερμπαϊτζάν**, το **Τουρκμενιστάν**, το **Ουζμπεκιστάν**, το **Κιργιστάν** και η **Κίνα**.

Με την **πρώτη σε παγκόσμιο επίπεδο, χρήση οχημάτων τεχνολογίας περιορισμού εκπομπών CO₂** σε οδοιπορικό τέτοιας έκτασης και έντασης, προάγεται η ιδέα της **εξοικονόμησης ενέργειας**. Θα καταγραφεί η κατανάλωση με ηλεκτρονικά μέσα και θα

τηρηθεί ημερολόγιο (logbook) με όλες τις πληροφορίες σχετικά με την πορεία και την απόδοση των οχημάτων. Παράλληλα, δίδεται η δυνατότητα για τη **διεθνή προβολή της αξιοπιστίας της χρήσης του φυσικού αερίου, των εφαρμογών της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και των εγκαταστάσεων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.**

3. Οργάνωση

- ο Εξαμελής **συντονιστική ομάδα** με αρμοδιότητες λήψης αποφάσεων.
- ο **Ομάδες πληρωμάτων** (3 μέλη ανά αυτοκίνητο), οι οποίες απαρτίζονται από οδηγούς αυτοκινήτων, αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, ιστορικούς, φωτογράφους, σκηνοθέτες, ηχολήπτες, περιβαλλοντολόγους, βιολόγους και μηχανικούς αυτοκινήτων.
- ο **Ομάδες υποστήριξης** για την άρτια προετοιμασία και οργάνωση του *green project* σε Αθήνα, Μπακού, Κάσι και Πεκίνο, που περιλαμβάνουν ειδικούς εμπειρογνώμονες σε θέματα ιστορίας, αρχιτεκτονικής, ενέργειας, περιβάλλοντος και θεωρίας της τέχνης, διεθνολόγους, επιμελητές εκθέσεων.
- ο Έμπειροι σύμβουλοι δημοσιότητας, δημοσιογράφοι και μεταφραστές υπεύθυνοι για τη λειτουργία ειδικού **γραφείου τύπου και επικοινωνίας** στην Αθήνα, με στόχο τη βέλτιστη προβολή του όλου εγχειρήματος.

4. Διαδρομή

Κατόπιν εμπειριστατωμένης έρευνας¹⁰⁷, που πραγματοποιήθηκε από τους ειδικούς επιστήμονες του *green project*, εντοπίστηκαν τόσο **τα σημαντικότερα μνημεία και οι ιστορικοί τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος** –σύμφωνα με τον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO-, όσο και **οι πιο αντιπροσωπευτικές εγκαταστάσεις ΑΠΕ**¹⁰⁸. Η επιτόπια καταγραφή τους και η συγκριτική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της αποστολής, θα αποτελέσουν **πρωτογενή πηγή πληροφόρησης, ιδιαίτερα χρήσιμη και πρωτοποριακή**, ειδικά ως προς τις περιοχές της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Ασίας, όπου η διεθνής βιβλιογραφία είναι εξαιρετικά ελλιπής.

Το οδοιορικό διακρίνεται σε τρία σκέλη, ώστε να δοθεί η **δυνατότητα ανανέωσης των ομάδων πληρωμάτων** σε κάθε σκέλος της διαδρομής:

- ο **Α' ΣΚΕΛΟΣ**: ΑΘΗΝΑ - BAKU (AZERBAIJAN), ΧΛΜ 3318, ΜΕΡΕΣ 6
- ο **Β' ΣΚΕΛΟΣ**: BAKU - KASHI (CHINA) ΧΛΜ 2802, ΜΕΡΕΣ 11
- ο **Γ' ΣΚΕΛΟΣ**: KASHI - BEIJING (CHINA) ΧΛΜ 5001, ΜΕΡΕΣ 9

5. Εκθέσεις, φιλμ και κατάλογος

Αξιοποιώντας την τέχνη της ταξιδιωτικής φωτογραφίας, του video art και της ηχοληψίας, θα **αποδοθούν καλλιτεχνικά** τόσο η διαδρομή, όσο και οι εφαρμογές βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και ΑΠΕ, όπως αυτές **ενσωματώνονται στο αστικό και αγροτικό περιβάλλον** των χωρών του οδοιορικού. Έμφαση θα δοθεί στον τρόπο με τον οποίο έχουν **ενταχθεί στην καθημερινή ζωή των κατοίκων** των περιοχών αυτών, επιδρώντας στην ανάπτυξη του πολιτισμού τους. Το υλικό που θα παραχθεί, **θα καταγραφεί σε ντοκιμαντέρ**, θα **παρουσιαστεί σε εκθέσεις φωτογραφίας, video και ήχου στο**

¹⁰⁷ βλ. Παράρτημα Ι.

¹⁰⁸ βλ. Παράρτημα ΙΙ.

Πεκίνο και την Αθήνα, και θα εκδοθεί σε **τρίγλωσσο κατάλογο** (ελληνικά, αγγλικά, κινέζικα) σε **3.000 αντίτυπα**.

6. Πλάνο επικοινωνίας

Με την πραγματοποίηση ειδικής εκδήλωσης κατά την αναχώρηση της αποστολής στην Αθήνα, την έκδοση καταλόγου και τη διοργάνωση εκθέσεων στο Πεκίνο και την Αθήνα, θα δοθεί **πολυήμερη προβολή** στο εγχείρημα και θα προωθηθούν οι στόχοι του, στο πλαίσιο ενός **συγκροτημένου πλάνου επικοινωνίας**.

Λίγες ημέρες **πριν από την αναχώρηση των οχημάτων** θα κυκλοφορήσει εύχρηστο **έντυπο υλικό** σε διάφορα σημεία της Αθήνας (χώρους τέχνης, βιβλιοπωλεία, καφέ κ.ά), προκειμένου το *project* να γίνει γνωστό και να συζητηθεί πριν την έναρξή του. Banners θα τοποθετηθούν σε κεντρικά σημεία της πόλης. Όλο το έντυπο και διαφημιστικό υλικό θα έχει σαφές σκεπτικό σχεδιασμού (concept) ως προς το μέγεθος, το σχήμα και το χρώμα.

Θα πραγματοποιηθούν **παράλληλες εκδηλώσεις** (π.χ. συνεντεύξεις επιστημόνων και καλλιτεχνών του *green project* στα ΜΜΕ, κ.ά.), που θα έχουν σκοπό να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του κοινού για το οδοιπορικό και τους στόχους του, και οι οποίες θα συμπεριληφθούν σε όλα τα έντυπα που θα εκδοθούν. Για κάθε παράλληλη εκδήλωση που πραγματοποιείται, θα αποστέλλεται ξεχωριστό δελτίο τύπου. Με τον τρόπο αυτό, όλα τα ΜΜΕ θα τροφοδοτούνται συνεχώς από το γραφείο τύπου και επικοινωνίας του *green project*, με πληροφορίες σχετικά με το εγχείρημα.

Συνέντευξη τύπου θα δοθεί την **προηγούμενη ημέρα της αναχώρησης** των οχημάτων. Η πρόσκληση θα αποσταλεί σε περίπου 100 δημοσιογράφους εφημερίδων, περιοδικών, τηλεόρασης, ραδιοφώνου και διαδικτύου. Οι δημοσιογράφοι θα έχουν τη

δυνατότητα να μιλήσουν με τους συμμετέχοντες καλλιτέχνες και επιστήμονες και να τους πάρουν συνέντευξη. Όλοι οι δημοσιογράφοι θα προμηθευτούν έναν φάκελο τύπου.

Για την εκδήλωση την **ημέρα της αναχώρησης** των οχημάτων θα αποσταλούν **προσκλήσεις** στην πολιτική ηγεσία, στον Πρόεδρο της ΡΑΕ, τους Πρέσβεις των χωρών της διαδρομής στην Ελλάδα, στους ιδιώτες χορηγούς, σε ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών, στον επιχειρηματικό κόσμο, σε δημοσιογράφους, κ.ά.

Το γραφείο τύπου και επικοινωνίας του *green project* θα επιδιώξει να επιτευχθεί η **μέγιστη δημοσιογραφική κάλυψη των εκδηλώσεων**. Επίσης, κατά τη διάρκεια του οδοιπορικού, το γραφείο τύπου και επικοινωνίας θα διαμεσολαβεί για την **ενημέρωση σχετικά με την πρόοδο της αποστολής**. Η προβολή θα γίνεται σε:

- ο Εφημερίδες εθνικής εμβέλειας, στα καθημερινά και κυριακάτικα φύλλα τους.
- ο Εβδομαδιαία και μηνιαία περιοδικά μεγάλης κυκλοφορίας, καθώς και ειδικά διεθνή εικαστικά και περιβαλλοντικά έντυπα (κινεζικά, κ.ά.).
- ο Ραδιόφωνο, τηλεόραση.
- ο Ελληνικά και ξένα περιοδικά στο διαδίκτυο.

Όλες οι αναφορές θα συνοδεύονται από φωτογραφικό και ηχητικό υλικό. Οι πληροφορίες για το *project* θα βρίσκονται στην **ιστοσελίδα www.greenproject2008.com** όπως και σε άλλους δικτυακούς τόπους. Θα γίνει **σύνδεση -link-** της ιστοσελίδας του *green project* με ιστοσελίδες άλλων σχετικών πρωτοβουλιών.

Επισημαίνεται ότι το σύνολο του αποτυπωμένου υλικού μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ποικίλους τρόπους για σκοπούς προβολής, προώθησης και επικοινωνίας. Το υλικό αυτό θα **δωρηθεί στις κυβερνήσεις** της Ελλάδας και των χωρών της διαδρομής, και θα είναι διαθέσιμο για μελλοντική χρήση.

7. Ενδεικτικός προϋπολογισμός

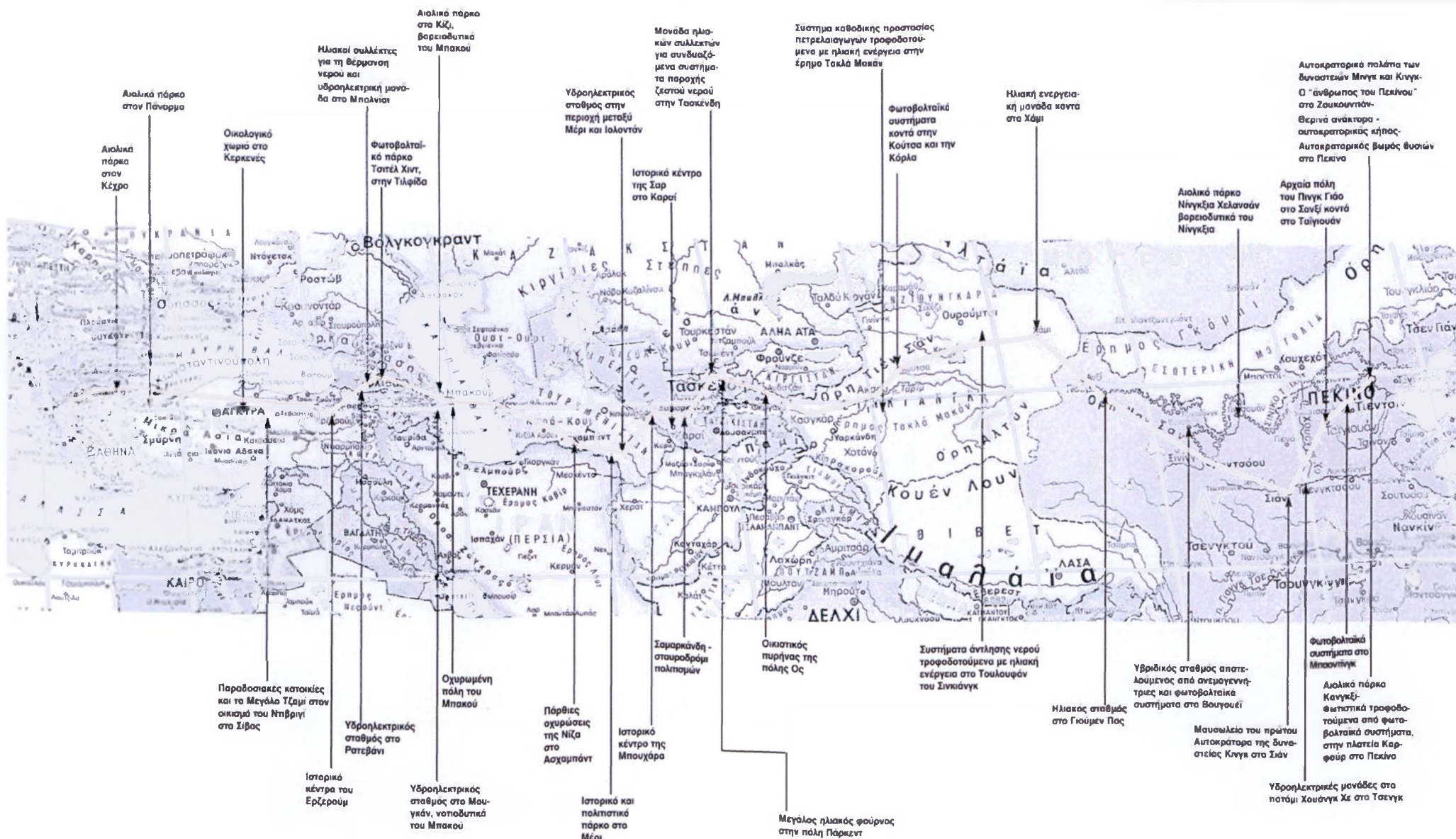
Ο ενδεικτικός προϋπολογισμός του εγχειρήματος αφορά τη **διαδρομή τριών αυτοκινήτων με εννεαμελές πλήρωμα για τριάντα ημέρες** και τη **διοργάνωση δύο εκθέσεων σε Πεκίνο και Αθήνα**. Θα επιδιωχθεί να καλυφθεί κυρίως από χορηγίες ιδιωτών, αλλά η συνεισφορά δημόσιων φορέων θα είναι ιδιαίτερα σημαντική. Τα μέλη του *green project* προσφέρουν τις υπηρεσίες τους απολύτως εθελοντικά.

Χρήση οχημάτων (απομείωση αξίας)	
Πρόσθετος εξοπλισμός αυτοκινήτων (GPS, σχάρες οροφής, λάστιχα τύπου <i>all-terrain</i> , φωτοβολταϊκά <i>panels</i> , ανταλλακτικά)	
Καύσιμα οχημάτων	
Ασφάλιση οχημάτων	
Έκδοση αδειών διέλευσης και VISA	
Διάπλους Κασπίας Θάλασσας	
Επιστροφή οχημάτων στην Ελλάδα δια θαλάσσης	
Αεροπορικά εισιτήρια αποστολής και επιστροφής πληρωμάτων	
Διαμονή και σίτιση ομάδων πληρωμάτων για 30 ημέρες	
Δύο δορυφορικά τηλέφωνα	
Μία ψηφιακή HD video κάμερα και ο εξοπλισμός της	
Δύο ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές SLR με εξοπλισμό	
Εξοπλισμός ήχου (ηχογραφήτης, ενισχυτής, ηχεία, μίκτες, CD Player, πυκνωτικό μικρόφωνο, ηχοπαγίδες, λογισμικό)	
Δύο laptop (το ένα με δυνατότητα επεξεργασίας video)	
Ένας εκτυπωτής, ένα scanner και αναλώσιμα	
Εγκατάσταση και εξοπλισμός ομάδων υποστήριξης	
Οργάνωση εκθέσεων, κατάλογος	
Κόστος επικοινωνίας (λειτουργία γραφείου τύπου και επικοινωνίας, δημιουργικά υλικών, συνεντεύξεις τύπου)	
Σύνολο	

8. Συνοπτικοί χάρτες διαδρομής

Πηγή: Επιστημονική ομάδα *green project*, 2008.

Πηγή: Επιστημονική ομάδα *green project*, 2008.

9. Χρονοδιάγραμμα υλοποίησης

ΤΙΤΛΟΣ ΔΡΑΣΗΣ	ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ	2007		2008											
		11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Σχεδιασμός	-ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΒΑΣΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ -ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΙΚΤΥΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ & ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ -ΣΥΣΤΑΣΗ ΟΜΑΔΩΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ -ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑΣ														
Έρευνα	-ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ -ΠΡΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ -ΕΠΙΛΟΓΗ ΧΟΡΗΓΩΝ -ΠΛΗΡΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ														
Δημοσιότητα	-ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΛΑΝΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ -ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ														
Υποστήριξη διαδρομής	-ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΟΜΑΔΩΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ & ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΥΠΟΥ -ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΗ ΤΥΠΙΚΩΝ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΩΝ -ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ														
Πραγματοποίηση οδοιπορικού	-ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ -ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ														
Δημοσιοποίηση αποτελεσμάτων	-ΤΕΛΕΤΗ ΑΦΙΞΗΣ -ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΟ ΠΕΚΙΝΟ -ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ -ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ														

10. Ομάδα *green project*

1	Αγαπάκη Πολίνα	Φυσικός, ΔΕΣΜΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ
2	Αγερίδης Γιώργος	Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Διευθυντής Ενεργειακής Αποδοτικότητας ΚΑΠΕ
3	Αγραπιδάς Κώστας	Δρ. Πολιτικός Επιστήμων, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
4	Αδριανόπουλος Ντίνος	Αναπληρωτής Διευθύνων Σύμβουλος, CIVITAS
5	Αθανασάκου Εύα	Ενεργειακός Φυσικός, ΕΥΔΙΤΗ ΕΠΕ
6	Αργυρούδη Ανθή	Υπάλληλος του ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
7	Αργυρούδης Κυριάκος	Ηλεκτρολόγος Κεραμολόγος Μηχανικός, LDK CONSULTANTS
8	Αυλωνίτης Γεράσιμος	Ειδικός Επιστήμων Επικεφαλής Μονάδας Φυσικού Αερίου ΡΑΕ
9	Αναγνωστόπουλος
Θοδωρής	Δρ. Βιολόγος-Ερευνητής, ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ
10	Ανδριοπούλου Αγγελική	Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, Υπεύθυνη Επικοινωνίας & Δημοσίων Σχέσεων HIGH TECHNOLOGY EXPO
11	Βενέρης Ανδρέας	Δρ. Μηχανικός Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, Καθηγητής UNIVERSITY OF TORONTO
12	Βρανοπούλου Μαρία	Ιστορικός-Αρχαιολόγος, Καθηγήτρια ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
13	Γιαγιάννου Μαρία	Επικοινωνιολόγος, υπ. Δρ. Φιλοσοφίας της Τέχνης ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
14	Γιαννόπουλος Γιώργος	Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Μηχ. Η/Υ, υπ. διδάκτωρ ΕΜΠ, καθηγητής πληροφορικής
15	Γληνού Γεωργία	Φυσικός-Περιβαλλοντολόγος, Συντονίστρια ΑΠΕ, ΡΑΕ
16	Cunliffe Cathy	Φωτογράφος
17	Δημητροπούλου Ελένη	Μεταφράστρια, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΒΕΙJING
18	Δημόπουλος Γιώργος	Οικονομολόγος, ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
19	Ζωγραφάκης Νίκος	Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Καθηγητής ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ, Διευθυντής ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
20	Zhang Rong Hui	Πτυχιούχος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, CEO SKY-GLOBAL SA
21	Θεοδοσόπουλος Δημήτρης	Δρ. Κοινωνικός Ανθρωπολόγος, Καθηγητής BRISTOL UNIVERSITY
22	Θεολογίτης Δημήτρης	Μηχανολόγος Μηχ. ΕΜΠ, Διευθυντής Ανάπτυξης HIGH TECHNOLOGY EXPO, Διοργανωτής Έκθεσης EnergyReS
23	Ιωαννίδης Γιάννης	Δικηγόρος
24	Κανελλόπουλος Κώστας	Μηχανολόγος Μηχανικός, Ειδικός Επιστήμων Συμπαράγωγής, ΡΑΕ
25	Κανετάκη Ελένη	Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός, Καθηγήτρια ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ
26	Καραδημητρίου Νίκος	Δρ. Πολεοδόμος, Λέκτωρ BARTLETT SCHOOL OF PLANNING, LONDON
27	Καραντάνη Ιωάννα	Μηχανολόγος Μηχανικός, Σύμβουλος ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
28	Κάργας Θοδωρής	Ειδικός Επιστήμων Πληροφορικής NGI
29	Κάρρας Βαγγέλης	Ορθοπαιδικός Χειρουργός, Διευθυντής ΠΟΛΥΚΛΙΝΙΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ ΧΩΡΙΟΥ
30	Κατσιγέρα Αλέξια	Κοινωνιολόγος, Ιδιοκτήτρια SOMAYOGA
31	Κουλούρης Κωστής	Μηχανολόγος Μηχανικός, Ειδικός ΑΠΕ, ΡΑΕ
32	Κρομμύδας Τάσος	Ηλεκτρολόγος Μηχανολόγος, Υπεύθυνος Προγραμμάτων Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

- 33 **Κύρου Ελένη** Επιστήμων Αναπτυξιακού Σχεδιασμού, Λέκτωρ UNIVERSITY COLLEGE, LONDON
- 34 **Λαγού Μαρίνα** Αρχαιολόγος-Ιστορικός Τέχνης, Επιμελήτρια Εκθέσεων
- 35 **Λαζάκη Ελένη** Κοινωνική Λειτουργός-Ψυχοθεραπεύτρια
- 36 **Λάσδας Γιώργος** Μηχανικός Αυτοκινήτων
- 37 **Λεμπέση Μαρία** Ιστορικός-Ανθρωπολόγος
- 38 **Λεμπέσης Θοδωρής** Δασολόγος
- 39 **Λιβανού Μαρία** Δρ. Ψυχολόγος, Λέκτωρ KING'S COLLEGE, LONDON, Διευθύντρια ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΑΓΧΟΥΣ Γλωσσολόγος-Συγγραφέας, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
- 40 **Μητσακάκη Λιάνα** Πολιτικός Μηχανικός, Ειδικός στη Βιοκλιματική Αρχιτεκτονική
- 41 **Μπέλλος Δημήτρης** Υπεύθυνη Επικοινωνίας ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
- 42 **Μπένου Κασσιανή** Δρ. Ηλεκτρολόγος Μηχανικός, Μηχανικός Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, Ειδικός Επιστήμων Αδειοδότησης Νησιών, ΡΑΕ
- 43 **Μπουλαξής Νίκος** Ναυπηγός Μηχανικός, Γενικός Γραμματέας ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΚΙΝΗΤΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ Ηλεκτρολόγος Μηχανικός, LDK CONSULTANTS
- 44 **Νέγκας Διονύσης** Διπλωματικός Ακόλουθος, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
- 45 **Νικολακάκη Σοφία** Επιστήμων Διοικητικής Επιστήμης - Τεχνολογίας ΑΣΟΕΕ
- 46 **Παναγοπούλου Ισμήνη** Ηλεκτρολόγος Μηχανικός, ΡΑΕ
- 47 **Περάκη Γιάννα** Σκηνοθέτης-Εικαστικός
- 48 **Περράκης Κωστής** Δρ. Ηλεκτρονικός-Μηχανολόγος, ΕΔΕΤ
- 49 **Πεσλή Μαρία** Εικαστικός
- 50 **Ρηηjat Οηηjenen** Δικηγόρος
- 51 **Richards Loukia** Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Ειδική Επιστήμων Προστασίας Περιβάλλοντος ΡΑΕ
- 52 **Σαραντόπουλος Άκης** Αρχιτέκτων Μηχανικός, Ειδική Βιοκλιματικών Κτηρίων
- 53 **Σάρδη Κατερίνα** Μηχανολόγος, Υπεύθυνη για τα Μηχανογραφικά, Οργανωτικά και Αναπτυξιακά Έργα στη EUROBANK Εικαστικός, Ιδιοκτήτρια MANIFACTURA GALLERY
- 54 **Σκουλούδη Μαίρη** Ειδική Επιστήμων Προστασίας Καταναλωτή, ΡΑΕ
- 55 **Soteres Penny** Δικηγόρος
- 56 **Σταύρου Δέσποινα** Εικαστικός, Ηχολήπτης
- 57 **Στεργιοπούλου Ελένη** Κοινωνιολόγος, Κοινωνική Ανθρωπολόγος, LONDON
- 58 **Ταβουλάρης Νάσος** Δρ. Δικηγόρος ΡΑΕ, Φωτογράφος ROYAL PHOTOGRAPHIC SOCIETY OF GREAT BRITAIN
- 59 **Τζανιδάκης Μπάμης** Πολιτική Επιστήμων, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
- 60 **Τζίκα Μαίρη** Εκπαιδευτικός, υπ. Δρ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
- 61 **Τζώρτζης Γιάννης** Πολιτική Επιστήμων, ΑΝΩΤΑΤΗ ΑΡΧΗ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ, PARIS
- 62 **Τσαγλιώτη Σύλβια** Θεατρολόγος, Καθηγήτρια ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
- 63 **Τσαγλιώτης Νεκτάριος** Ηλεκτρολόγος Μηχανικός ΕΔΕΤ, υπ. Δρ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
- 64 **Υατροπούλου-Μάντζαρη Νεφέλη** Φωτογράφος, Επιμελήτρια Εκθέσεων
- 65 **Φαναριώτη Βιβή** Δικηγόρος, πρ. Δημοτική Σύμβουλος Δήμου Αθηναίων
- 66 **Χατζάκης Ηλίας**
- 67 **Χουλάκη Μαρία**
- 68 **Χρυσοβέργη Μάρα**

Β. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Στοιχεία βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην Ασία

Κατά τη διάσχιση της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Ασίας, στα ίχνη των δρόμων του μεταξιού, ακολουθώντας τους αγωγούς του φυσικού αερίου, οι ομάδες πληρωμάτων του *green project* θα καταγράψει: (i) τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα παραδοσιακής (ή κατά άλλους τοπικιστικής= vernacular) αρχιτεκτονικής, όσον αφορά τις μεθόδους κατασκευής και τα υλικά που σχετίζονται με το βιοκλιματικό σχεδιασμό, και (ii) τόσο τις δυνατότητες εγκατάστασης, όσο και τις υφιστάμενες αντιπροσωπευτικές εφαρμογές ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Στο προτεινόμενο πέρασμα από την Τουρκία, τη Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Κυργκουστάν και την Κίνα, πρόκειται να έρθει σε άμεση επαφή με ένα πολυπληθές μωσαϊκό λαών, όπου κάθε ένας δημιούργησε ξεχωριστούς πολιτισμούς με σαφείς όμως, κοινές αναφορές.

1. Βιοκλιματικοί παράγοντες σχεδιασμού

Η μορφή των κτισμάτων καθορίζεται από μια σειρά κοινωνικο-πολιτισμικών παραγόντων, ταυτόχρονα όμως επηρεάζεται από τις κλιματικές συνθήκες, την διαθεσιμότητα πρώτων υλών και τις μεθόδους κατασκευής. Το δομημένο περιβάλλον, τα μνημειακά σύνολα που διασώζονται προστατευόμενα από την UNESCO (με την ένταξή τους στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς - World Heritage List), αλλά ακόμα και τα απλά ταπεινά δείγματα ανώνυμης αρχιτεκτονικής των εθνοτήτων που οι ομάδες θα συναντήσουν, εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά, αλλά και ουσιώδεις διαφορές. Τα μνημεία αυτά περιλαμβάνουν τόσο μεμονωμένα κτήρια, όσο και ιστορικούς οικισμούς. Μία σειρά παραμέτρων, όπως το κλίμα, ο προσανατολισμός ενός οικισμού, το τοπογραφικό ανάγλυφο και υψόμετρο της περιοχής, τα διαθέσιμα υλικά και οι διαδεδομένες στους

ντόπιους τεχνικές δόμησης, συνιστούν βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν το σχεδιασμό των κτηρίων. Η διάταξη και διάρθρωση των όγκων, με τις δυνατότητες που προσφέρουν στον ηλιασμό, το φυσικό αερισμό και δροσισμό των κτηρίων, η επιλογή των χώρων διημέρευσης (χειμωνιάτικα-καλοκαιρινά δωμάτια), ο ρόλος της θερμικής μάζας κατά την χειμερινή και τη θερινή περίοδο, οι θέσεις διάνοιξης των ανοιγμάτων και το μέγεθος αυτών, ο τρόπος, η μορφή στέγασσης και τα υλικά κατασκευής των δωματίων, όπως και η εφαρμογή εξωτερικού επιχρίσματος έχουν καθοριστική σημασία στην ενεργειακή συμπεριφορά των κατασκευών.

Από την έρευνα του *green project* στα κλιματικά δεδομένα των περιοχών της διαδρομής, όπου θα αποτυπωθούν οι πιο χαρακτηριστικές εφαρμογές βιοκλιματικού σχεδιασμού, διαπιστώθηκαν τα εξής:

- ο Το βορειοανατολικό τμήμα της Τουρκίας εντάσσεται κλιματικά στην κλιματική ενότητα της Κεντρικής (Ασίας) με ζεστά και ξηρά καλοκαίρια και κρύους χειμώνες. Το βόρειο τμήμα της περιοχής επηρεάζεται κλιματικά από την Μαύρη Θάλασσα, ενώ το ανατολικό τμήμα εμφανίζει κλιματικά χαρακτηριστικά της περιοχής της Ανατολικής Ασίας. Η περιοχή του Ερζερούμ καλύπτεται σε ποσοστό 60% από στέπες.
- ο Η σχετικά μικρή γεωγραφική έκταση της Γεωργίας καλύπτει δύο διαφορετικές κλιματικές ζώνες, που καθορίζονται από την απόσταση από τη Μαύρη Θάλασσα και το υψόμετρο: στα δυτικά – υγρό και ζεστό υποτροπικό κλίμα με κρύους χειμώνες και ζεστά καλοκαίρια, ενώ στα ανατολικά –σχετικά ζεστό, ηπειρωτικό κλίμα.
- ο Το Αζερμπαϊτζάν χαρακτηρίζεται από 9-11 κλιματικές ζώνες, που περιλαμβάνουν ξηρό, υποτροπικό κλίμα με ζεστά καλοκαίρια και ήπιους χειμώνες, ερήμους και στέπες, υψίπεδα με αλπική τούντρα.
- ο Το Τουρκμενιστάν χαρακτηρίζεται από ζεστά καλοκαίρια με υψηλή υγρασία και κρύους-ξηρούς χειμώνες. Μεγάλο μέρος της χώρας

καταλαμβάνει η έρημος Kara-Kum (Μαύρη άμμος), με άνυδρο υποτροπικό κλίμα ερήμου, πολύ ζεστά καλοκαίρια και παγωμένους χειμώνες, ενώ στο νότο το κλίμα είναι ελαφρά ηπειρωτικό.

- ο Στο Ουζμπεκιστάν τα καλοκαίρια είναι ζεστά με χαμηλό ποσοστό υγρασίας, ενώ οι χειμώνες, αν και κρύοι, είναι σχετικά ξηροί.
- ο Το Κυργκυστάν εμφανίζει διαφορετικές κλιματικές ζώνες, από έντονα ηπειρωτικό κλίμα μέχρι και παράκτιο, λόγω της μεγάλης λίμνης Issyk-Kul και του ορεινού τοπίου. Το μεγαλύτερο μέρος της χώρας έχει ήπιο κλίμα, ενώ στα νότια είναι υποτροπικό.
- ο Η Κίνα χαρακτηρίζεται από διαφορετικές κλιματικές ζώνες, που επηρεάζονται από την τοπογραφία του εδάφους. Οι περισσότερες περιοχές στη βόρεια ζώνη έχουν ηπειρωτικό χαρακτήρα με μουσώνες, ενώ οι νότιες περιοχές βρίσκονται στην τροπική, ή την υποτροπική ζώνη.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι τα κλιματικά δεδομένα των περιοχών που θα διασχίσουν οι ομάδες, και οι έντονες θερμοκρασιακές μεταβολές που παρατηρούνται, είναι εκείνα που οδηγούν στην κατασκευή κτηρίων με μεγάλη θερμική μάζα, με μεγάλο δηλαδή πάχος τοίχων και κατάλληλη επιλογή υλικών. Με αντίστοιχα κριτήρια γίνεται και ο σχεδιασμός των ανοιγμάτων, μικρών διαστάσεων και τοποθετημένα με στόχο τον καλό (βέλτιστο) προσανατολισμό, για τον ηλιασμό και αερισμό των χώρων. Επίσης, οι υψηλές θερμοκρασίες οδηγούν συχνά στην επιλογή κατασκευής στεγάστρων, ή στοιχείων σκίασης, τόσο των ιδιωτικών κατασκευών, όσο και των δημοσίων χώρων. Εξάλλου, ανάλογες αρχές εφαρμόζονται για την προστασία των δωματίων από τον έντονο απογευματινό ήλιο, με επιλογή σχετικών υλικών, τρόπου δόμησης και μορφής των στεγών.

2. Ανάπτυξη και εφαρμογή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας

Τα κλιματικά δεδομένα των περιοχών της διαδρομής παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον για εφαρμογές παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές.

α. Ηλιακή ενέργεια

Ο τομέας εκμετάλλευσης της ηλιακής ενέργειας αποτελεί την πλέον ανεπτυγμένη τεχνολογία μεταξύ των ΑΠΕ. Η εκμετάλλευση της για παραγωγή θερμότητας γίνεται με ενεργητικά ηλιακά συστήματα (συστήματα που φέρουν μηχανικά μέρη), ή με παθητικά ηλιακά συστήματα, (η λειτουργία των οποίων δεν απαιτεί μηχανικά μέρη), ενώ για την απευθείας παραγωγή ηλεκτρισμού χρησιμοποιούνται τα φωτοβολταϊκά συστήματα. Τα ενεργητικά ηλιακά συστήματα περιλαμβάνουν: (i) διάφορους τύπους ηλιακών συλλεκτών, όπως απλούς επίπεδους ηλιακούς συλλέκτες για τη θέρμανση νερού και συγκεντρωτικούς ηλιακούς συλλέκτες για επίτευξη υψηλότερων θερμοκρασιών, ικανοποιώντας ακόμη και τις απαιτήσεις για παραγωγή ατμού, και (ii) τα φωτοβολταϊκά συστήματα, για απευθείας μετατροπή της ηλιακής ενέργειας σε ηλεκτρική ενέργεια. Τα τελευταία μπορούν επίσης να ενσωματωθούν και στο κέλυφος κτηρίων. Σ' αυτές τις περιπτώσεις τοποθετούνται στην οροφή, ή χρησιμοποιούνται σαν υλικά για φεγγίτες, στις όψεις κτηρίων αποτελώντας τμήμα του κελύφους, ή λειτουργούν ταυτόχρονα και σαν σκίαστρα προσφέροντας ηλιοπροστασία. Σε πολλές πιλοτικές εφαρμογές τα μικρά φωτοβολταϊκά συστήματα σε συνδυασμό με διατάξεις αποθήκευσης ενέργειας έχουν χρησιμοποιηθεί και για την ηλεκτροδότηση φωτισμού δημοσίων χώρων, για την άντληση νερού, όπου θεωρούνται εξαιρετικά επιτυχή, καθώς και για την ηλεκτροδότηση ραδιοαναμεταδοτών που μεταφέρουν πληροφορίες ή

αναμεταδοτών μετεωρολογικών σταθμών για την μεταφορά δεδομένων.

Το υποτροπικό κλίμα ερήμου που χαρακτηρίζει τις περισσότερες περιοχές της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Ασίας, και που συνήθως συνδυάζεται με χαμηλή υγρασία, υψηλή καθαρότητα της ατμόσφαιρας και μεγάλη ηλιοφάνεια, είναι ιδανικό για εφαρμογές φωτοβολταϊκών συστημάτων. Ενδείκνυται δε, οι εφαρμογές αυτές να επεκτείνονται πέρα από απλές μικρές και απομονωμένες εγκαταστάσεις (π.χ. φωτισμός περιορισμένης περιοχής) στη δημιουργία αυτόνομων ηλεκτρικών συστημάτων. Τα δε κοινωνικά και τεχνοοικονομικά δεδομένα (μικροί οικισμοί χωρίς πρόσβαση σε δίκτυα ηλεκτρισμού, μεγάλες γενικά αποστάσεις, νομαδικός τρόπος ζωής) δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για χρήση αυτόνομων συστημάτων. Τα συστήματα αυτά είναι ως επί το πλείστον υβριδικά ηλεκτρικά συστήματα με δυνατότητες αποθήκευσης ενέργειας, ώστε να προσαρμόζουν την παροχή ενέργειας από τις φυσικές ανανεώσιμες πηγές στις ανθρώπινες ανάγκες, ελαχιστοποιώντας την χρήση πετρελαίου, ή άλλων συμβατικών καυσίμων για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και μειώνοντας τις ανάγκες μεταφοράς μπαταριών προς (επανα)φόρτιση.

Τα παθητικά ηλιακά συστήματα εκμεταλλεύονται την ηλιακή ενέργεια για θέρμανση χώρων (π.χ. κτήρια, αγροτικά θερμοκήπια), και η λειτουργία τους βασίζεται κατά κύριο λόγο στο φαινόμενο του θερμοκηπίου για τη συλλογή της ηλιακής ακτινοβολίας ως θερμότητα και στην θερμοχωρητικότητα των δομικών υλικών για την αποθήκευσή της. Η εκμετάλλευση της ηλιακής ενέργειας γίνεται με τη συλλογή της ηλιακής ακτινοβολίας μέσω διαφανών και αδιαφανών επιφανειών. Το καλοκαίρι για την επίτευξη συνθηκών άνεσης, το κτήριο σκιάζεται ενώ οι εσωτερικοί χώροι δροσίζονται ως επί το πλείστον με φυσικούς τρόπους όπως ο εξαερισμός.

Δεδομένης της ευκολίας εγκατάστασης τους τόσο σε νέα κατασκευαζόμενα, όσο και σε υπάρχοντα κτήρια, αλλά και του

χαμηλού κόστους τους, τα παθητικά ηλιακά συστήματα σε συνδυασμό με την εφαρμογή του βιοκλιματικού σχεδιασμού καθώς η χρήση των ενεργητικών ηλιακών και Φ/Β συστημάτων μπορούν να καλύψουν το μεγαλύτερο ποσοστό των ενεργειακών αναγκών του κτηρίου.

Η ηλιακή ακτινοβολία είναι ιδιαίτερα έντονη σε χώρες όπως η Γεωργία, χωρίς ωστόσο να έχει αξιοποιηθεί επαρκώς μέχρι σήμερα. Αντίστοιχη διαπίστωση μπορεί να γίνει και για το Τουρκμενιστάν, παρά την μεγάλη ηλιοφάνεια που διαθέτει, με την συνολική ένταση της ηλιακής ακτινοβολίας να αυξάνεται από τα δυτικά προς τα ανατολικά. Περιορισμένη είναι η εκμετάλλευση της ηλιακής ενέργειας και στο Κυργκυστάν, όπου τα κλιματικά δεδομένα θα επέτρεπαν καλές αποδόσεις. Η Τουρκία και η Κίνα αποτελούν θετικές φωτεινές εξαιρέσεις.

β. Αιολική ενέργεια

Όπως και οι άλλες ανανεώσιμες πηγές, η αιολική ενέργεια είναι φιλική προς το περιβάλλον, καθώς οι ανεμογεννήτριες δεν εκλύουν αέρια τα οποία συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου. Το εξωτερικό και κοινωνικό κόστος της αιολικής ενέργειας είναι ιδιαίτερα χαμηλό, στοιχείο που την καθιστά ανταγωνιστική με την παραγωγή ενέργειας από συμβατικές πηγές. Αναμένεται ότι έως το 2010, η παραγωγή ηλεκτρισμού από αιολική ενέργεια θα είναι εφάμιλλη με εκείνη από θερμικούς και πυρηνικούς σταθμούς.

Η τεχνική αρτιότητα της χωροθέτησης των ανεμογεννητριών αποτελεί βασική παράμετρο για τη βέλτιστη εκμετάλλευση της αιολικής ενέργειας. Για την επίτευξη υψηλών αποδόσεων από τα αιολικά συστήματα απαιτούνται σχετικά υψηλές ταχύτητες ανέμου με επαρκή διάρκεια. Το ανάγλυφο του εδάφους, δένδρα, ή άλλα τεχνητά, ή φυσικά εμπόδια επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά του ανέμου και την απόδοση των ανεμογεννητριών. Για το λόγο αυτό, η πτερωτή των ανεμογεννητριών τοποθετείται σε μεγάλο ύψος, πάνω σε πύργο

στήριξης, έτσι ώστε να είναι δυνατή η εκμετάλλευση της αύξησης της ταχύτητας του ανέμου σε μεγαλύτερα ύψη από την επιφάνεια του εδάφους (κατάτμηση wind shear). Υπό την προϋπόθεση της επαρκούς ανεμοφορίας, η ανάπτυξη ενός αιολικού πάρκου μπορεί να γίνει σχεδόν οπουδήποτε από τη θάλασσα ως τη ξηρά και από το βουνό ως την έρημο, καθώς οι ανεμογεννήτριες μπορούν να λειτουργήσουν ακόμα και κάτω από εξαιρετικά δυσχερείς κλιματικές συνθήκες.

Ειδικότερα, οι συνθήκες που επικρατούν στη Δυτική, Κεντρική και Ανατολική Ασία σχετικά με την ένταση των ανέμων (αιολικό δυναμικό) είναι επίσης κατάλληλες και για χρήση μικρών εφαρμογών αιολικής ενέργειας (μικρής-κλίμακας ανεμογεννήτριες), σε συνδυασμό, ή όχι, με τα ανωτέρω περιγραφέντα φωτοβολταϊκά συστήματα. Παρόλα αυτά, πέραν της Τουρκίας που αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση στην εκμετάλλευση της αιολικής ενέργειας, στη Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ουζμπεκιστάν δεν εντοπίζονται εκτεταμένες εγκαταστάσεις αιολικών πάρκων. Το Τουρκμενιστάν χαρακτηρίζεται από ισχυρό αιολικό δυναμικό, τόσο στην περιοχή της έρημου, λόγω της έντονης διαφοράς θερμοκρασίας ημέρας νύχτας, όσο κυρίως κοντά στην Κασπία Θάλασσα, λόγω της διαφοράς θερμοχωρητικότητας ξηράς-θάλασσας. Στο Κυργκυστάν εντοπίζονται περιοχές όπου η ένταση των ανέμων θα προσέφερε δυνατότητες εκμετάλλευσης, χωρίς ωστόσο να έχει δοθεί έμφαση σε αυτή τη μορφή ανανεώσιμης ενέργειας. Αντίθετα, η Κίνα αξιοποιεί σε πολλαπλές εφαρμογές το αιολικό δυναμικό της το οποίο είναι ιδιαίτερα υψηλό στο βόρειο, κυρίως, τμήμα της χώρας, στη νοτιοανατολική ακτή και τα γειτονικά νησιά.

γ. Υδραυλική ενέργεια

Σε πολλές περιπτώσεις, η ορεινή τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής δίνει τη δυνατότητα ανάπτυξης υδροηλεκτρικών συστημάτων με πολλαπλές εφαρμογές ιδιαίτερα στην Τουρκία και την Κίνα. Επίσης, η Γεωργία, με κριτήριο το συνολικό απόθεμα των υδάτινων πόρων της,

κατέχει την 4^η θέση στην Κεντρική Ασία, έπειτα από τη Ρωσία, το Τατζικιστάν και το Καζακιστάν. Σημειώνεται δε ότι το περισσότερο του 60% των ενεργειακών αναγκών της χώρας καλύπτεται από 80 υδροηλεκτρικούς σταθμούς. Περιορισμένες είναι οι αντίστοιχες δυνατότητες αξιοποίησης στο Αζερμπαϊτζάν, που διαθέτει μόλις 6 σταθμούς, ενώ το Τουρκμενιστάν κατέχει μία από τις τελευταίες θέσεις στην Κεντρική Ασία, σχετικά με την αξιοποίηση των υδάτινων πόρων του. Το Ουζμπεκιστάν διαθέτει 28 εγκαταστάσεις υδροηλεκτρικών σταθμών, κυρίως στο νότιο και ανατολικό μέρος της χώρας, όπου ρέει ο ποταμός Syrdarya και οι παραπόταμοί του. Μεγάλη είναι και η συμβολή των υδροηλεκτρικών σταθμών στην κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του Κυργκυστάν, όπου 16 σταθμοί καλύπτουν το 80% των συνολικών αναγκών της χώρας¹⁰⁹.

δ. Γεωθερμία

Η γεωθερμική ενέργεια υψηλής ενθαλπίας που κρίνεται κατάλληλη για την παραγωγή ηλεκτρικής προέρχεται από τη θερμική ενέργεια που απελευθερώνεται από το εσωτερικό της γης μέσω των εκρήξεων ηφαιστειών, φυσικών ατμών, θερμών νερών και ξηρών πετρωμάτων. Συνεπώς, η γεωθερμία αποτελεί μια ενδογενή πηγή ενέργειας για κάθε χώρα, ή για κάθε περιοχή. Τυπικές εφαρμογές για την εκμετάλλευση του γεωθερμικού πεδίου μιας περιοχής αποτελούν η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, η θέρμανση αγροτικών θερμοκηπίων, θέρμανση και ψύξη κτηρίων, με τη διαφορά ότι στις δύο τελευταίες περιπτώσεις πρόκειται κυρίως για εφαρμογές γεωθερμίας χαμηλής ενθαλπίας.

Τα αποθέματα γεωθερμικής ενέργειας στην Τουρκία και την Κίνα έχουν μελετηθεί και ήδη βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό υπό εκμετάλλευση. Η Γεωργία αξιοποιεί την γεωθερμική ενέργεια μόνο για θέρμανση και ιαματική χρήση. Στα δυτικά και νοτιοανατολικά της

¹⁰⁹ Στοιχεία από το έργο DGTREN / Innogate Technical Secretariat, Aug. 2006.

χώρας υπάρχουν 250 φυσικές και τεχνητές πηγές. Οι έρευνες στο Αζερμπαϊτζάν υποδηλώνουν ένα υψηλό δυναμικό, σε ό,τι αφορά την γεωθερμική ενέργεια. Οι υπάρχουσες πηγές συστήνονται για θεραπευτικά λουτρά, βιομηχανικές και ενεργειακές εφαρμογές, ενώ ανάλογη χρήση γίνεται και στη θέρμανση θερμοκηπίων στην επαρχία Lenkoran, στη ζώνη Kuraside (Djarly, Muradkhanly, Sor-Sor). Ελάχιστα είναι τα στοιχεία που έχουν γίνει γνωστά για τα γεωθερμικά αποθέματα στο Τουρκμενιστάν, εξαιτίας του άμεσου ενδιαφέροντος για την παραγωγή πετρελαίου και αερίου. Πρόσφατα διεκόπη η χρήση των ιαματικών υδάτων για θέρμανση. Γεωθερμικά αποθέματα ανακαλύφθηκαν στη λεκάνη Kara-Kum και κατά μήκος της ακτογραμμής στην Κασπία Θάλασσα. Στο Ουζμπεκιστάν εντοπίζονται ιαματικά λουτρά με θερμοκρασία 60-120 °C, όμως παρά την καλή ποιότητα των υδάτων, η εκμετάλλευσή τους είναι υποτυπώδης. Τα γεωθερμικά αποθέματα του Κυργκυστάν είναι φτωχά και δεν έχουν μελετηθεί ενδελεχώς. Η εκμετάλλευση των πηγών γίνεται κυρίως στα ιαματικά λουτρά της επαρχίας Djalal-Abad Region και στη λεκάνη Fergana.

ε. Βιομάζα

Η βιομάζα αποτελεί μια σημαντική πηγή ενέργειας. Προέρχεται από προϊόντα και κατάλοιπα φυτικής, ζωικής, δασικής και αλιευτικής παραγωγής, αστικά λύματα, φυσικές ύλες που προέρχονται από φυσικά, ή τεχνητά οικοσυστήματα (δάση, φυτά). Η μέθοδος παραγωγής ενέργειας από την βιομάζα μπορεί να γίνει με διαφορετικούς τρόπους, όπως η παραγωγή και χρήση βιοκαυσίμων σαν εναλλακτικό καύσιμο, ή η συμπαραγωγή θερμικής και ηλεκτρικής ενέργειας (συστήματα τηλεθέρμανσης).

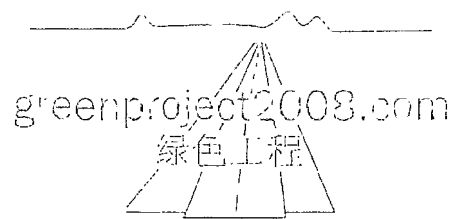
Η Κίνα, η Τουρκία, και η Γεωργία διαθέτουν αξιόλογες ποσότητες αξιοποιήσιμης βιομάζας, που οφείλονται στη γεωγραφική τους θέση και τα κλιματικά δεδομένα. Η χρήση της θεωρείται ως μία σημαντική

πηγή ενέργειας, ειδικά σε αγροτικές περιοχές. Αποθέματα βιομάζας δεν ανιχνεύτηκαν στο Αζερμπαϊτζάν, παρά το ότι η αυξημένη αγροτική δραστηριότητα θα μπορούσε να προμηθεύσει υπολείμματα για καύση βιομάζας/απαερίωση (gasification), όπως και απόβλητα για την παραγωγή βιομάζας από κοπριά. Ενδέχεται να υπάρχει δυνατότητα για παραγωγή μεθανίου από την υγειονομική ταφή σκουπιδιών. Στο Τουρκμενιστάν παράγεται κοπριά από τις κτηνοτροφικές μονάδες, ενώ δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για ενδεχόμενη αξιοποίηση αυτής της μορφής ενέργειας στο Ουζμπεκιστάν και το Κυργκυστάν.

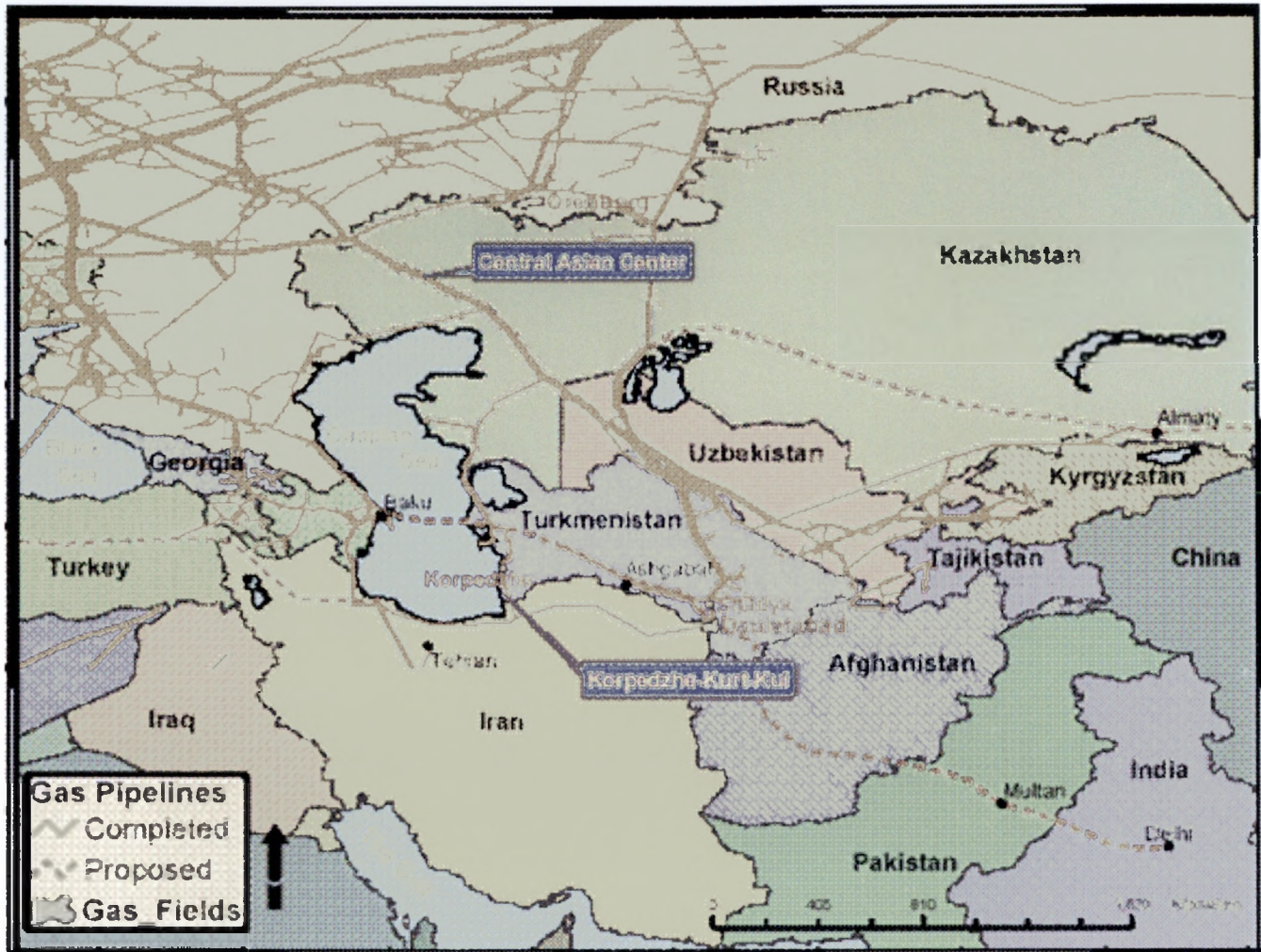

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Χάρτες

1. Χάρτης αγωγών φυσικού αερίου

Πηγή: Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), 2008.

2. Αναλυτικός χάρτης *green project*

Συνολική απόσταση: 11.121 χλμ.

Α' ΣΚΕΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ-BAKU (AZERBAIJAN)

ΧΛΜ 3318

ΜΕΡΕΣ 6

Β' ΣΚΕΛΟΣ

BAKU - KASHI (CHINA)

ΧΛΜ 2802

greenproject.com

绿色工程

Γ' ΣΚΕΛΟΣ

KASHI - BEIJING (CHINA)

ΧΛΜ 5001

ΜΕΡΕΣ 9

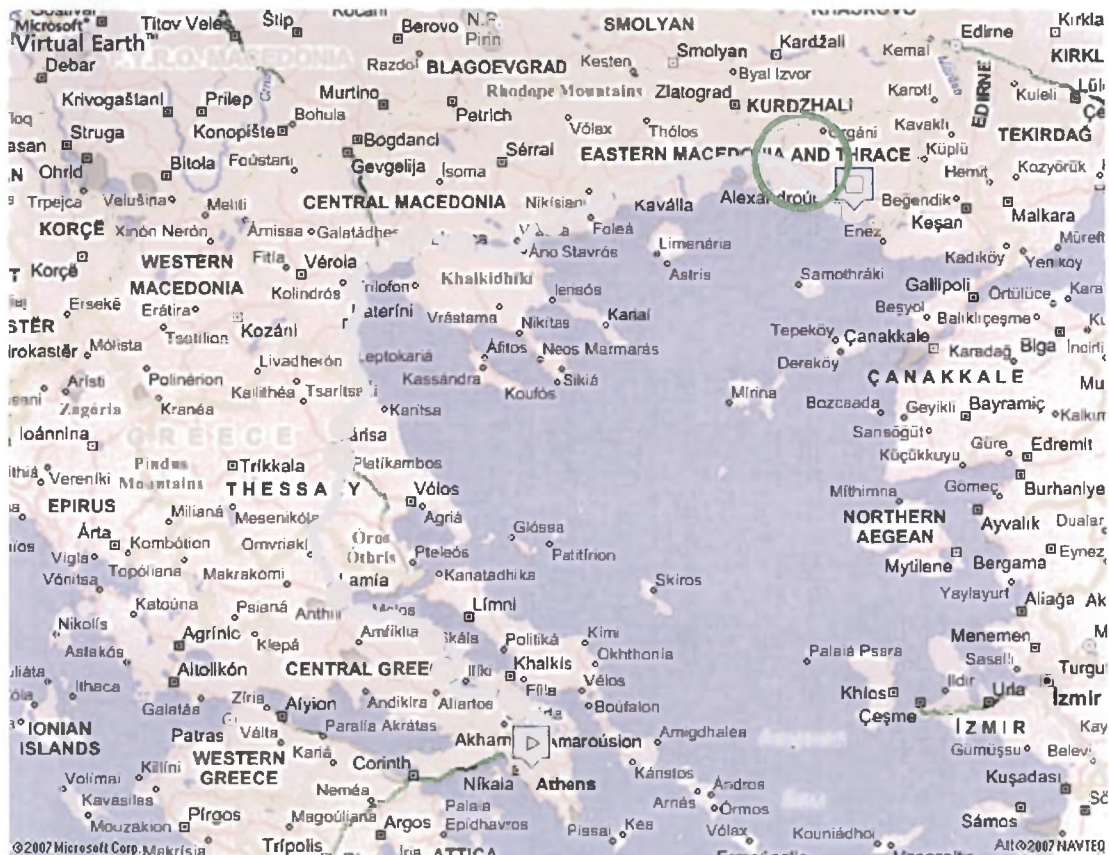
ΣΚΕΛΟΣ Α-1

ΜΕΡΑ 1^η

ΑΘΗΝΑ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ 780ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Έγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

Το μεγαλύτερο ενοποιημένο αιολικό πάρκο στη χώρα μας βρίσκεται στη Θράκη και είναι συνολικής ισχύος 62,5 MW. Πρόκειται για δύο αιολικά πάρκα στη θέση «Μοναστήρι ΙΙ» της κοινότητας Κέχρου, όπου πρόσφατα έγινε επέκταση του ήδη λειτουργούντος με πρόσθετη ισχύ 10,8 MW. Αποτελείται από 71 ανεμογεννήτριες, οι οποίες εκτείνονται σε κορυφογραμμή μήκους 30 περίπου χιλιομέτρων.

ΣΚΕΛΟΣ Α-2

ΜΕΡΑ 2^η

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ – CERKES (TURK) 675 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: CERKES

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: TURKEY

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

Μεγάλο αιολικό πάρκο στη Bandırma επαρχίας Balıkesir (αρχαίος Πάνορμος), κοντά στην Bursa.

ΣΚΕΛΟΣ Α-3

ΜΕΡΑ 3^η

CERKES - ERZURUM (TURK) 857 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ERZURUM

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

1. Παραδοσιακές κατοικίες και το Μεγάλο Τζαμί στον οικισμό του Dvinigü κοντά στο Sivas, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.
2. Το ιστορικό κέντρο του Erzurum περιλαμβάνει μια σειρά χαρακτηριστικών κτηρίων Σελτζουκικής αρχιτεκτονικής, ανάλογα με αυτά που εντοπίζονται στο Dvinigü, το Sivas και την Κοπυα. Η πόλη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για έναν επιπλέον λόγο, καθώς ήδη από την αρχαιότητα λειτουργούσε ως εμπορικός κόμβος της ευρύτερης περιοχής και σταθμός των καραβανιών.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

Οικολογικό χωριό στο Kerkenes στο δρόμο Sivas - Ankara.

ΣΚΕΛΟΣ Α-4

ΜΕΡΑ 4^η

ERZURUM - ARDAHAN (TURK) 215 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ARDAHAN

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

ΣΚΕΛΟΣ Α-5

ΜΕΡΑ 5^η

ARDAHAN –TBILISI (GEO) 255 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: TBILISI

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: GEORGIA

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Ηλιακοί συλλέκτες για τη θέρμανση νερού χρήσης (SWH), εγκατεστημένοι στη στέγη ενός κοινωφελούς κτηρίου στο Bolnisi, με χωρητικότητα 1000 τόνων νερού και 20 m² συλλέκτες.
2. Μικρή υδροηλεκτρική μονάδα με εγκατεστημένη ισχύ 50 kW, στο Bolnisi κοντά στα σύνορα του Ραϊαδαουρί.
3. Παλιός μικρός υδροηλεκτρικός σταθμός, με εγκατεστημένη ισχύ 250 kW, στο Ratevani, 1,7 km από το Bolnisi.

ΣΚΕΛΟΣ A-6

ΜΕΡΑ 6^η

TBILISI - BAKU (ΑΕ) 536 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: BAKU

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: AZERBAIJAN

Η οχυρωμένη πόλη του Baku με το παλάτι Shirvanshah's και τον Maiden Tower, μνημεία ενταγμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Φωτοβολταϊκό πάρκο Tsitel Khid, κοντά στο Tbilisi, με εγκατεστημένη ισχύ 200 Wp για τηλεπικοινωνίες.
2. Φωτοβολταϊκό πάρκο, κοντά στο Tbilisi, με εγκατεστημένη ισχύ 200 Wp για την TransGas Dispatching Company.
3. Μικρός υδροηλεκτρικός σταθμός, ισχύος 6 MW στο Mugan, 188 χλμ. νοτιοδυτικά του Baku.
4. Αιολικό πάρκο ισχύος 14 MW στο Khizy (Chizy), 97 χλμ. βορειοδυτικά του Baku.

ΣΚΕΛΟΣ Β-7 & 8

ΜΕΡΑ 7^η - 8^η

TURKMENBASHI - ASKHABAT (TUR) 590 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: 7^η ΕΝ ΠΛΩ ΒΑΚΥ - ASKHABAT (14 Ω), 8^η

ASKHABAT

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: TURKMENISTAN

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Οι Πάρθιες Οχυρώσεις της Nisa στο Ashgabat, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

ΣΚΕΛΟΣ Β-9

ΜΕΡΑ 9^η

ΑΣΚΗΒΑΤ – ΙΟΛΟΝΤΑΝ 410 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΜΑΡΥ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Κρατικό Ιστορικό και Πολιτιστικό Πάρκο "Ancient Merv" (Mary), μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

Μικρός υδροηλεκτρικός σταθμός στην περιοχή μεταξύ Mary και Iolotan, με ισχύ 1,2 MW.

ΣΚΕΛΟΣ Β-10

ΜΕΡΑ 10^η

ΙΟΛΟΝΤΑΝ - ΒΥΚΗΑΡΑ (UΖΒ) 390 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΒΥΚΗΑΡΑ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΥΖΒΕΚΙΣΤΑΝ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Το ιστορικό κέντρο της Βυκχάρα, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

ΣΚΕΛΟΣ Β-11

ΜΕΡΑ 11^η

ΒΥΚΗΑΡΑ – SAMARQAND (UZB) 262 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: SAMARQAND

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Το ιστορικό κέντρο της Shakhrisayabz κοντά στο Qarshi, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

ΣΚΕΛΟΣ Β-12 & 13

ΜΕΡΑ 12^η -13^η

SAMARQAND – TOSHKEND (TASHKENT) (UZB) 286 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: TOSHKEND (2)

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Samarqand – Σταυροδρόμι Πολτισμών, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Σταθμός παραλαβής εξοπλισμού και επίβλεψης εγκατάστασης ηλιακών πανέλων για επιτόπια συναρμολόγηση στο λεβητοστάσιο "Vodnik" στην Tashkent.
2. Μονάδα ηλιακών συλλεκτών για συνδυαζόμενα συστήματα παροχής ζεστού νερού στην Tashkent.
3. Μεγάλος ηλιακός φούρνος σε ορεινή τοποθεσία στην πόλη Parkent επαρχίας Tashkent.

ΣΚΕΛΟΣ Β-14 & 15

ΜΕΡΑ 14^η-15^η

TOSHKEND - OSH (KYR) 398 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: OSH (2)

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: KYRGYZSTAN

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Η πόλη της Osh δεν είναι ενταγμένη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO, ωστόσο συνιστά έναν ενδιαφέροντα οικιστικό πυρήνα.

ΣΚΕΛΟΣ Β-16 & 17

ΜΕΡΑ 16^η – 17^η

OSH – KASHI (CHI) 466 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: KASHI (2)

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: CHINA

ΣΚΕΛΟΣ Γ-18

ΜΕΡΑ 18^η

KASHI – ΚΥΨΑ (ΧΙ) 745 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΚΥΨΑ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

ΣΚΕΛΟΣ Γ-19

ΜΕΡΑ 19^η

ΚΥΦΑ - TURPAN (CHΙ) 703 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: TURPAN

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

Σύστημα καθοδικής προστασίας πετρελαιοαγωγών τροφοδοτούμενο με ηλιακή ενέργεια (solar powered cathode protection) στην έρημο Taklamagan.

ΣΚΕΛΟΣ Γ-20

ΜΕΡΑ 20^η

TURPAN - HAMI(CHI) 421 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΗΑΜΙ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

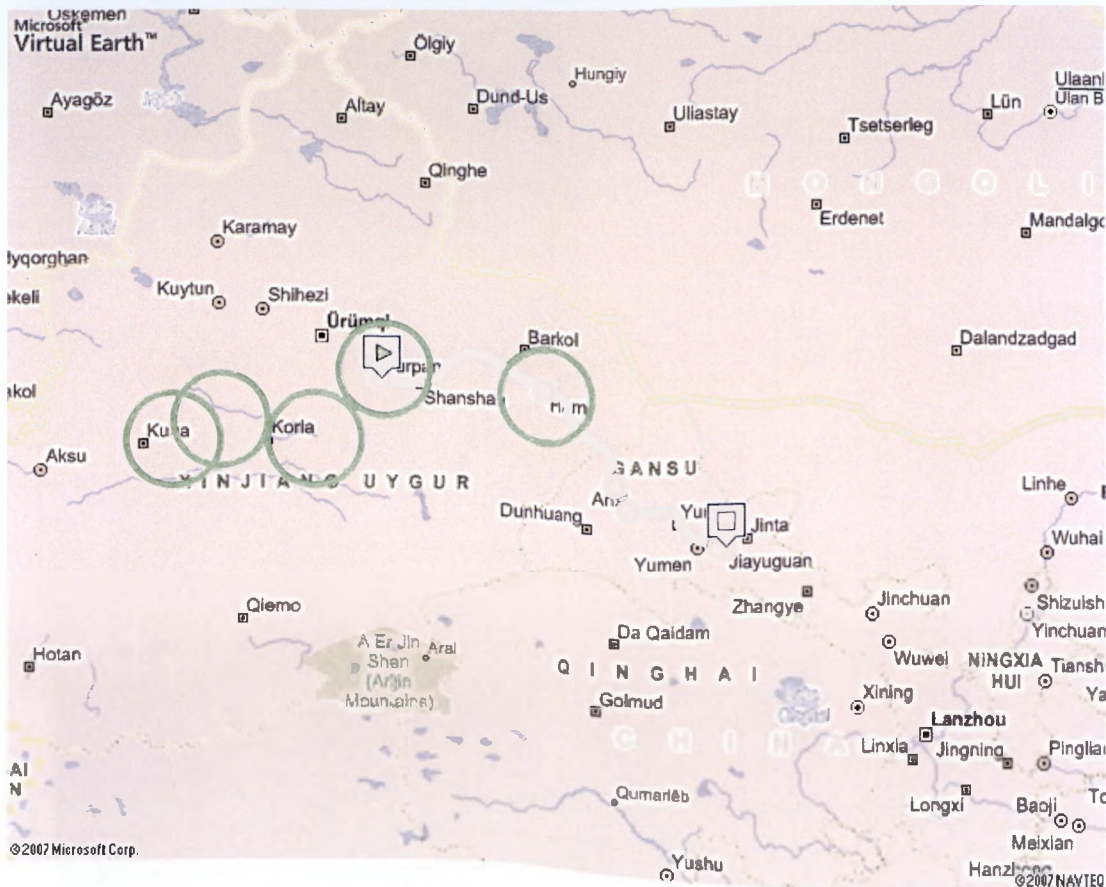
ΣΚΕΛΟΣ Γ-21

ΜΕΡΑ 21^η

HAMI - JIAYUGUAN (CHI) 622 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: JIAYUGUAN

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Συστήματα άντλησης νερού τροφοδοτούμενα με ηλιακή ενέργεια (solar water pump systems) ισχύος 2 kW, έργο της World Foundation of Energy Sources στο Tulufan Xinjiang (μεταξύ Ürumqi και Turpan).
2. Ηλιακοί ηλεκτρικοί φράκτες για την προστασία καλλιεργειών και συστήματα κοντά στο Kucha και το Korla.
3. Ηλιακή ενεργειακή μονάδα κοντά στο Hami.

ΣΚΕΛΟΣ Γ-22

ΜΕΡΑ 22^η

ΖΙΑΥΓΟΥΑΝ – ΛΑΝΖΟΥ (ΧΙ) 733 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΛΑΝΖΟΥ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Ηλιακός σταθμός ισχύος 8,4 kW με την ενίσχυση της Ιαπωνικής Κυβέρνησης στο Yumen Pass, Dunhuang.
2. Υβριδικός σταθμός αποτελούμενος από ανεμογεννήτριες και φωτοβολταϊκά συστήματα, ισχύος 300 kW στο Mazongshan Gansu, κοντά στο Wuwei.

ΣΚΕΛΟΣ Γ-23 & 24

ΜΕΡΑ 23^η – 24^η

LANZOU – ΧΙ'ΑΝ (CHI) 608 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΧΙ'ΑΝ (2)

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος:

Μουσείο του πρώτου Αυτοκράτορα της δυναστείας Qing, μνημείο ενταγμένο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Μικρές υδροηλεκτρικές μονάδες στο ποτάμι Huang He στο Cheng.
2. Αιολικό πάρκο Ningxia Helanshan που βρίσκεται στα βορειοδυτικά του Ningxia, σε υψόμετρο 1300 m από την επιφάνεια της θάλασσας.

ΣΚΕΛΟΣ Γ-25

ΜΕΡΑ 25^η

ΧΙ'ΑΝ - ΠΙΝΓΥΑΟ (ΧΙ) 574 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΠΙΝΓΥΑΟ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

ΣΚΕΛΟΣ Γ-26

ΜΕΡΑ 26^η

PINGYAO – BEIJING (CHI) 595 ΧΛΜ

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ: ΒΕΙJING - ΤΕΛΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ: ΟΧΙ

Τόποι βιοκλιματικού ενδιαφέροντος, ενταγμένοι στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO:

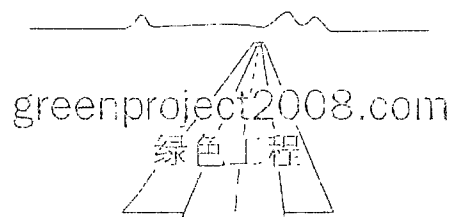
1. Αρχαία πόλη του Ping Yao στο Shanxi, 80 km από την επαρχιακή πρωτεύουσα Taiyuan.
2. Αυτοκρατορικά παλάτια των Δυναστειών Ming και Qing, Beijing και Shenyang.
3. Peking Man Site στο Zhoukoudian, 42 km από το Beijing.
4. Summer Palace, ένας Αυτοκρατορικός Κήπος στο Beijing.
5. Temple of Heaven: ένας Αυτοκρατορικός Βωμός Θυσιών στο Beijing.

Εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας:

1. Φωτιστικά τροφοδοτούμενα από φωτοβολταϊκά συστήματα, στην Carrefour Plaza, Beijing Zhongguancun.
2. Αιολικό πάρκο Beijing Kangxi, που βρίσκεται στο δυτικό Πεκίνο με συνολική εγκατεστημένη ισχύ 200MW.
3. Φωτοβολταϊκά συστήματα για την κάλυψη των αναγκών σε ηλεκτρική ενέργεια Λυκείου στο Baoding, έργο της UNESCO.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Βιογραφικά της ομάδας *green project*

- 1. Η Πολίνα Αγαπάκη** είναι φυσικός και εργάζεται στη ΔΕΣΜΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ.
Γεννήθηκε στην Αθήνα. Αποφοίτησε ως φυσικός από το Πανεπιστήμιο Κρήτης, και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στην Αγγλία πάνω στη χρήση των laser στη συντήρηση γλυπτών. Κατά την επιστροφή της στην Ελλάδα ανέλαβε ιδιωτικές εργασίες συντήρησης και συνεργάστηκε με την Εθνική Πινακοθήκη και το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Δίδαξε φυσική στο ΤΕΙ Αθήνας και στη συνέχεια ήταν ειδική συνεργάτης στο Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού, στο Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων και υπεύθυνη για το site της Ελληνικής Κυβέρνησης και για την ηλεκτρονική αλληλογραφία με τους πολίτες. Έχει εκτεταμένη εμπειρία ως μεταφράστρια και επιμελήτρια βιβλίων και άρθρων. Ξένες γλώσσες: γαλλικά, αγγλικά και ισπανικά (επάρκεια διδασκαλίας).
- 2. Ο Γιώργος Αγερίδης** είναι μηχανολόγος μηχανικός (1982), διδάκτωρ του ΕΜΠ (1990), ταμίας του Ελληνικού Ινστιτούτου Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων, και διευθυντής ενεργειακής αποδοτικότητας στο Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΚΑΠΕ). Έχει εργασθεί στους τομείς των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και της προστασίας του περιβάλλοντος ως μηχανικός-μελετητής και ως σύμβουλος στον ιδιωτικό/δημόσιο τομέα. Έχει συνεισφέρει στη συγγραφή τριών σχετικών βιβλίων, είναι συγγραφέας πολλών άρθρων σε τεχνικά και επιστημονικά περιοδικά και εισηγητής σε επιστημονικά συνέδρια ΑΠΕ. Είναι μέλος πολλών περιβαλλοντικών ενώσεων και συνδέσμων στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής του διεθνούς αγώνα ηλιακών αυτοκινήτων «ΦΑΕΘΩΝ 2004», ενώ ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων (ΕΛΙΝΗΟ) συμμετέχει στην προώθηση των καθαρών οχημάτων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.
- 3. Ο Κώστας Αγραπιδάς** είναι διδάκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου, ειδικός επιστήμων σε θέματα εργασιακών σχέσεων και αγοράς εργασίας, και προϊστάμενος τμήματος στην Διεύθυνση Ποιότητας και Αποδοτικότητας Προστασίας (2000-06) στο Υπουργείο Απασχόλησης. Πτυχιούχος Νομικής-Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης Τομέας Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (1988). Μεταπτυχιακές σπουδές στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης (ΕΣΔΔ) (1993-95). Επιστημονικός συνεργάτης στο πρόγραμμα Μάστερ που διοργανώνουν το City University of Seattle και τα ΤΕΙ Πειραιά στο Project Management (2006-2008) και στα ΤΕΙ Πειραιά, στον τομέα των Εργασιακών Σχέσεων (2006-2008). Έχει δημοσιεύσει το βιβλίο «Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλησης, Η Επίδραση στην Αγορά Εργασίας: Διεθνείς Τάσεις - Η Ελληνική Εμπειρία», Πρόεδρος του Συλλόγου Περιβαλλοντικής Προστασίας Ζαχάρως. Ξένες γλώσσες: Αγγλικά.

4. Ο **Ντίνος Αδριανόπουλος** είναι αναπληρωτής διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας επικοινωνίας CIVITAS. Είναι κάτοχος πτυχίου BSc στη Διοίκηση Επιχειρήσεων (Business Administration) από το Αμερικάνικο Κολλέγιο Ελλάδος (Deree College) και MBA από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έχει εργαστεί στην Τράπεζα Κεντρικής Ελλάδος ως Credit Officer (1982), στη Saatchi & Saatchi Direct ως Account Director, στη Eurobank ως Marketing και Communication Manager και τέλος στη DDB Athens ως Client Service Director. Στη CIVITAS έχει υποστηρίξει έναν σημαντικό αριθμό λογαριασμών για μεγάλες εγχώριες και πολυεθνικές εταιρείες στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα. Έχει μεγάλη εμπειρία στον χειρισμό ιδιαίτερα πολύπλοκων και απαιτητικών έργων επικοινωνίας τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό για το οποίο χρειάστηκε να χρησιμοποιηθούν όλα τα εργαλεία του ολοκληρωμένου marketing (έρευνα, branding, διαφήμιση, direct-marketing, public relations, crisis management, event management). Επίσης συνεργάστηκε ως κύριος υπεύθυνος έργου με πολλούς φορείς του Δημοσίου τομέα και έχει ιδιαίτερη γνώση στην διαχείριση επικοινωνιακών έργων που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ξένες γλώσσες: αγγλικά.
5. Η **Εύα Αθανασάκου** είναι ενεργειακός φυσικός και διευθύντρια της εταιρείας ΕΥΔΙΤΗ ΕΠΕ. Πτυχιούχος του Université du Québec à Montréal, Canada (BSc Honours in Physics), (1978), (MSc) από το Concordia University, Montreal Canada (1980). Έχει επίσης φοιτήσει σε επίπεδο PhD στον τομέα της Ηλιακής Μηχανικής και Φυσικής στο Κέντρο Κτιριακών Μελετών Centre for Building Studies, Πανεπιστήμιο Concordia. Τα κύρια θέματα της έρευνας της ήταν η ανάπτυξη απλοποιημένου λογισμικού για την ενεργειακή αποτίμηση του παθητικού ηλιακού σχεδιασμού και πειραματικές μελέτες για την ενεργειακή συμπεριφορά νέων μονωτικών υλικών υαλοστασίων σε θερμοκηπιακές εφαρμογές. Συνεργάστηκε με το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας στον πειραματικό έλεγχο για την ποιότητα της κατασκευής θερμομονωμένων κτηρίων και τη διοργάνωση σεμιναρίων για αρχιτέκτονες και μηχανικούς με θέμα τον βιοκλιματικό και παθητικό ηλιακό σχεδιασμό κτηρίων. Εργάστηκε στο ΚΑΠΕ ως υπεύθυνη του τομέα παθητικών ηλιακών συστημάτων. Από το 1998, συνεργάζεται με αρχιτέκτονες και Η-Μ Μηχανικούς για τον ενεργειακό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό μεγάλων κτηρίων του τριτογενή τομέα και οικισμών. Έχει συμμετάσχει στην διαμόρφωση της πολιτικής της χώρας για την ένταξη στο εθνικό Δίκαιο των κοινοτικών Οδηγιών SAVE Directive (93/76/EEC) και "Energy Performance of Buildings Directive", σε πολλά σχετικά ευρωπαϊκά προγράμματα συνεργαζόμενη με ερευνητικούς και κρατικούς φορείς για την ανάπτυξη νέων ενεργειακά αποδοτικών κτηρίων και δομικών υλικών και συστημάτων.
6. Ο **Θοδωρής Αναγνωστόπουλος** είναι διδάκτωρ μοριακής βιολογίας και γενετικής του King's College London, ερευνητής στο ΕΚΕΦΕ

«Δημόκριτος» με αντικείμενο την πληθυσμιακή γενετική των ανθρώπων.

Τμήματα της έρευνάς του έχουν δημοσιευθεί σε πολλά διεθνή περιοδικά. Του έχει απονεμηθεί το "Young Scientist Award" στο συνέδριο του Κιότο όπου παρουσίασε την έρευνά του (2006). Είναι υπότροφος του Ωνασείου και Εμπειρικού Ιδρύματος. Παράλληλα, ασχολείται ενεργά με την επικοινωνία της επιστήμης μέσω θεατρικών παραστάσεων, δημοσιεύσεων στον τύπο, internet, και επιστημονικών ντοκιμαντέρ. Πρόσφατα ολοκλήρωσε την κινηματογράφηση αλλά και παρουσίαση πειραματικού ντοκιμαντέρ με θέμα τα βιοκλιματικές κατοικίες της Αθήνας. Έχει πραγματοποιήσει ταξιδιωτικά οδοιπορικά στη Βραζιλία, την Αυστραλία, την Ινδία, τη Νοτιοανατολική Ασία, την Ιαπωνία, την Ανατολική Ευρώπη, τη Ρωσία και τις ΗΠΑ.

7. Η **Αγγελική Ανδριοπούλου** είναι αρχιτέκτων μηχανικός ΕΜΠ, υπεύθυνη επικοινωνίας και δημοσίων σχέσεων της High Technology Expro, διοργανώτριας εταιρείας της Διεθνούς Έκθεσης Εξοικονόμησης και ΑΠΕ – EnergyReS.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1962. Είναι μέλος του ΤΕΕ. Το 1985 διορίστηκε στην Τεχνική Υπηρεσία της Περιφερειακής Διεύθυνσης Πειραιά και ασχολείται με τη μελέτη και επίβλεψη έργων του δημοσίου (αρχιτεκτονικές μελέτες, έργα πρασίνου, οικοδομικά έργα κ.ά.). Επίσης, έχει ασχοληθεί ιδιωτικά με την μελέτη και έκδοση οικοδομικών αδειών. Από το 2000 είναι μέλος του Συμβουλίου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος του Νομού Πειραιά.

8. Η **Ανθή Αργυρούδη** είναι υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών. Έχει πτυχίο Νομικής από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και LL.M in European Community Law από το Πανεπιστήμιο του Essex UK. Εργάστηκε ως δικηγόρος για μία διετία. Έχει υπηρετήσει στην Α10 Διεύθυνση του ΥΠΕΞ (Διεύθυνση αρμόδια για θέματα Ασίας – Ωκεανίας), στην Πρεσβεία Πεκίνου για δύο χρόνια καθώς και στην Πρεσβεία Δαμασκού. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά και ιαπωνικά.

9. Ο **Κυριάκος Αργυρούδης** είναι ηλεκτρολόγος κεραμολόγος μηχανικός, συνεργάτης της εταιρείας LDK Consultants. Εργάζεται για περισσότερο από 16 χρόνια σε πολύ-πολιτισμικές συνθήκες σε διάφορες χώρες, όπως ανεξάρτητες δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Ουκρανία, Μολδαβία, Λευκορωσία, Γεωργία και Ομοσπονδία της Ρωσίας), Βαλκάνια, Ευρώπη, Βόρεια Αφρική, Κεντρική Ασία και χώρες της Μέσης Ανατολής. Έχει να επιδείξει μεγάλη εμπειρία σε ενεργειακές επιθεωρήσεις, τεχνικές μείωσης κατανάλωσης ενέργειας, ετοιμασία μελετών σκοπιμότητας και αποτίμηση έργων που έχουν σχέση με ενεργειακή αποτελεσματικότητα, καθώς επίσης εκπαίδευση πάνω σε ενεργειακή διαχείριση στη βιομηχανία. Εμπειρία που αποκτήθηκε από τη μακράς διάρκειας συμμετοχή του σε αντίστοιχα έργα. Ενδεικτικά αναφέρονται: Επικεφαλής Μηχανικός σε επιδοτούμενο έργο από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης (EBRD)

«Πρόγραμμα Ενεργειακής Αποτελεσματικότητας στη Γεωργία» 2008, σαν υπεύθυνος έργου σε πρόγραμμα επιδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση «Ενεργειακή αποτελεσματικότητα σε περιφερειακό επίπεδο στις περιοχές Αρχάγγελος, Αστραχάν και Καλίνινγκραντ» 2006, σαν σύμβουλος στο «Πρόγραμμα και την αποτελεσματική προσφορά ενέργειας, μείωση κατανάλωσης της ενέργειας και σχεδιασμός στη Συρία» 2004, σαν ενεργειακός επιθεωρητής και εκπαιδευτής στα έργα «Πρόγραμμα Βελτίωσης της Ενεργειακής Αποτελεσματικότητας στη Βιομηχανία της Μαλαισίας» 2002, και «Παροχή Τεχνικής Βοήθειας και Συμβουλών στο Ουζμπεκιστάν για την Ανάπτυξη και Εφαρμογή μιας Ολοκληρωμένης Στρατηγικής για Μείωση της Κατανάλωσης Ενέργειας» 2001.

- 10. Ο Γεράσιμος Αυλωνίτης** είναι επικεφαλής του τμήματος ανάλυσης ενεργειακών συστημάτων, αρμόδιος για το πετρέλαιο και τα ζητήματα φυσικού αερίου της ΠΑΕ.

Γεννήθηκε το 1970. Εργάστηκε για την πρόταση για τη φιλελευθεροποίηση της φυσικής αγοράς αερίου στην Ελλάδα, που περιέλαβε την ανάπτυξη ενός προτύπου αγοράς και τη σύνταξη του πλήρους νομικού πλαισίου. Επίσης ήταν υπεύθυνος προγράμματος για την πρόταση ΠΑΕ σχετικά με τα δασμολόγια συστημάτων ΤΡΑ αερίου. Έχει εργαστεί στην εταιρεία αερίου PROMETHEUS, στην προετοιμασία του επιχειρηματικού σχεδίου για τρία ανεξάρτητα προγράμματα παραγωγών ενέργειας (IPP) (1999-2002). Επίσης στον έλεγχο των Ευρωπαϊκών και Ελληνικών τομέων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και αερίου, στην ανάλυση της δομής δασμολογίων μεταφορών αερίου στην Ελλάδα και την Ευρώπη, στην προσομοίωση του ελληνικού συστήματος μετάδοσης αερίου, στην τεχνική και οικονομική αξιολόγηση του αγωγού υγραερίου.

- 11. Ο Ανδρέας Βενέρης** είναι διδάκτωρ μηχανικός ηλεκτρονικών υπολογιστών και αναπληρωτής καθηγητής στο Department of Electrical and Computer Engineering, University of Toronto.

Αποφοίτησε από το Τμήμα Η/Υ και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Πατρών (1991). Απέκτησε MSc σε Computer Science από το University of Southern California, Los Angeles (1992) και PhD σε Computer Science από το University of Illinois, Urbana-Champaign (1998). Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στη σχεδίαση και επαλήθευση ψηφιακών κυκλωμάτων. Συνεργάζεται με μεγάλες εταιρείες ολοκληρωμένων συστημάτων (Computer Chip, Intel, Motorola, Toshiba, Altera, Freescale). Έχει δημοσιεύσει ανακοινώσεις του σε παραπάνω από 100 κορυφαία επιστημονικά συνέδρια και περιοδικά. Έχει παρουσιάσει μελέτες του στα University of California, Berkeley, Carnegie Mellon University, University of Michigan, Ann Arbor, ETH και University of Tokyo. Το 1995 ήταν μέλος της ομάδας που πραγματοποίησε το πρώτο webcasting για τα 27th Annual Grammy Awards, γεγονός για το οποίο έγινε επίσημη ανακοίνωση στο American Congress. Είναι μέλος των Habitat for Humanity, Institute of Electrical and Electronic Engineering (IEEE), Association for Computing Machinery (ACM), American Association

for the Advancement of Science (AAAS), Planetary Society και του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος.

12. Η Μαρία Βρανοπούλου είναι ιστορικός-αρχαιολόγος με μεταπτυχιακό δίπλωμα στην αρχαιολογία, και εργάζεται ως εκπαιδευτικός στο Ελληνοαμερικανικό Κολλέγιο Αθηνών.

Έχει πραγματοποιήσει πολλά οδοιπορικά ιστορικού ενδιαφέροντος συνοδεύοντας τον πατέρα της Ιστορικό-Συγγραφέα των «Οδοιπορικών στον Άγνωστο εκτός Ελλάδας Ελληνισμό» Επαμεινώνδα Βρανόπουλο στη Συρία, Ιορδανία, Αίγυπτο, Ισραήλ, Λιβύη και Τυνησία, ενώ έχει συμμετάσχει στην πρώτη αποστολή Ελλήνων στη φυλή των Καλάς του Πακιστάν (1992). Τμήματα της ταινίας που είχε κινηματογραφήσει από τη διαδρομή στα δυτικά Ιμαλάια προς τη φυλή των Καλάς χρησιμοποιήθηκαν από το σκηνοθέτη Δημήτρη Μανωλεσάκη για την παραγωγή ντοκιμαντέρ που έχει προβληθεί από την εκπαιδευτική τηλεόραση. Επιπλέον, έχει ταξιδέψει στην Ινδία, τη Βραζιλία, την Αυστραλία, Ν. Αφρική, το Μεξικό, τις ΗΠΑ, Ρωσία και τη Νοτιοανατολική Ασία. Έχει επίσης κάνει διαλέξεις σε πολιτιστικούς συλλόγους της Ελλάδας και του εξωτερικού με θέμα την Ελληνική ιστορία.

13. Η Μαρία Γιαγιάννου είναι υποψήφια διδάκτωρ φιλοσοφίας της τέχνης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πτυχιούχος του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, και μεταπτυχιακή φοιτήτρια Πολιτιστικής Διαχείρισης του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Πάντειου Πανεπιστημίου.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1978. Έχει ασχοληθεί με τη συγγραφή δισκοκριτικών και συνεντεύξεων για το ηλεκτρονικό μουσικό περιοδικό Babylon (1999-2000), υπεύθυνη Επικοινωνίας στην Titanium Gallery (2001-2005), υπεύθυνη Δημοσίων Σχέσεων σε εταιρεία διαφημιστικής και καλλιτεχνικής φωτογραφίας, Keep it Simple Photography (2005-2007), υπεύθυνη επικοινωνίας και κειμενογράφος σε εταιρεία στρατηγικού marketing, Mozaik (2006-2008), συντάκτρια εικαστικής στήλης σε περιοδικό free press, DeLuxe (2007-2008), εισηγήτρια σε καλλιτεχνικά συνέδρια και παρουσιάσεις βιβλίων, παράδοση σεμιναρίων με θέμα την επιμέλεια εκθέσεων, την ποίηση και την ιστορία της μουσικής blues. Το 2006 εξέδωσε το πρώτο της λογοτεχνικό βιβλίο, με τίτλο «Ο Ταξιδιώτης του Άλλοτε». Ξένες γλώσσες: αγγλικά, ιταλικά.

14. Ο Γιώργος Γιαννόπουλος είναι πτυχιούχος της σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχ. Η/Υ ΕΜΠ (2000) και υπ. διδάκτωρ της ίδιας σχολής στον Τομέα Ψηφιακής Επεξεργασίας Σημάτων, με θέμα "Σύνθεση φωνής από κείμενο". Από το 2004, είναι διορισμένος ως καθηγητής πληροφορικής ΠΕ19 στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1975. Ως ηλεκτρολόγος μηχανικός από το 2000, έχει εργαστεί σε ερευνητικά ευρωπαϊκά projects, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου - "Αθηνά". Ως διορισμένος καθηγητής πληροφορικής, έχει εργαστεί από το 2004, σε σχολεία της μουσουλμανικής μειονότητας Θράκης (όπως το Μουσουλμανικό Ιεροσπουδαστήριο Κομοτηνής, Χαϊριγιέ), το Γυμνάσιο της Οργάνης αλλά και σε σχολεία στην περιοχή της Α' Αθηνών. Ασχολείται με την ασπρόμαυρη φωτογραφία από το 1993. Είναι ιδρυτικό μέλος της ομάδας ΛΕΦΙΚΙΦ ΦΕΕΜΠ (Λέσχη Φίλων Κινηματογράφου και Φωτογραφία Φοιτητικών Εστιών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου). Ως φωτογράφος, έχει ταξιδέψει στα Βαλκάνια. Από το 2006, ασχολείται με την σκηνοθεσία ταινιών τεκμηρίωσης. Το πρώτο του βίντεο/τεκμηρίωση "Samothrace. odyssey" στο διαγωνισμό του Υπουργείου Πολιτισμού "net.odyssey - Micropolis" <http://www.netodyssey.gr/> το 2005, κέρδισε το 3ο βραβείο πρωτότυπης μουσικής. Το 2007 δημοσίευσε στο internet την ταινία τεκμηρίωσης για τα φεστιβάλ παραδοσιακής πάλης των μουσουλμάνων στην Ορεινή Ροδόπη. Το τρέχον διάστημα ετοιμάζει μια ταινία τεκμηρίωσης για την Ίμβρο στην Τουρκία.

15. Η Γεωργία Λ. Γληνού είναι φυσικός με MSc στη φυσική περιβάλλοντος και από το 2004 εργάζεται στη ΡΑΕ, με ειδική ευθύνη για θέματα αξιολογήσεων έργων ΑΠΕ, ενώ από τον Μάρτιο 2008 είναι συντονίστρια της ομάδας ΑΠΕ της ΡΑΕ. Εργάστηκε ως ερευνήτρια στο τμήμα φωτοβολταϊκών του ΚΑΠΕ (1990-1991) και ως ερευνήτρια-υπεύθυνη πολυάριθμων συγχρηματοδοτούμενων από την ΕΕ έργων στο τμήμα αιολικών του ΚΑΠΕ (1991-1998). Υπεύθυνη για την παρακολούθηση και παραλαβή καινοτόμων αιολικών έργων (Πρόγραμμα Thermie) για λογαριασμό της ΕΕ (1993-1998). Επίσης, εργάστηκε στο τμήμα εργαστηρίων του ΚΑΠΕ ως προϊσταμένη του τμήματος εφαρμοσμένης μετεωρολογίας (1998-2002), κατά τη διάρκεια του οποίου, το εργαστήριο διαπιστεύτηκε σύμφωνα με το διεθνές πρότυπο ISO-17025. Παράλληλα, ήταν υπεύθυνη για την παρακολούθηση - παραλαβή αιολικών πάρκων που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ενέργειας, καθώς και για το πρόγραμμα μετρήσεων αιολικού δυναμικού σε όλη την Ελλάδα για την κατάρτιση του αιολικού χάρτη της χώρας. Εκτέλεσε χρέη τμηματάρχη στο τμήμα υποστήριξης ενεργειακών επενδύσεων στη διεύθυνση ενεργειακής πολιτικής του ΚΑΠΕ (2002-2004).

16. Η ελληνο-αγγλο-ιρλανδικής καταγωγής Cathy Cunliffe είναι φωτογράφος, με εξειδίκευση στην φωτογραφία αρχιτεκτονικής, την ταξιδιωτική φωτογραφία και το ρεπορτάζ. Γεννήθηκε το 1972 στην Αγγλία και πέρασε τα παιδικά της χρόνια στην Ύδρα. Από το 1991 μέχρι το 1996 σπούδασε επικοινωνιολογία στο University of Kent at Canterbury (UK), κοινωνική ανθρωπολογία στην Sorbonne Nouvelle (Παρίσι) και φωτογραφία στο Goldsmiths College (Λονδίνο). Στα χρόνια που ακολούθησαν έζησε μεταξύ

Λονδίνου και Παρισιού, φωτογραφίζοντας για το Centre Pompidou, δουλεύοντας στο Magnum Photos (στον τομέα εκθέσεων), και στη συνέχεια ως βοηθός του φωτογράφου Henri Cartier-Bresson. Το 2003 μετακόμισε στην Αθήνα για να δουλέψει ως φωτογράφος στην Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων. Έκτοτε, εργάζεται ως ελεύθερη επαγγελματίας με έδρα την Αθήνα. Έχει ταξιδέψει και φωτογραφήσει στα Βιετνάμ, Ελλάδα, Σκωτία, Ταϊλάνδη και Τυνησία. Κατά την παρούσα περίοδο ετοιμάζει με δύο άλλους συνεργάτες ένα φωτογραφικό λεύκωμα για την ιστορία του Χριστιανισμού στην Αιθιοπία.

17. Η Ελένη Δημητροπούλου είναι μεταφράστρια, απόφοιτος του τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου, και φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Ξένων Γλωσσών του Πεκίνου.

Έχει τριετή εμπειρία στις νομικές και οικονομικές μεταφράσεις της δικηγορικής εταιρείας Ζέπος και Γιαννόπουλος, όπου και έχει κάνει επανειλημμένα μεταφράσεις σχετικές με ενεργειακά θέματα. Τον Σεπτέμβριο 2006 ξεκίνησε το 2ετές πρόγραμμα για το Πιστοποιητικό της Κινεζικής Γλώσσας (ειδίκευση σε όρους εμπορίου) στο Πανεπιστήμιο Ξένων Γλωσσών του Πεκίνου, από το οποίο θα αποφοιτήσει τον Ιούλιο 2008. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, κινεζικά ως ανεξάρτητος χρήστης (ομιλία, γραφή και ανάγνωση), ιταλικά, ισπανικά.

18. Ο Γιώργος Δημόπουλος είναι οικονομολόγος και από το 2007 εργάζεται στην Εθνική Τράπεζα στο τομέα διαχείρισης επιχειρηματικού κινδύνου.

Γεννήθηκε το 1980. Σπούδασε οικονομικά στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης όπου και βραβεύθηκε με υποτροφία από το ΙΚΥ και στη συνέχεια έλαβε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών πάνω στη Χρηματοοικονομική και Λογιστική. Έχει εργαστεί ως βοηθός οικονομικού διευθυντή στην εταιρία Executive Lease του Ομίλου Σφακιανάκη και στη συνέχεια ως σύμβουλος επιχειρήσεων για την Grant Thornton, ασχολούμενος εκτός των άλλων και με επενδύσεις σχετικές με ΑΠΕ.

19. Ο Νίκος Ζωγραφάκης είναι μηχανικός ΕΜΠ, κάτοχος Master και PhD στις ΑΠΕ από την Ecole Central, Paris, διδάσκει στα ΤΕΙ Κρήτης και είναι διευθυντής του Ενεργειακού Κέντρου της Κρήτης.

Είναι συντονιστής Ευρωπαϊκών ανταγωνιστικών προγραμμάτων, Διευθυντής και δημιουργός του Ενεργειακού Κέντρου Περιφέρειας Κρήτης, αξιολογητής ενεργειακών επενδύσεων και ευρωπαϊκών προγραμμάτων, και ενεργειακός εμπειρογνώμονας κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ. Έχει πολλές δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά, καθώς και παρουσιάσεις σε ευρωπαϊκά και διεθνή συνέδρια.

20. Η Rong Hui Zhang είναι διευθύνουσα σύμβουλος και μέτοχος της εταιρείας Sky-Global SA στην Ελλάδα, η οποία δραστηριοποιείται στον τομέα των ΑΠΕ και συγκεκριμένα των φωτοβολταϊκών. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο διδασκαλείο ξένων γλωσσών του οποίου εργάστηκε ως καθηγήτρια Κινέζικων. Έχει διατελέσει γενική διευθύντρια του τουριστικού γραφείου China Tours και αντιπρόεδρος του επιμορφωτικού και πολιτιστικού κέντρου Hellas-China International Exchange Center, κύριος μέτοχος των οποίων παραμένει μέχρι και σήμερα.

21. Ο Δημήτρης Θεοδοσόπουλος είναι κοινωνικός ανθρωπολόγος, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και καθηγήτης στο Bristol University.

Ασχολείται με τον εθνικισμό και την πολιτική της εθνικής ταυτότητας στην νοτιοανατολική Ευρώπη. Η πιο πρόσφατη έρευνά του εστιάζει στη ελληνο-τουρκική πολιτική της φιλίας που έχει προκύψει από τους σεισμούς που έπληξαν τις δύο χώρες. Έχει αναλάβει επίσης το μεγάλο πρόγραμμα συγκέντρωσης της εργασίας πολλών άλλων ανθρωπολόγων που εξετάζουν τις ελληνικές αντιλήψεις για την Τουρκία. Έχει επιμεληθεί διάφορες συλλογές πάνω στα εθνικά στερεότυπα στη νοτιοανατολική Ευρώπη και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Έχει δημοσιεύσει άρθρα που αφορούν τον τομέα της περιβαλλοντικής ανθρωπολογίας. Το πεδίο εργασίας του και η μονογραφία του «Troubles with Turtles» εξετάζουν μια διαφωνία μεταξύ μιας γηγενούς κοινότητας και ομάδων οικολόγων. Αυτήν την περίοδο διδάσκει στο Πανεπιστήμιο και συγγράφει ποικίλα θέματα πάνω στην ανθρωπολογία, που περιλαμβάνουν την σχέση ανθρώπου-ζώου, τον τουρισμό, και την ανθρωπολογία της Ευρώπης και της Κεντρικής Αμερικής.

22. Ο Δημήτρης Θεολογίτης είναι μηχανολόγος μηχανικός ΕΜΠ, διευθυντής ανάπτυξης της High Technology Expro, η οποία διοργανώνει τη Διεθνή Έκθεση Εξοικονόμησης και ΑΠΕ - EnergyReS.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1963. Κατέχει εργοληπτικό πτυχίο ΜΕΕΠ/ΥΠΕΧΩΔΕ 1^{ης} τάξης στην κατηγορία ηλεκτρομηχανολογικών έργων και Α1 τάξης στην κατηγορία βιομηχανικών-ενεργειακών έργων. Είναι μέλος του ΤΕΕ, του ΕΒΕΑ και της Πανελληνίας Ένωσης Διπλωματούχων Μηχανολόγων Ηλεκτρολόγων Εργοληπτών Δημοσίων Έργων (ΠΕΔΜΗΕΔΕ), στην οποία έχει διατελέσει μέλος του Δ.Σ. από το 2002 έως το 2008. Από το 2000 έως σήμερα είναι στον κατάλογο πραγματογνωμόνων του ΕΒΕΑ, ενώ το 2007 ορίστηκε μέλος της 10^{ης} Μόνιμης Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων της Γ.Γ.Ε./ΥΠΑΝ. Το 2004 συμμετείχε ως εθελοντής, στην 28^η Ολυμπιάδα της Αθήνας με την ιδιότητα του επιθεωρητή υγιεινής & ασφάλειας λειτουργίας των ολυμπιακών εγκαταστάσεων. Από το 1990 έως το 1995 απασχολήθηκε, ως μελετητής Η/Μ εγκαταστάσεων και στη συνέχεια ως ατομική εργοληπτική επιχείρηση εκτέλεσης Η/Μ έργων. Το 1998 ίδρυσε την τεχνική εταιρεία

ΜΕΛΚΑΤ, αναλαμβάνοντας καθήκοντα τεχνικού διευθυντή. Το 2006 ίδρυσε την High Technology Expo.

23. Ο Γιάννης Ιωαννίδης είναι δικηγόρος στον Άρειο Πάγο. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος στο δημόσιο δίκαιο (DEA de droit public interne) του Πανεπιστημίου Paris I – Panthéon – Sorbonne και ειδικεύεται στους τομείς του διοικητικού δικαίου και του ποινικού δικαίου, με ιδιαίτερη έμφαση σε δημόσιες συμβάσεις και υποθέσεις δικαίου περιβάλλοντος.

Έχει εκπονήσει μονογραφία με τίτλο «Οι στερήσεις της ελευθερίας στο όνομα της δημόσιας τάξης» (Les privations de liberté au nom de l'ordre public), European public law series-bibliothèque de droit public euroréen, London. Έχει αναλάβει το Γραφείο Νομικής Στήριξης του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ) στην Αθήνα. Υπήρξε νομικός σύμβουλος του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ) και της Ειδικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Εργασίας για την Παρακολούθηση και τον Συντονισμό Δράσεων χρηματοδοτούμενων από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΥΣΕΚΤ). Είναι συντάκτης του κειμένου «Μετανάστευση» για τον ομώνυμο φάκελο του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης και αρθρογραφεί στο περιοδικό «Το Σύνταγμα» και τον ημερήσιο τύπο για νομικά θέματα. Ξένες γλώσσες: αγγλικά και γαλλικά.

24. Ο Κώστας Κανελλόπουλος είναι μηχανολόγος μηχανικός ΕΜΠ (1996), με μεταπτυχιακές σπουδές στο Von Karman Institute for Fluid Mechanics (1997), και εργάζεται ως ειδικός επιστήμων αναλυτής ενεργειακών συστημάτων/ενέργεια και αέριο, μέλος τεχνολογικών και περιβαλλοντικών επιτροπών στη ΠΑΕ.

Ασχολείται με βασικά στοιχεία ανάλυσης θεμάτων σχετικά με τη συμπαραγωγή, θερμική δράση σταθμών ενέργειας, εκπομπή, κόστος παραγωγής, LNG και τεχνικά θέματα φυσικού αερίου με στόχο την υποστήριξη αποφάσεων συμβουλίου σε ρυθμιστικά θέματα. Έχει εργαστεί επίσης στις: METKA SA, Τμήμα Μηχανικών, HE&D SA, ως ειδικευόμενος στο Italcementi Group's πρόγραμμα για νέους μηχανικούς, Halyps Cement Plant. Γνώσεις χρήσης H/Y: Office, Matlab, Object oriented programming, Visual Studio & VBA, Fortran, CATIA, WASP IV. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, ιταλικά, γαλλικά, ισπανικά, γερμανικά.

25. Η Ελένη Ι. Κανετάκη είναι αρχιτέκτων μηχανικός ΕΜΠ (1994), διδάκτωρ της Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ (υπότροφος ΙΚΥ και ΕΜΠ, 1997-2003) και διδάσκει στο Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων ΤΕΙ Πειραιά (1997-2008) και στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης Αυτοδιοίκησης, θεματικό πεδίο: Πολιτιστική Κληρονομιά και Πολιτιστική Διαχείριση (2003-σήμερα).

Έχει μεταπτυχιακές σπουδές στην αποκατάσταση μνημείων, Πανεπιστήμιο της Ρώμης La Sapienza (υπότροφος ΙΚΥ και Ιταλικού κράτους, 1995-1997). Εργάζεται ως ελεύθερος επαγγελματίας στην Αθήνα σε μελέτες αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων, αποκαταστάσεων,

επανάχρησης διατηρητέων κτηρίων και μνημείων. Η διδακτική της εμπειρία περιλαμβάνει επίσης: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ με την ιδιότητα της υποψηφίας διδάκτορος (1997-2002), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Πάτρας, στη βαθμίδα του λέκτορα με βάση τον Ν. 407/80 (2003-2004), Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Εξειδίκευσης "Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων" ΕΜΠ (1998-1999). Η επιστημονική της δραστηριότητα αφορά κυρίως τον τομέα της ιστορίας αρχιτεκτονικής και ειδικότερα της οθωμανικής περιόδου στην Ελλάδα, μέσα από επιτόπιες έρευνες, μελέτη ιστορικών πηγών και αρχιτεκτονικές αποτυπώσεις. Έχει δημοσιεύσει σχετικά άρθρα, τόσο σε ελληνικά όσο και σε διεθνή έντυπα, και έχει παρουσιάσει σχετικές εισηγήσεις σε συνέδρια στην Ευρώπη και την Τουρκία. Συγγραφέας της μελέτης «Τα Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό χώρο», Αθήνα 2004. Μέλος ελληνικού τμήματος ICOMOS. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά, τουρκικά.

26. Ο Νίκος Καραδημητρίου είναι πολιορκός, λέκτωρ στη Bartlett School of Planning, University College London. Στο διδακτορικό του (University College London) εξέτασε την προσαρμογή των μεγάλων κατασκευαστών κατοικιών στις νέες πολιτικές γής που επιβάλλουν οι πολιτικές Αειφόρου Ανάπτυξης στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Έχει εργαστεί, ερευνήσει και δημοσιεύσει επιστημονικά άρθρα σε θέματα όπως η Αειφόρος Επανάχρηση αστικών ακινήτων στο Ηνωμένο Βασίλειο, η αξιολόγηση προγραμμάτων αστικής αναγέννησης στο Λονδίνο και οι νέες μορφές κοινωνικού διαχωρισμού στην Αθήνα. Στο παρελθόν έχει εργαστεί ως Πολιορκός στην Αθήνα 2004/ και σε έρευνητικά προγράμματα και μελέτες όπως το Urban Audit Pilot Project (Athens) και 'Οι Πολιορκικές επιπτώσεις της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας'.

27. Η Ιωάννα Καραντάνη είναι μηχανολόγος μηχανικός Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1987-1994) και εργάζεται στη Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΜΟΔ ΑΕ) (2002-σήμερα) ως σύμβουλος του Γενικού Γραμματέα Εμπορίου (2008 - σήμερα).

Είναι κάτοχος Master in Engineering Technology - Telecommunications από το Vrije Universiteit Brussel (VUB) με διάκριση-υποτροφία του Υπουργείου της Φλαμανδικής Κοινότητας του Βελγίου (1998-2000). Εργάστηκε επίσης στην ALTRAN EUROPE - Technology Consulting (Βρυξέλλες, Βέλγιο) (2000-2001), ως σύμβουλος μηχανικός στην εταιρεία κινητής τηλεφωνίας PROXIMUS - BELGACOM MOBILE ως αναλυτής υποστήριξης επιχείρησης Raiting & Billing Team, στην Commission, DG IX, Βρυξέλλες (1999-2000) με ενεργό άσκηση στην ΔΙ. Ασχολήθηκε με τεχνολογίες περιβάλλοντος, Θεσσαλονίκη (1995-1998) ως μηχανικός έργων (Project engineer) - Διοίκηση έργων (Project Management), εργάστηκε στη DELCO ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη (1994-1995) ως μηχανικός έργων (project engineer) και στον ΟΤΕ ΑΕ, Θεσσαλονίκη

(1991), με Ενεργό Άσκηση – Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας.
Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά.

28. Ο Θοδωρής Κάργας είναι ειδικός επιστήμων πληροφορικής και εργάζεται στην NGi.

Σπούδασε στο Τμήμα «Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών» του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Μεταπτυχιακές σπουδές με θέμα «Φυσική Προστασία και Διαχείριση Φυσικών Τόπων» στο International University Study Center, Βαρκελώνη (2001-2002). Έχει αποκτήσει σημαντική εμπειρία σε θέματα πλοήγησης οχημάτων και καταγραφής, οργάνωσης και επεξεργασίας γεωγραφικών δεδομένων. Έχει εξειδικευθεί στα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών (GIS) και στον σχεδιασμό-ανάπτυξη εφαρμογών Πληροφορικής και Γεω-πληροφορικής. Εργάστηκε στο ΕΜΠ στο ερευνητικό πρόγραμμα «Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους» του ΥΠΕΧΩΔΕ. Ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τη φωτογραφία καθώς και για τα ταξίδια με σκοπό τη μελέτη πολιτισμών. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, ισπανικά.

29. Ο Βαγγέλης Κάρρας είναι γιατρός, επιστημονικός διευθυντής της Πολυκλινικής του Ολυμπιακού Χωριού 2008.

Γεννήθηκε στην Κομοτηνή το 1964. Απόφοιτος της Βαρβακείου Προτύπου Σχολής (1976-1982). Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών (1983-1988), απ' όπου απεφοίτησε με άριστα. Μεταπτυχιακές σπουδές στη Μεγάλη Βρετανία με ειδίκευση στην ορθοπεδική χειρουργική (1991-1998). Μέλος του Βασιλικού Κολλεγίου Χειρουργών από το 1995. Υπότροφος Ελληνικής Ορθοπεδικής Εταιρείας για ειδίκευση στις αθλητικές κακώσεις (2000).

30. Η Αλεξία Κατσιγέρα είναι κάτοχος ΒΑ στην κοινωνιολογία από το Smith College και MBA στο Παρίσι και έχει στην ιδιοκτησία της τη Somayoga από το 2004.

Διετέλεσε manager του οίκου Λαμπράκη (1997-2004). Μελετά ανατολική φιλοσοφία και εναλλακτική Ιατρική και θεραπεία. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, καλά ιταλικά.

31. Ο Κωνσταντίνος Κουλούρης είναι μηχανολόγος μηχανικός στο Τμήμα Ενεργειακής Τεχνικής του ΤΕΙ-Αθήνας (1992-1996), με μεταπτυχιακές σπουδές στο Faculty of Technology του British Open University όπου έλαβε το MSc in «Manufacturing: Management and Technology» (1999). Εργάζεται στη Μονάδα Προστασίας Καταναλωτή και Περιβάλλοντος της ΡΑΕ.

Γεννήθηκε το 1974 στην Αθήνα. Η πτυχιακή εργασία που εκπόνησε στο ΤΕΙ-Αθήνας είχε τίτλο «Υπολογισμός βαθμού απόδοσης πτερυγίων α/γ στο πλαίσιο τεχνικής αξιολόγησης α/γ για τη νήσο Κύθνο». Μετά από την εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων του (Νοέμβριος 1997), ξεκίνησε να συνεργάζεται με τεχνικά γραφεία πάνω σε ηλεκτρομηχανολογικές και περιβαλλοντικές μελέτες. Ο τίτλος της πτυχιακής εργασίας για το μεταπτυχιακό δίπλωμά του

είναι «A strategy for the sustainable development of the Greek electricity market». Από το 2001 έως το 2006 εργάστηκε στο Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών του ΤΕΙ Πειραιά ως υπεύθυνος για τη διοικητική υποστήριξη του μεταπτυχιακού προγράμματος «Manufacturing: Management and Technology», ενώ παράλληλα συμμετείχε και σε ερευνητικά projects.

32. Ο Τάσος Κρομμύδας είναι ηλεκτρολόγος μηχανικός ΕΜΠ (1998), με μεταπτυχιακές σπουδές MSc in Energy Economics and Policy, University of Surrey. Συνεργάζεται με το Δίκτυο Μεσόγειος SOS, ως υπεύθυνος προγραμμάτων ενέργειας και κλιματικής αλλαγής. Γεννήθηκε το 1975. Η επαγγελματική του εμπειρία περιλαμβάνει προμελέτες ανάπτυξης αιολικών πάρκων ενώ έχει συμμετάσχει ως σύμβουλος-ερευνητής της ΡΑΕ σε Ευρωπαϊκά Προγράμματα σχετικά με τις ΑΠΕ και τις πολιτικές προστασίας του κλίματος.

33. Η Ελένη Κύρου είναι ειδική επιστήμων αναπτυξιακού σχεδιασμού, λέκτωρ του University College London. Είναι διευθύντρια του μεταπτυχιακού προγράμματος MSc σε Αστικό Αναπτυξιακό Σχεδιασμό. Επίσης διευθύνει τις Συμβουλευτικές και Εκπαιδευτικές Υπηρεσίες, Development Planning Unit (DPU) του University College London.

Είναι εμπειρογνώμων σε θέματα αστικού αναπτυξιακού σχεδιασμού με βάση τη διεθνή αναπτυξιακή συνεργασία και τη διαμόρφωση αστικής αναπτυξιακής πολιτικής, προγραμματισμού και έρευνας. Έχει δεκαετή διεθνή εργασιακή πείρα με ιδιαίτερη εστίαση στη Λατινική Αμερική (Μεξικό, Γουατεμάλα, Ονδούρες, Νικαράγουα, Βραζιλία), στα Βαλκάνια (Κόσσοβο, Σερβία, FYROM), στη Μέση Ανατολή (Ιορδανία, Αίγυπτος, Λίβανος, Παλαιστίνη) και στην Αφρική (Γκάνα, Μοζαμβίκη, Αιθιοπία). Έχει συνεργαστεί κυρίως με μη κυβερνητικές οργανώσεις και διεθνείς οργανισμούς στο πλαίσιο της έκτακτης ανθρωπιστικής βοήθειας, της αποκατάστασης και ανασυγκρότησης κοινοτήτων κατόπιν φυσικών καταστροφών και συρράξεων, σε θέματα ισότητας φύλου, και συμμετοχικής διακυβέρνησης.

34. Η Μαρίνα Λαγού είναι αρχαιολόγος – ιστορικός τέχνης και εργάζεται ως ανεξάρτητη επιμελήτρια εκθέσεων. Παραδίδει μαθήματα ιστορίας της τέχνης.

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε αρχαιολογία και ιστορία της τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μεταπτυχιακές σπουδές στη θεωρία και κριτική της σύγχρονης τέχνης, Universitat Autònoma Βαρκελώνης. Έχει επιμεληθεί ομαδικές και ατομικές εκθέσεις σύγχρονης τέχνης και έχει δημοσιεύσει κείμενα για εκθέσεις σύγχρονων Ελλήνων καλλιτεχνών σε καταλόγους εκθέσεων. Τα τελευταία χρόνια ασχολείται ιδιαίτερα με το ζήτημα της εμπλοκής της τέχνης με τη ζωή στο αστικό περιβάλλον. Παρακολουθεί το πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών Πολιτιστικής Διαχείρισης του Παντείου Πανεπιστημίου και είναι υποψήφια διδάκτωρ με θέμα την

Σύγχρονη Επιμελητική Δράση στο τμήμα Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

35. Η Ελένη Λαζάκη εργάζεται σαν κοινωνική λειτουργός-ψυχοθεραπεύτρια (εργασία με άτομο-ομάδα-κοινότητα) στο ψυχιατρικό νοσοκομείο Αττικής. Είναι εθελόντρια νοσοκόμα του ΕΕΣ. Γεννήθηκε στο Βόλο το 1960. Είναι μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς. Έχει εκπαιδευτεί και εργαστεί σαν επιστημονική υπεύθυνη σε προγράμματα που αφορούν στην ομαδική συνεργασία ειδικοτήτων, διαχείριση κρίσεων- άγχους, ευαισθητοποίηση της κοινότητας και σχεδιασμό δράσεων για ειδικούς πληθυσμούς, και έχει εργαστεί σε κατασκηνώσεις και νοσοκομεία. Ασχολείται με την ορειβασία και την αναρρίχηση. Υπήρξε μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Αθηναϊκού Ορειβατικού Συλλόγου (Γενική Γραμματέας για 5 χρόνια), και συμμετείχε σαν αρχηγός σε χειμερινές εξορμήσεις με πολυπληθείς ομάδες. Έχει μεγάλη εμπειρία πολυήμερων ορειβατικών αποστολών στο εξωτερικό σε Νότια Αμερική (Ακονκάγκουα-Χιλή) και Ασία (Αραράτ-Τουρκία, Καύκασος-Ρωσία, Αλταϊα-Μογγολία, ιαπωνικές Άλπεις κα), καθώς και μεγάλων διασχίσεων σε οροσειρά Καρακορούμ και Μογγολία. Είναι έμπειρη οδηγός οχημάτων 4x4, με ιδιαίτερη ικανότητα στην αντιμετώπιση αντίξων συνθηκών.

36. Ο Γιώργος Λάσδας είναι εργοδηγός-μηχανολόγος και από το 1990 είναι επίσημος συνεργάτης της Daihatsu.

Εργάστηκε ως μηχανικός αυτοκινήτων στο συνεργείο BMW του Μίμη Σπανού από ηλικίας 14 ετών, σπουδάζοντας παράλληλα σε νυχτερινό σχολείο. Με το πτυχίο του εργοδηγού-μηχανολόγου, ανέλαβε υπεύθυνος συνεργείου της BMW Τζίβελος, χωρίς όμως να πάψει να ασχολείται με την προετοιμασία αγωνιστικών αυτοκινήτων. Εργάστηκε για μια μικρή περίοδο στην Ολυμπιακή Αεροπορία, όμως σύντομα επέστρεψε στο χώρο των συνεργείων. Το 1999 φτιάχνει τη χωμάτινη πίστα Terradura για αγώνες και εκπαίδευση οδηγών στην ασφαλή οδήγηση, και σε τεχνικές οδήγησης εκτός δρόμου. Συνεργάζεται με ειδικά περιοδικά του χώρου, οργανώνοντας events εμπορικής προώθησης αυτοκινήτων, και ακόμη σχεδιάζοντας και υλοποιώντας μεγάλες cross-country διαδρομές για δοκιμή αυτοκινήτων σε πραγματικές συνθήκες. Εδώ και πολλά χρόνια εξελίσσει και συντηρεί αυτοκίνητα 4x4, ενώ παράλληλα συμμετέχει στους αγώνες και σαν οδηγός με σημαντικές διακρίσεις. Έχει βρεθεί στις πιο απαιτητικές διαδρομές σε Ινδία και Κασμίρ, μέρη που έχει επισκεφθεί πολλές φορές.

36. Η Μαρία Λεμπέση είναι πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με μεταπτυχιακό της Ecole Pratique de Hautes Etudes-Sorbonne (DEA στην ιστορία-ανθρωπολογία), και της Ecole Internationale du Théâtre Jacques Lecoq (σωματικό θέατρο, αυτοσχεδιασμό, ανάλυση

κίνησης, χρήση μάσκας). Έχει πτυχίο θεατρικών και κινησιολογικών σπουδών του Sorbonne Nouvelle-Paris.

Γεννήθηκε το 1969. Έχει εργαστεί στην πολιτιστική εταιρεία «Οι Συναντήσεις της Πύρνας», στην οργάνωση και πραγματοποίηση ξεναγήσεων σε ιστορικούς – αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία (Αρχαίο Θέατρο Διονύσου, Πνύκα, Άρειος Πάγος, Λαύριο, Μαραθώνας), στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών σαν βοηθός διοργάνωσης της έκθεσης «Συρία – Βυζαντινά χρόνια» και ξεναγός σχολείων και συλλόγων στην έκθεση. Επιμέλεια κειμένων για τα προγράμματα εκδηλώσεων του Μεγάρου. Ξένες γλώσσες: αγγλικά-γαλλικά.

- 38. Ο Θοδωρής Λεμπέσης** είναι δασολόγος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ασχολείται με περιβαλλοντολογικά θέματα (Ορνιθολογική Εταιρεία) από το 1986. Αναλαμβάνει τη διαχείριση κτηρίων ως ελεύθερος επαγγελματίας.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1967. Ασχολείται με την ορεινή πεζοπορία και περιήγηση, αλλά και με την χειμερινή ορειβασία. Έχει μεγάλη εμπειρία σε οδήγηση οχημάτων 4x4, σε σχεδιασμό και υλοποίηση διαδρομών cross-country (σε Ελλάδα, Ινδία, Κασμίρ, Βολιβία και Μαδαγασκάρη.) Την περίοδο 2002-2006 συμμετείχε σε αγώνες rally-raid (τύπου cross-country με αυτοκίνητα 4x4), κατακτώντας διακεκριμένες θέσεις. Έχει ταξιδιωτική εμπειρία από πολλές χώρες του κόσμου σε όλες τις ηπείρους, όντας αποκλειστικός υπεύθυνος της οργάνωσης των εξορμήσεων αυτών. Έχει ασχοληθεί επαγγελματικά με το σχεδιασμό τουριστικής εκδρομής στη Βιρμανία (Touralpha Tours). Είναι ερασιτέχνης φωτογράφος και έχει δημοσιεύσει άρθρα και φωτογραφίες στον τύπο (Γεωτρόπιο, 4x4 Magazine, Tetrakinisimag). Ξένες γλώσσες: αγγλικά-γαλλικά.

- 39. Η Μαρία Λιβανού** είναι ψυχολόγος, επισκέπτρια λέκτωρ και συντονίστρια διεθνών προγραμμάτων στον Τομέα Μελετών Τραύματος του King's College του Λονδίνου και διευθύντρια του Κέντρου Έρευνας και Θεραπείας Άγχους στην Αθήνα.

Τελείωσε τις βασικές της σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, τη μεταπτυχιακή κλινική της εκπαίδευση στο University College του Λονδίνου, και τη διδακτορική της διατριβή στο King's College του Λονδίνου. Από το 1995 ως το 2000 εργάστηκε στην κλινική Τραυματικού Άγχους του Πανεπιστημιακού Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Maudsley. Από το 1998 ως σήμερα εργάζεται στον Τομέα Μελετών Τραύματος του Πανεπιστημίου King's, συντονίζοντας και εποπτεύοντας τα διεθνή προγράμματα που ερευνούν τις επιπτώσεις του ψυχολογικού τραύματος και την αποτελεσματική θεραπεία των επιζώντων. Έχει 15 χρόνια διδακτικής εμπειρίας και 35 δημοσιεύσεις σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά.

- 40.** Η **Λιάνα Μητσακάκη** είναι φιλόλογος-γλωσσολόγος και από το 2006 εργάζεται στον εκδοτικό οίκο ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, στον τομέα της εκδοτικής επιμέλειας, αλλά και στη διοργάνωση εκδηλώσεων προβολής βιβλίων
Γεννήθηκε το 1981 στην Αθήνα. Σπούδασε φιλολογία-γλωσσολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη συνέχεια ειδικεύτηκε στην υπολογιστική γλωσσολογία στο Skoende, Σουηδία. Από το 2007 συμμετέχει στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Πολιτιστικής Διαχείρισης του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών. Λογοτεχνικά της κείμενα έχουν δημοσιευτεί σε εφημερίδες και βιβλία. Το καλοκαίρι του 2007 παρουσίασε την πρώτη σκηνοθετική της δουλειά, βασισμένη στο φωτογραφικό λεύκωμα, Σαλιγκάρι Στην Πέτρα.
- 41.** Ο **Δημήτρης Μπέλλος** είναι πολιτικός μηχανικός του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και εργάζεται σαν ελεύθερος επαγγελματίας με την κατασκευή ιδιωτικών οικοδομικών έργων.
Γεννήθηκε το 1961. Η διπλωματική του εργασία αφορά την μέτρηση της ενεργειακής απόδοσης των βιοκλιματικών κτηρίων. Έχει παραδώσει σεμινάρια στα παθητικά ηλιακά συστήματα, την βιοκλιματική αρχιτεκτονική και τον ενεργειακό σχεδιασμό σχολικών κτηρίων. Στο παρελθόν έχει υπάρξει εκπαιδευτής μηχανικών του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα σε θέματα Πληροφορικής. Έχει μαθητεύσει στο τμήμα σκηνοθεσίας Σχολής Σταυράκου, όπου ασχολήθηκε κυρίως με το video και το montage. Ταξιδεύει από τα νεανικά του χρόνια και έχει μέχρι τώρα βρεθεί σε Ευρώπη, Ασία, Αφρική και Αμερική.
- 42.** Η **Κασσιανή Μπένου** είναι ιστορικός τέχνης και εργάζεται ως υπεύθυνη επικοινωνίας του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) από το καλοκαίρι του 2006.
Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Καλαμάτα. Σπούδασε στο Τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές (Master of Professional Studies) στην Πολιτιστική Διαχείριση (Arts and Culture Management), Pratt Institute, Νέα Υόρκη, απ' όπου απεφοίτησε με διάκριση. Κατά τη διάρκεια των σπουδών της στη Νέα Υόρκη (2004-2006) έκανε την πρακτική της σε πολύ σημαντικούς πολιτιστικούς οργανισμούς και μουσεία (The New Museum, Lower Manhattan Cultural Council, Exit Art). Επιπλέον, αρθρογραφούσε ως ανταποκρίτρια για το μηνιαίο περιοδικό πόλης ΟΖΟΝ. Ήταν παρουσιάστρια και συντάκτρια στην τηλεοπτική νεανική εκπομπή «Πανδαιμόνιο», που προβαλλόταν από την ΕΤ1. Είναι υπότροφος του Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης». Ξένες γλώσσες: αγγλικά και γαλλικά.
- 43.** Ο **Νίκος Μπουλαξής** είναι διδάκτωρ μηχανικός ΕΜΠ και από τον Μάρτιο του 2001, εργάζεται στη ΡΑΕ, ως ειδικός επιστήμων στη Μονάδα Ανάλυσης Ενεργειακών Συστημάτων.

Γεννήθηκε στη Νάξο. Είναι απόφοιτος της Σχολής Ικάρων και της Σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών ΕΜΠ. Εργάστηκε ως καθηγητής σε δημόσια ΙΕΚ και ως εργαστηριακός συνεργάτης στο ΤΕΙ Πειραιά. Τα επιστημονικά ενδιαφέροντα του αφορούν σε θέματα σχετικά με την παραγωγή, μεταφορά και διανομή της ηλεκτρικής ενέργειας σε περιβάλλον απελευθερωμένης αγοράς. Επί σειρά ετών ασχολείται με τη λειτουργία αυτόνομων νησιωτικών ηλεκτρικών συστημάτων μελετώντας τους τρόπους μεγιστοποίησης της συμμετοχής των ΑΠΕ στο ενεργειακό ισοζύγιο των νησιών. Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η συμβολή του στη διαμόρφωση πλαισίου για υβριδικούς σταθμούς ΑΠΕ με δυνατότητες αποθήκευσης ενέργειας. Συμμετέχει επίσης και συντονίζει, σχετικές μελέτες για την εφαρμογή παρόμοιων τεχνικών για το ηπειρωτικό διασυνδεδεμένο σύστημα και την προσπάθεια από πλευράς ΡΑΕ για τη διασύνδεση των Ελληνικών μη διασυνδεδεμένων νησιών με το ηπειρωτικό δίκτυο.

- 44. Ο Διονύσης Νέγκας** είναι ναυπηγός - μηχανικός εμπορικού ναυτικού (Ανωτέρα Σχολή Μηχανικών Εμπορικού Ναυτικού, 1957), BSc διπλωματούχος ναυπηγός (British Institute of Engineering Technology, 1965), και γενικός γραμματέας του Ελληνικού Ινστιτούτου Ηλεκτροκίνητων Οχημάτων.

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Έχει εξειδικευθεί στον τομέα των ηλεκτρονικών (Αθήνα 1962), στις ραδιοεπικοινωνίες (Ζυρίχη 1974), στα ναυτιλιακά βοηθήματα και αυτοματισμούς πλοίων (Λονδίνο 1976), στη διεύθυνση επιχειρήσεων και τα χρηματοοικονομικά (Αθήνα 1992). Εργάστηκε ως επιβλέπων μηχανικός για λογαριασμό μεγάλων εφοπλιστικών εταιρειών Ελληνικών συμφερόντων στο Λονδίνο και τον Πειραιά. Έχει διατελέσει πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας μηχανολογικών εξοπλισμών "Capital Equipment Supply Company S.A." (ναυτικά και βιομηχανικά μηχανήματα) ως και της εταιρείας "Talco Hellas S.A." (συσκευές παδιοεπικοινωνίας και ναυτιλιακών βοηθημάτων) (1983 - 1997), πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας "Infostock S.A." (χρηματοοικονομικά - σχεδιασμοί επενδύσεων) (1997 - 2001). Έχει ασχοληθεί με τη σχεδίαση και εφαρμογή μεγάλων έργων -πλοίων. Μέλος της Εθνικής Επιτροπής Αγώνων της ΕΛΠΑ, ως οδηγός και ως οργανωτής (1968 - 1970.), πρόεδρος του Εθνικού Δικαστηρίου Εφέσεων του Ελληνικού χερσαίου Μηχανοκίνητου Αθλητισμού (1980 - 1989), πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής Αγώνων της ΕΛΠΑ και αλυτάρχης του αγώνα του παγκοσμίου πρωταθλήματος "Ράλι Ακρόπολις" (1990 - 1996), εθνικός εκπρόσωπος στην Επιτροπή των Ηλεκτρικών και Ηλιακών Οχημάτων της Διεθνούς Ομοσπονδίας Αυτοκινήτου - FIA (1991 - 1996), εθνικός εκπρόσωπος στην Τεχνική Επιτροπή της Διεθνούς Ομοσπονδίας Μοτοσικλέτας - FIM" (1992 - 1996), μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Ηλεκτρικών και Υβριδικών Οχημάτων - AVERE" (1997 - 2002), εθνικός εκπρόσωπος στην Επιτροπή Εναλλακτικής Ενέργειας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Αυτοκινήτου - FIA (2001 -

2002). Έχει να επιδείξει σημαντικό συγγραφικό έργο σε θέματα που αφορούν τις νέες τεχνολογίες στην κατασκευή των οχημάτων και τα εναλλακτικά καύσιμα. Ξένες γλώσσες: αγγλικά.

45. Η Σοφία Νικολακάκη είναι ηλεκτρολόγος μηχανικός, με δεκαπενταετή εμπειρία στον ενεργειακό τομέα, σε διεθνές επίπεδο. Στέλεχος της LDK Consultants από το 1996 και υπεύθυνη του Τμήματος Ενέργειας τα τελευταία πέντε χρόνια.

Στο πλαίσιο χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την Διεθνή Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και άλλους χρηματοδοτικούς οργανισμούς, έχει συμμετάσχει σε πολλές μελέτες που αφορούν στη διαδικασία ανοικοδόμησης του ηλεκτρικού τομέα, καθώς και την παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ και την ορθολογική χρήση ενέργειας. Επίσης, έχει ασχοληθεί με την εφαρμογή καινοτόμων χρηματοδοτικών σχημάτων για την πραγματοποίηση ενεργειακών επενδύσεων. Διαθέτει μακρόχρονη εμπειρία σε θέματα ενεργειακής πολιτικής και απελευθέρωσης των αγορών ενέργειας με δράσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Είναι μέλος της εξειδικευμένης ομάδας συμβούλων της LDK που ασχολείται με θέματα απελευθέρωσης της αγοράς ενέργειας στους τομείς του ηλεκτρισμού, και ειδικότερα σε θέματα τιμολόγησης, κόστολόγησης, λογιστικού διαχωρισμού, κανόνων αγοράς και ρυθμιστικού πλαισίου. Διαθέτει σημαντική εμπειρία στη διαχείριση και εκτέλεση έργων από διεθνή χρηματοδοτικά προγράμματα, καθώς και διεθνή εμπειρία, ειδικότερα στις χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, Νοτιοανατολικής Ασίας και στην Κίνα.

46. Η Ισμήνη Παναγοπούλου εργάζεται σαν ακόλουθος στη Δ2 Διεύθυνση NATO του Υπουργείου Εξωτερικών.

Σπούδασε νομικά στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει συμμετάσχει σε πρόγραμμα γερμανικού ΥΠΕΞ για νέους διπλωμάτες (Βερολίνο) και χρημάτισε ακόλουθος στην Διπλωματική Ακαδημία ελληνικού ΥΠΕΞ. Το 2004 έλαβε μέρος στο διμερές Ελληνοτουρκικό Πρόγραμμα Ανταλλαγής στο Τμήμα Πολιτικών Σπουδών Πανεπιστημίου Βοσπόρου (Κωνσταντινούπολη). Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά, πορτογαλικά, τουρκικά.

47. Η Γιάννα Περάκη είναι πτυχιούχος του Τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας της ΑΣΟΕΕ και ασχολείται με την κατασκευή ιστοσελίδων.

Γεννήθηκε το 1985 στον Άγιο Νικόλαο Κρήτης. Εργάστηκε ως προγραμματίστρια στην εταιρεία Unisystems, έκανε την πρακτική της σε λογιστικό γραφείο και έχει παραδώσει μαθήματα υπολογιστών. Έχει άριστη γνώση υπολογιστών. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια σε τομείς επιχειρηματικότητας, δημοσίων σχέσεων, μάρκετινγκ και νέων τεχνολογιών. Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γερμανικά.

48. Ο Κωστής Περράκης είναι ηλεκτρολόγος μηχανικός ΕΜΠ με μεταπτυχιακές σπουδές στις ΗΠΑ και στην Ελλάδα. Είναι ειδικός επιστήμων της ΡΑΕ σε θέματα περιβάλλοντος, ΑΠΕ και εξοικονόμησης ενέργειας στα κτήρια.

Γεννήθηκε το 1957. Απόφοιτος της Ελληνογαλλικής Σχολής (Λεοντείου Λυκείου) Ν. Σμύρνης το 1975. Έχει μακρόχρονη εμπειρία στην κατάσχεση και υλοποίηση χρηματοδοτούμενων τεχνολογικών προτάσεων και έργων στον τομέα της ενέργειας (ΔΕΗ, ΚΑΠΕ, ΔΕΣΜΗΕ, ΡΑΕ). Σημαντική εμπειρία σε εκπαίδευση και εφαρμογές ΑΠΕ σε αναπτυσσόμενες χώρες (π.χ. χώρες Νοτίου Μεσογείου, Μογγολία). Επίσης, έχει ασχοληθεί με τη χρήση ΑΠΕ για ασφαλάτωση νερού σε αναπτυσσόμενες χώρες. Έχει τεχνικές-επιστημονικές δημοσιεύσεις σε σχετικά θέματα. Καλές γνώσεις πληροφορικής και χειρισμού Η/Υ. Ξένες γλώσσες: αγγλικά και γαλλικά.

49. Η Μαρία Πεσλή εργάζεται σαν σκηνοθέτης και κινηματογραφίστρια ανεξάρτητων παραγωγών (festival Mediaterra, Schoolwave, ταξιδιωτικά ντοκιμαντέρ, βίντεο για θεατρικές παραστάσεις) και είναι εξωτερικός συνεργάτης του Κέντρου για τον Ψηφιακό Πολιτισμό «Φούρνος» και του Μουσείου Εξοριστών Αη-Στράτη σε θέματα ψηφιοποίησης, ταυτοποίησης και τεκμηρίωσης των οπτικοακουστικών τους αρχείων.

Γεννήθηκε στην Άρτα το 1969. Ολοκλήρωσε το πρόγραμμα Κινηματογραφικών Σπουδών στο Southampton Institute του Southampton της Αγγλίας, Ψηφιακών Μέσων στο West Herts College του Λονδίνου και Ψηφιακών Μορφών Τέχνης στο Μεταπτυχιακό Τμήμα της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας. Έχει παρουσιάσει δουλειά της (βίντεο, φωτογραφία, εγκαταστάσεις) στο Southampton, στο Λονδίνο και στην Αθήνα στην Τεχνόπολη του Δήμου Αθηναίων, στη γκαλερί Έκφραση, στο Κέντρο για τον Ψηφιακό Πολιτισμό, στο ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, στο κέντρο χορού Ισιδώρα Ντάνκαν και σε διάφορα φεστιβάλ. Παρακολουθεί το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Πολιτιστική Διαχείριση» του Παντείου Πανεπιστημίου.

50. Ο Ognjen Prnjat είναι διδάκτωρ στις τηλεπικοινωνίες του University College London, και εργάζεται ως project manager (υπεύθυνος διαχείρισης προγραμμάτων) για το Ελληνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΔΕΤ).

Γεννήθηκε στο Βελιγράδι το 1973. Ο Ognjen έχει σέρβικη, γαλλική και αγγλική υπηκοότητα. Είναι κάτοχος πτυχίου Bachelor Ηλεκτρονικής Μηχανολογίας του Πανεπιστημίου Surrey Αγγλίας, καθώς και μεταπτυχιακού τίτλου Masters' του Πανεπιστημίου University College London. Εφαρμόζει προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ηλεκτρονικά έργα υποδομής στην Ευρώπη, τα Βαλκάνια και τον Καύκασο. Επίσης παρέχει την τεχνογνωσία του σε παρόμοιες πρωτοβουλίες στην Κίνα, Ινδία καθώς και σε χώρες της Βορείου Αφρικής και της Νοτίου Αμερικής. Έχει ταξιδέψει εκτεταμένα σε Ευρώπη, Βόρειο και Νότιο Αμερική και Ασία. Είναι δεινός ερασιτέχνης φωτογράφος και ταξιδιωτικός αρθογράφος. Ξένες γλώσσες: σερβο-

κροατικά, γαλλικά και αγγλικά, σε ικανοποιητικό επίπεδο τα ρωσικά (Δίπλωμα Ξένων Γλωσσών στην Εργασία επίπεδο 2/Foreign Languages At Work FLAW Certificate stage 2) και τα ιταλικά (FLAW-2) και είναι αυτοδίδακτος στα πορτογαλικά, ισπανικά και ελληνικά.

51. Η Loukia Richards είναι εικαστικός και αριστούχος της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών του Βερολίνου.

Στα έργα της χρησιμοποιεί ύφασμα, ένα υλικό που θεωρείται ιερό στον Ελληνικό πολιτισμό. Έχει διατελέσει υπότροφος του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ωνάση (1989-93). Τιμήθηκε με το βραβείο Fulbright Award for Mid Career Artists (2007). Έχει λάβει τη διάκριση Selected Maker από τον κρατικό οργανισμό για την προώθηση των εφαρμοσμένων τεχνών Crafts Council της Βρετανίας (2006). Ήταν υποψήφια για το διεθνές βραβείο New Traditional Jewellery (Άμστερνταμ, 2007). Έχει εκθέσει έργα της στο Ναύπλιο την Αθήνα, το Βερολίνο, το Λονδίνο, το Μπρίστολ, το Μπράιτον, το Άμστερνταμ, κ.ά. Έργα της βρίσκονται μεταξύ άλλων, στη συλλογή του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ωνάση στη Νέα Υόρκη (ζωγραφική) και του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος στο Ναύπλιο (σχέδια).

52. Ο Άκης Σαραντόπουλος είναι δικηγόρος, υπηρετεί το θεσμό της Νομικής Αρωγής του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών και συνεργάζεται με το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ).

Αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών τον Ιανουάριο του 1993. Συμμετείχε ως πτυχιούχος στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ερευνητικού Εργαστηρίου Εγκληματολογίας, του τομέα Ποινικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το διορισμό του στο Πρωτοδικείο Αθηνών εργάστηκε ως δικηγόρος με κυρίαρχη κατεύθυνση τον τομέα του ποινικού δικαίου. Έχει γνώσεις Η/Υ (Word, Excel Office για Microsoft Windows, χρήση Νομικής Τράπεζας Πληροφοριών και Internet). Ξένες γλώσσες: αγγλικά και γαλλικά.

53. Η Κατερίνα Σάρδη είναι μηχανολόγος μηχανικός του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (Imperial College, Τμήμα Μηχ/γων Μηχ/κών, Τομέας Θερμορευστών), με διατριβή, η οποία προτάθηκε το 1997 για τα βραβεία Unwin και Armstrong του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Από το 2002, εργάζεται ως ειδική επιστήμων στη ΡΑΕ με έμφαση σε θέματα θερμικής ηλεκτροπαραγωγής και νέων τεχνολογιών, τεχνικά θέματα καυσίμων, τεχνολογιών αντιρρύπανσης, προστασίας του περιβάλλοντος, εμπορίας εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και εξοικονόμησης ενέργειας.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1969. Απόφοιτος του Αμερικάνικου Κολλεγίου Ελλάδας (Pierce College). Σύμβουλος επί μία πενταετία, των τμημάτων έρευνας αεριοστροβίλων και υλικών των εταιρειών Hitachi Ltd και Babcock Hitachi K.K., σύμβουλος της Unilever

Research Μεγ. Βρετανίας, καθώς και τεχνικός σύμβουλος της εταιρείας ΣΙΜΤΕΚ ΕΠΕ. Συνεργάζεται με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο σε εξειδικευμένα θέματα καύσης και συμπράττει στην υποστήριξη διπλωματικών-ερευνητικών εργασιών. Εκπρόσωπος της ΡΑΕ σε ομάδες εργασίας του Συμβουλίου των Ευρωπαίων Ρυθμιστών (CEER) σχετικές με το περιβάλλον, με πλήθος ανακοινώσεων σε επιστημονικά συνέδρια, καθώς και προσκεκλημένες ομιλίες. Κριτής στο επιστημονικό περιοδικό «Experiments in Fluids», έκδ. Springer Verlag. Μέλος του Βρετανικού τμήματος του Ινστιτούτου Καύσης, μέλος του ΔΣ του αντίστοιχου Ελληνικού τμήματος από τον Φεβρουάριο του 2002 και αντιπρόεδρος τις περιόδους 2002-2004, 2006-σήμερα. Από τη θέση αυτή διατέλεσε αντιπρόεδρος των οργανωτικών επιτροπών εθνικών και διακρατικών συνεδρίων, καθώς και του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Καύσης (2007).

54. Η Μαίρη Σκουλούδη είναι αρχιτέκτων μηχανικός και εργάζεται σαν ελεύθερος επαγγελματίας σε συνεργασία με αρχιτεκτονικά γραφεία πάνω στο σχεδιασμό κτιριακών έργων, επίπλων και σε βιοκλιματικές μελέτες.

Απεφοίτησε από το Τμήμα Διακοσμητικής της Σχολής Γραφικών Τεχνών και Καλλιτεχνικών Σπουδών στο ΤΕΙ Αθήνας (1991). Συνέχισε τις σπουδές της στο Λονδίνο, στο University of Greenwich από όπου πήρε το Bachelor of Arts in Architecture (1993), και στην Bartlett School of Architecture, University College London, αποκτώντας το Pre-Diploma in Architecture με την υποτροφία ARCUK (Architects Registration Council UK) για το ακαδημαϊκό έτος 1994-1995, καθώς και τα Diploma in Architecture (1996) και Master of Science in Built Environment: Environmental Design and Engineering, University College London (1997).

Έχει ευρεία διδακτική εμπειρία σε ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης στο εξωτερικό: University of Greenwich, London, School of Architecture and Landscape (2002, 1997-2000, 1997-1998), Bartlett School of Architecture, University College London (1999, 2000), Institute fur Gebaudelehre, Braunschweig, Γερμανία (1999), και σε ΙΕΚ στην Ελλάδα: ΙΕΚ Νέας Σμύρνης, Τμήμα Τεχνικών Διακόσμησης (2001, 2004-2005), Τμήμα Σχεδιαστών μέσω συστημάτων Η/Υ (2004), Διπλάρειο Κλιμεντίδειο Ίδρυμα, Τμήμα Τεχνικών Επίπλου (2001-2003), ΙΕΚ Αγίου Δημητρίου, Τμήμα Τεχνικών Διακόσμησης (2000-2001), ΙΕΚ Αμαρουσίου, Τμήμα Τεχνικών Διακόσμησης (2000-2001). Έχει γνώσεις χειρισμού Η/Υ, AutoCad 2000, Photoshop, Quark Express, Microsoft Office. Εξοικείωση με PC και Macintosh. Ξένες γλώσσες: αγγλικά.

55. Η Penny Soteres είναι μηχανολόγος και στέλεχος της Eurobank με σπουδές industrial engineering (BSc, MSC) στο Georgia Institute of Technology, USA.

Γεννήθηκε και μεγάλωσε την Atlanta GA, USA. Το 1993 ήρθε στην Αθήνα και το 1994 ξεκίνησε την καριέρα της σε ανάπτυξη λογισμικών συστημάτων. Στην συνέχεια ασχολήθηκε με Quality for Software και πιστοποιήσεις βάση των British Standards Institute. Από το 2000

είναι στέλεχος της Eurobank στην κεντρική υπηρεσία της Θεματοφυλακής, όπου είναι υπεύθυνη για τα μηχανογραφικά, οργανωτικά και αναπτυξιακά έργα της Διεύθυνσης στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια.

56. Η Δέσποινα Σταύρου σπούδασε γραφιστική στην ΑΚΤΟ και από το 2002 είναι ιδιοκτήτρια της gallery Manufactura όπου οργανώνει ατομικές και ομαδικές εκθέσεις Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Παράλληλα, η gallery λειτουργεί ως art shop, ενώ στο Manufactura lab παραδίδονται εικαστικά σεμινάρια.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1973. Έχει εργαστεί ως γραφίστας για 2 χρόνια (1996–1998). Το 1996 παρακολούθησε σεμινάριο καλλιτεχνικής φωτογραφίας με εισηγητή τον Πλάτωνα Ριβέλλη και ήταν μέλος του φωτογραφικού κύκλου για 8 χρόνια. Από το 1999 ασχολείται με την οργάνωση εκθέσεων, παίρνοντας μέρος στο φεστιβάλ Trash Art, παράλληλα παρακολούθησε σεμινάρια Ιστορίας Τέχνης με εισηγητές τον Αντρέα Ιωαννίδη και Μάνο Στεφανίδη. Το 2001 οργάνωσε την φωτογραφική έκθεση του Γιάννη Τζώρτζη στη δημοτική πινακοθήκη του Αγίου Νικολάου Κρήτης με τίτλο "ΕΣΟΠΤΡΑ". Το 2007 δημιούργησε ηλεκτρονική gallery. Έχει παρουσιάσει τη φωτογραφική της δουλειά σε πολλές ομαδικές και ατομικές εκθέσεις. Έχει ταξιδεύσει στην Ευρώπη, Αφρική και Ασία, με σκοπό τη φωτογράφιση, αλλά και την μελέτη της τοπικής τέχνης των χωρών αυτών.

57. Η Ελένη Στεργιοπούλου είναι κάτοχος MSc York University, Toronto, Canada, Statistics και ειδική επιστήμων σε θέματα προστασίας και ενημέρωσης καταναλωτών ενέργειας στη ΠΑΕ.

Είναι εμπειρογνώμων σε θέματα καταναλωτικής συμπεριφοράς, επί τη βάση της στατιστικής ανάλυσης δεδομένων, με δεκαπενταετή εργασιακή εμπειρία στον στρατηγικό σχεδιασμό προϊόντων και υπηρεσιών σε πολυεθνικές εταιρείες έρευνας αγοράς καταναλωτών, τηλεφωνίας, τηλεόρασης.

58. Ο Νάσος Ταβουλάρης είναι δικηγόρος από το 2003, με δραστηριότητα στο χώρο του δικαίου προστασίας καταναλωτή. Είναι νομικός σύμβουλος του Συνδέσμου Εταιριών Φωτοβολταϊκών (ΣΕΦ) και εταιριών ΑΠΕ.

Γεννήθηκε το 1978 στην Αθήνα. Αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Είναι μέλος του Εγκληματολογικού Εργαστηρίου Πανεπιστημίου Θράκης και της ομάδας νομικών της Ένωσης Καταναλωτών «Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ». Συμμετείχε στην ερευνητική ομάδα της Καθηγήτριας ΔΠΘ Αριάδνης Γερούκη, με θέμα τις εθνοπολιτισμικές συγκρούσεις στη φυλακή και το 2002 δημοσίευσε τη μελέτη: «Εθνοπολιτισμικές συγκρούσεις στη φυλακή: η περίπτωση της Δικαστικής φυλακής Θεσσαλονίκης (Διαβατών)». Έχει προσφέρει εθελοντικά στη Greenpeace, τη Διεθνή Αμνηστία, το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων, και τον «Αθήνα 2004».

59. Ο Μπάμης Τζανιδάκης είναι εικαστικός. Η παράλληλη ενασχόλησή του ως ηχολήπτη, με τη μουσική τον οδήγησε στην έρευνα των εφαρμογών ήχου σε χώρους εικαστικών δρώμενων. Γεννήθηκε το 1978 στην Αθήνα. Ξεκίνησε την καλλιτεχνική του εκπαίδευση στην Σχολή Καλών Τεχνών της Grenoble και εν συνεχεία στο Ecole Supérieure des Beaux Arts της Γενεύης. Εκεί ολοκλήρωσε τον πρώτο κύκλο σπουδών στο Τμήμα Γλυπτικής και Εγκαταστάσεων. Το 2004 ξεκίνησε μια μελέτη με τίτλο, *Suivre Les Ondes Sonores* (Ακολουθώντας Τα Ηχητικά Κύματα), την οποία συνεχίζει να καταγράφει μέχρι και σήμερα. Το 2004 συμμετείχε στην έκδοση ενός φωτογραφικού λευκώματος, το οποίο παρουσιάστηκε στην έκθεση βιβλίου του Παρισιού, και συμπεριλήφθηκε σε εκδόσεις καλλιτεχνικών περιοδικών της Αθήνας. Το 2006 κυκλοφόρησε ένα μουσικό CD με τίτλο *Γεύση*, ως τραγουδοποιός του συγκροτήματος 'Εμμονο Γκρίζο.

60. Η Μαίρη Τζίκα σπούδασε κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης και κατέχει Master στην κοινωνική ανθρωπολογία του University of Edinburgh. Εργάζεται ως social worker στο Λονδίνο.

Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1980. Το ενδιαφέρον της εστιάζεται σε ζητήματα τελετουργιών και θρησκείας, αστικής ανθρωπολογίας και φιλμ. Το 2007 έλαβε μέρος σε summer school στην Κόνιτσα με θέμα τη διασυνοριακή επικοινωνία, τη δημιουργία εθνικής συνείδησης και τα ελληνόφωνα χωριά της Αλβανίας. Σαν freelancer, επικεντρώθηκε στο ντοκιμαντέρ. Το μεγαλύτερο της project αφορά ένα βιομηχανικό χωριό στη Ρουμανία. Ο σκοπός του φιλμ είναι να παρουσιάσει τις αλλαγές που υπέστη τα τελευταία χρόνια, η ανατολικοευρωπαϊκή αυτή χώρα.

61. Ο Γιάννης Τζώρτζης σπούδασε νομικά στα Πανεπιστήμια της Αθήνας, των Βρυξελλών, της Φλωρεντίας και του Λονδίνου. Είναι διδάκτωρ Νομικής του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω στη ΠΑΕ. Είναι φωτογράφος, μέλος της Royal Photographic Society of Great Britain (RPS) και του Φωτογραφικού Κύκλου. Είναι Γενικός Γραμματέας του Συλλόγου Αποφοίτων του London School of Economics and Political Science.

Γεννήθηκε στον Άγιο Νικόλαο Κρήτης. Έχει εξειδικευθεί στο δίκαιο της ενέργειας και του περιβάλλοντος και έχει δημοσιεύσει πολλά σχετικά άρθρα σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά και μεταξύ άλλων, τις μονογραφίες: 'Μόλυνση του Περιβάλλοντος' (1985), 'Radical Criminology: A Critique' (1991), και 'Towards Better Regulation: Luhmannian autopoiesis and the politics of morphosis' (2004). Είναι εκπρόσωπος της ΠΑΕ σε ομάδες εργασίας του Συμβουλίου των Ευρωπαίων Ρυθμιστών (CEER) σχετικές με τις ΑΠΕ. Δίνει διαλέξεις σε διεθνή fora, ως environment and energy expert του Technical Assistance Information Exchange Unit (TAIEX) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και του Διεθνούς Οργανισμού του 'Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίου Δικαίου'. Διδάχθηκε φωτογραφία στο Λονδίνο. Του έχουν απονεμηθεί τα βραβεία: RPS Travelling Photographer of the Year

1993, Jessop Group/Solihull Centre 1996 και 1997, της εφημερίδας 'Το Βήμα' και του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού 1998. Διακρίθηκε στο 18^ο Διεθνές Φεστιβάλ Φωτογραφίας 'Photosynkyria 2006' του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, καθώς και στον 14^ο Μήνα Φωτογραφίας 2007 του Ελληνικού Κέντρου Φωτογραφίας στην Αθήνα. Έχει εκδώσει τις φωτογραφικές μονογραφίες: 'One thousand miles from home' (1996), 'Ιράν: Πέρα από τα τείχη της σιωπής' (1997), 'Εσοπτρα' (2002), 'Μαύρο φως του Κονγκό' (2004), 'Στους δρόμους της Μογγολίας' (2006), 'Παναμάς: Η ανθρωπολογία της φωτογραφίας' (2007) και 'Παπούα-Νέα Γουϊνέα: Η αλήθεια της εικόνας' (2007). Εκθέτει στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Έχει συνεργαστεί, μεταξύ άλλων, με το περιοδικό 'The Royal Geographical Society' και την εφημερίδα 'Ελευθεροτυπία'. Είναι υποψήφιος για το μεταπτυχιακό δίπλωμα του Παντείου Πανεπιστημίου της Αθήνας στην 'Πολιτιστική Διαχείριση'.

62. Η Σύλβια Τσαγλιώτη είναι πτυχιούχος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης και κάτοχος Masters' (MA-διετής) Ευρωπαϊκών και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι ειδική σύμβουλος συγχρηματοδοτούμενων έργων, (Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς - ΕΣΠΑ και Πολυμερών Χρηματοδοτικών Οργανισμών) τοποθετημένη από τη Μονάδα Οργάνωσης Αναπτυξιακών Προγραμμάτων ΑΕ, στην Ειδική Γραμματεία Αξιοποίησης Διεθνών Προγραμμάτων του Υπουργείου Εξωτερικών.

Διετέλεσε υπεύθυνη συντονισμού ερευνητικών προγραμμάτων στο Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (ΙΔΟΣ, 1998-1999) και υπεύθυνη ανάπτυξης ερευνητικών προγραμμάτων και προγραμμάτων εκπαίδευσης (Συγχρηματοδοτούμενες Κοινοτικές και Διεθνείς Δράσεις: MEDA, PHARE, INTERREG, DG-Research-Fifth-Sixth Framework Program, DG-Education and Culture/A3022, Home and Justice Affairs/Odysseus/ Ippokratis, Ford Foundation, USIP, German Marshal Fund, Friedrich Ebert Stiftung κ.α) στο Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ, 1999-2002). Ήταν υπότροφος του Marshal Memorial Fellowship Program (Washington DC) και μέλος του εν λόγω Διατλαντικού Δικτύου. Παρακολούθησε εκπαίδευση στις πόλεις Washington, New York, Los Angeles, Pittsburg, Kentucky και Lincoln των ΗΠΑ. Γνωρίζει τα ακαδημαϊκά ινστιτούτα, τις ΜΚΟ και think tanks στην Ελλάδα, στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη και στην Αμερική, έχοντας εμπειρία στην σύσταση ομάδων εργασίας με έμφαση στην πρακτική διάσταση (policy proposals) στο πλαίσιο ευρωπαϊκών και διεθνών προγραμμάτων. Έχει λάβει μέρος ως rapporteur, σε διεθνή fora, εκπροσωπώντας την Ελλάδα.

63. Ο Νεκτάριος Τσαγλιώτης είναι υπ. διδάκτωρ στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Κρήτης με θέμα διδακτορικής διατριβής: «Μια διδακτική και μαθησιακή προσέγγιση της μηχανικής και της ηλιακής ενέργειας με παιδιά της ΣΤ' τάξης του δημοτικού σχολείου». Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου (MPhil) του Nottingham Trent University στη Διδακτική των Φυσικών Επιστημών και μέλος της

συγγραφικής ομάδας των νέων διδακτικών πακέτων για τις φυσικές επιστήμες στην Ε' και Στ' Δημοτικού.

Από το 2005, διδάσκει θέματα διδακτικής φυσικών επιστημών και εργαστηριακής πρακτικής στο Περιφερειακό Επιμορφωτικό Κέντρο Κρήτης (ΠΕΚ), καθώς και στο Διδασκαλείο του Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Συντονίζει τη δημιουργία και ανάπτυξη του Εργαστηρίου Φυσικών Επιστημών του 9^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κρήτης. Συμμετέχει στο Θεματικό Δίκτυο "Science Teacher Education Development in Europe" [STEDE] υπό την αιγίδα της European Science Education Research Association [ESERA]. Έχει συντονίσει πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα (Πρόγραμμα Comenius 1 με σύμπραξη 5 ευρωπαϊκών σχολείων και θέμα: «Ηλιακή Ενέργεια: Ενημέρωση και Δράση»), ενώ παράλληλα έχει διοργανώσει τρία «Πανηγύρια Επιστήμης». Αρθρογραφεί σε επιστημονικά περιοδικά και εκδόσεις, όπως: «Μια διδακτική και μαθησιακή προσέγγιση της ηλιακής ενέργειας με παιδιά της Στ' τάξης του Δημοτικού σχολείου Διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών: Έρευνα & Πράξη» (2006), «Approaching conceptual change in the teaching and learning of mechanical and solar energy with 6th grade primary school children in Greece» στο H. E. Fischer (ed.) Developing Standards in Research on Science Education, London (2005).

64. Η Νεφέλη Γιατροπούλου-Μάντζαρη σπούδασε οικονομικές και πολιτικές επιστήμες (πτυχίο και μεταπτυχιακό) στο Sciences-Po του Παρισιού και εργάζεται στην Ανώτατη Αρχή Καταπολέμησης των Διακρίσεων στο Παρίσι, ως σύμβουλος για Ευρωπαϊκά και διεθνή θέματα.

Γεννήθηκε στο Παρίσι. Εργάστηκε δυο χρόνια στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις Βρυξέλλες, ως συντονίστρια έργων αειφόρου ανάπτυξης σε χώρες του Ειρηνικού. Στην Ελλάδα εργάστηκε στο Υπουργείο Απασχόλησης για το κοινοτικό πρόγραμμα EQUAL (καταπολέμηση των διακρίσεων στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας) σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Έχει εκδώσει γλωσσικό οδηγό για γαλλόφωνους στην Ελλάδα (εκδ. Harraps) και ένα άρθρο για την Ελληνική τουρκομουσουλμανική μειονότητα στη δυτική Θράκη (European Journal of Turkish Studies). Ξένες γλώσσες: γαλλικά, αγγλικά, ισπανικά, τουρκικά.

65. Η Βιβή Φαναριώτη είναι πτυχιούχος γερμανικής γλώσσας και φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (1994), και απόφοιτος θεατρολογίας και πολιτιστικής επικοινωνίας (MME) του Πανεπιστημίου Humboldt Βερολίνου (1998). Υπότροφος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (IKY), 1994. Εργάζεται ως καθηγήτρια γερμανικών στα Αρσάκεια Λύκεια Ψυχικού (2007-σήμερα) και ως μέλος της συντακτικής επιτροπής του Περιοδικού «Popular medicine» (ένθετο εφημερίδας «Καθημερινή», 2007-σήμερα).

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1972. Διπλωματική Εργασία στη γερμανική φιλολογία με θέμα: «Συγκριτική Ανάλυση των Βασικών

Ηρώων Josef K. και K. στα έργα „Η Δίκη“ και „Ο Πύργος“ του Franz Kafka», Αθήνα, 1994. Διπλωματική Εργασία στο Τμήμα ΜΜΕ και Θεατρολογίας με θέμα: «Εισαγωγή στον Νέο Ελληνικό Κινηματογράφο: “Οι Κυνηγοί” του Θόδωρου Αγγελόπουλου», Βερολίνο 1999. Διάλεξη: «Μέρες του '36» του Θόδωρου Αγγελόπουλου, Σινεμά Arsenal, Βερολίνο 1999. Έχει ασχοληθεί με μεταφράσεις γερμανικών ντοκιμαντέρ για το περιοδικό «Geo & Antenna TV» (2005-2006), με μεταφράσεις-εκφωνήσεις τουριστικών οδηγιών στα γερμανικά για την εταιρεία παραγωγής «Φάνης Δούσκος» (2006). Μέλος συντακτικής επιτροπής στο Πρίσμα (ψηφιακή κρατική τηλεόραση), 2006, στο Channel 9, τηλεοπτική εκπομπή «Necessaire» (2005-2006), στο Περιοδικό «Θέλω» (ένθετο εφημερίδας «Έθνος») (2005), μέλος του Τομέα Δημοσίων Σχέσεων και Επικοινωνίας στον Όμιλο εστίασης Παπακώστα (2005) και του Minos Emi (2004-2005). Παρουσίαση-υπεύθυνη ύλης και επικοινωνίας για την τηλεοπτική εκπομπή «Ξεκουράσου», Smart channel (2004-2005), στο γραφείο τύπου Cinema Paris, Βερολίνο (1997-1998) και Schauspielhaus am Gendarmenmarkt (Μέγαρο Μουσικής Πρώην Ανατολικού Βερολίνου) (1996-1997). Έχει γνώσεις χειρισμού Η/Υ, κάτοχος του ECDL CORE (Windows, Word, Excel, Internet, Powerpoint, Access). Ξένες γλώσσες: γερμανικά, αγγλικά, ιταλικά.

66. Ο Ηλίας Χατζάκης είναι ηλεκτρολόγος μηχανικός ΕΜΠ (1990) και κάτοχος Master's Certification σε Logistics Management από το Université IX Paris Dauphine το 1991. Εργάζεται στο Εθνικό Δίκτυο Έρευνας Τεχνολογίας, υπεύθυνος για μια σειρά περιφερειακών και ερευνητικών ευρωπαϊκών έργων στο πλαίσιο του 3^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, του προγράμματος Leonardo, του προγράμματος Interreg κτλ.

Από το έτος 2001 είναι ο επιστημονικός υπεύθυνος του e-business forum, του μόνιμου μηχανισμού διαβούλευσης της πολιτείας με τον επιχειρηματικό και ακαδημαϊκό χώρο για την προώθηση του e-business στην Ελλάδα. Διετέλεσε σύμβουλος του Γενικού Γραμματέα Βιομηχανίας (1999-2002) και του Υφυπουργού Ανάπτυξης (1996), σε θέματα Logistics και e-business, ενώ ήταν ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Ανάπτυξης για την κατάρτιση του ΕΠ «Κοινωνία της Πληροφορίας» στο πλαίσιο του 3^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Έχει ακόμα εργαστεί ως Logistics Manager στην εταιρεία L'OREAL PARIS (1997-1999) και ως διευθύνων μηχανικός σε σειρά τεχνικών έργων για την εταιρεία Γ. ΠΕΤΡΗΣ ΑΕ (1993-1996). Είναι υποψήφιος για PhD στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου στο πεδίο “e-business εφαρμογές και πρακτικές”.

67. Η Μαρία Χουλάκη σπούδασε στο Τμήμα Φωτογραφίας και Video της Σχολής Καλών Τεχνών St Etienne, και ασχολείται με τη φωτογραφία και την επιμέλεια εκθέσεων. Γεννήθηκε στο Ηράκλειο Κρήτης. Κατά τη διάρκεια των σπουδών της παρακολούθησε μαθήματα οπτικοακουστικής επικοινωνίας. Εργάστηκε στην Ιταλία στο χώρο του διαφημιστικού marketing.

Μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλική Τηλεόραση, δίπλα στον J. C. Averty με υποτροφία της Γαλλικής Κυβέρνησης. Άρχισε να διδάσκει σαν καθηγήτρια εικαστικής αγωγής στη Μέση Εκπαίδευση. Εξειδικεύτηκε στη Διδακτική της Τέχνης σε γνωστά Μουσεία της Γαλλίας, (Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Bordeaux, C. Pompidou, Παρίσι). Δίδαξε στον Τομέα Επιστημών της Αγωγής, στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης. Συνεργάστηκε με το Δίκτυο Εικαστικών Εργαστηρίων του ΥΠΠΟ ως υπεύθυνη Εκπαιδευτικού Τομέα, του Κέντρου Σύγχρονης Εικαστικής Δημιουργίας Ρεθύμνης. Έχει εξειδικευθεί στη Διδακτική της Τέχνης για μαθητές του Δημοτικού Σχολείου σε συνεργασία με το Τμήμα Μουσειολογίας του Πανεπιστημίου του St Etienne. Είναι μέλος του Διεθνούς Συνδέσμου Μουσείων (ICOM). Σε συνεργασία με τις Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και με πολιτιστικούς φορείς σχεδιάζει εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές με στόχο την προσέγγιση του έργου τέχνης και σεμινάρια εικαστικής αγωγής για εκπαιδευτικούς.

- 68.** Η **Μάρα Χρυσοβέργη** είναι απόφοιτος της Νομικής Αθηνών, και από το 2000 εργάζεται ως δικηγόρος, νομική και φορολογική σύμβουλος επιχειρήσεων, μετά από εξαετή συνεργασία με μεγάλη ελεγκτική εταιρεία. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα. Ασχολήθηκε με την τοπική αυτοδιοίκηση την τετραετία 2003-2006 ως εκλεγμένη δημοτική σύμβουλος στο 2^ο Διαμέρισμα του Δήμου Αθηναίων και το ίδιο διάστημα διετέλεσε μέλος Διοικητικού Συμβουλίου δύο βασικών πολιτιστικών φορέων του Δήμου, του Πολιτισμικού Οργανισμού (ΠΟΔΑ) και των Μουσικών Συνόλων (ΔΑΜΣ), συμμετέχοντας σε διάφορες επιτροπές, δραστηριότητες και προγράμματα πολιτιστικής διαχείρισης.

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά, ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο, ή σε μετάφραση, ή άλλη γραπτή δισκευή, χωρίς γραπτή άδεια των νομίμων εκπροσώπων της ομάδας *green project*.

Για τη φωτογραφία του εξωφύλλου © Γιάννης Τζώρτζης, 2006.

www.greenproject2008.com

Όλο το έντυπο υλικό του *green project* εκτυπώνεται σε 100% ανακυκλωμένο χαρτί.

Βιβλιογραφία

- Abel, Richard (1980a) 'Redirecting Social Studies of Law' *Law and Society Review* 14: 805.
- Abel, Richard (1980b) 'Delegalisation: A Critical Review of its Ideology, Manifestations, and Social Consequences' in *Alternative Rechtsformen und Alternativen zum Recht*, Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie VI, Westdeutscher Verlag.
- Abel, Richard (1982) *The Politics of Informal Justice*, New York: Academic Press.
- Abel, Richard (1985) 'Comparative Sociology of Legal Professions: An Exploratory Essay' *American Bar Foundation Research Journal* 1: 1-79.
- Adler, Matthew D. (1999) 'Expressive Theories of Law: A Sceptical Overview' *Institute of Law and Economics Working Paper 275*, Philadelphia: University of Pennsylvania Law School.
- Ahl, V. and T. F. H. Allen, (1996) *Hierarchy Theory: A Vision, Vocabulary, and Epistemology*, New York: Columbia University Press.
- Ανδρεάδης, Γιάγκος (2004) *Η Αντίσταση της Μνήμης*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Bankowski, Zenon (1994) 'How Does it Feel to be on Your Own? The Person in the Sight of Autopoiesis' *Ratio Juris*, 7 (2): 254-66.
- Bankowski, Zenon (1996) 'How Does it Feel to be on Your Own? The Person in the Sight of Autopoiesis' in David Nelken, ed., *Law-as-Communication*, London: Dartmouth.
- Barsch, Armin (1993) 'Handlungsebenen, Differenzierungen und Einheit des Literatursystems', pp. 144—69 in Siegfried J. Schmidt (ed.) *Literaturwissenschaft und Systemtheorie. Positionen, Kontroversen, Perspektiven*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Barton, John H. (1975) 'Behind the Legal Explosion' *Stanford Law Review* 27: 567.
- Berman, H. J. (1963) *Justice in the U.S.S.R. - An Interpretation of Soviet Law*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Black, Julia (1996) 'Constitutionalising Self-Regulation' *Modern Law Review* 59: 1.
- Black, Julia (2000) 'Proceduralizing Regulation: Part I' *Oxford Journal of Legal Studies* 20: 597-614.
- Black, Julia (2001a) 'Decentring Regulation: The Role of Regulation and Self-Regulation in a Post-Regulatory World' *Current Legal Problems* 2001: 103-46.
- Black, Julia (2001b) 'Proceduralizing Regulation: Part II' *Oxford Journal of Legal Studies* 21: 33-58.
- Black, Julia (2002) 'Critical Reflections on Regulation' *Centre for Analysis of Risk and Regulation, London School of Economics and Political Science*.
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986) 'La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique' *Actes de la Recherche en Sciences* 64: 3-19.
- Bourdieu, P. and J. Passeron (1990) *Reproduction in Education Society and Culture*, London: Sage.
- Carbonnier, Jean (1972) *Sociologie Juridique*, Paris: Colin.
- Carbonnier, Jean (1983) *Flexible droit: textes pour une sociologie du droit sans rigueur*, Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*, Malden, MA: Blackwell.
- Castoriadis, C. (1975) *L'institution imaginaire de la société*, Paris: Seuil.
- Cotterrell, Roger (1984/1992) *The Sociology of Law: An Introduction*, London: Butterworths.

- Cotterrell, Roger (1986a) 'Law and Sociology: Notes on the Constitution and Confrontation of Disciplines' *Journal of Law and Society*, 13: 9-34.
- Cotterrell, Roger (1986b) Review of A. Podgorecki, C. Whelan and D. Khosla, eds, *Legal Systems and Social Systems in Public Law*.
- Cotterrell, Roger (1993) 'Sociological Perspectives on Legal Closure' in Alan Norrie, ed., *Closure or Critique: New Directions in Legal Theory*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cotterrell, Roger (1996a) 'Some Aspects of the Communication of Constitutional Authority' in David Nelken, ed., *Law as Communication*, Aldershot: Dartmouth.
- Danto, Arthur C. (1992) *Beyond the Brillo Box. The Visual Arts in Post-Historical Perspective*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Dunsire, Andrew (1993) 'Manipulating Social Tensions: Collibration as an Alternative Mode of Government Intervention' *Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung*, Discussion Paper 93/7.
- Dunsire, Andrew (1996) 'Tipping the Balance: Autopoiesis and Governance' *Administration and Society* 28: 299-334.
- Eco, Umberto (1983) *The Name of the Rose*, Orlando: Harcourt Brace and Co.
- Fitzpatrick, Peter (1992) *The Mythology of Modern Law*, London: Routledge.
- Fitzpatrick, Peter (2001a) *Modernism and the Grounds of Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fitzpatrick, Peter (2001b) 'Abiding the World: Globalism and the Lex Mercatoria' in J. Priban and D. Nelken, eds, *Law's New Boundaries: The consequences of legal Autopoiesis*: 249-64, Aldershot: Ashgate.
- Foucault, Michel (1979) 'Governmentality' *Ideology and Consciousness* 6: 5-21.
- Foucault, Michel (1980a) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. by C. GORDON, Brighton: Harvester Press.
- Foucault, Michel (1980b) 'Howison Lectures' Berkeley, 20 October 1980.
- Foucault, Michel (1981) [1971] 'The Order of Discourse' in R. Young, ed., *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*, London: Routledge.
- Foucault, Michel (1982) 'The Subject and Power' in Hubert Dreyfus and Paul Rabinow *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*: 208-26, Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1984a) 'Deux essais sur le sujet et le pouvoir' in Hubert Dreyfus and Paul Rabinow, eds, *Michel Foucault - Un Parcours Philosophique*, Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel (1984b) [1971] 'Nietzsche, Genealogy and History' in Paul Rabinow, ed., *The Foucault Reader*: 76-100, New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1984c) [1971] 'What is Enlightenment?' in Paul Rabinow, ed., *The Foucault Reader*: 32-50, New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1988) 'Technologies of the Self' in Martin Luther, Huck Gutman and Patrick Hutton, eds, *Technologies of the Self: A Seminar with Foucault*, Amherst: University of Massachusetts Press.
- Foucault, Michel (1991a) 'Politics and the Study of Discourse' in G. Burchell, C. Gordon and P. Miller, eds, *The Foucault Effect*, Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1991b) 'Governmentality' in G. Burchell, C. Gordon and P. Miller, eds, *The Foucault Effect*, Hemel Hempstead: Wheatsheaf.
- Fuller, L. L. (1958) 'Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart' *Harvard Law Review* 71: 630 ff.

- Fuller, L. L. (1969) 'Human Interaction and the Law' *American Journal of Jurisprudence* 14: 1-36.
- Gazi, Andromachi, (1988) *Museums and National Cultural Property : The Question of "Restitution"*, Darwin College, University of Cambridge.
- Γκαζή, Ανδρομάχη 'Από τις Μούσες στο Μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων' *Αρχαιολογία και Τέχνες* 70: 39-46.
- Galanter, Marc (1980) 'Legality and its Discontents: A Preliminary Assessment of Current Theories of Legalisation and Dejuridification' in E. Blankenburg, E. Klaus and H. Rottleuthner, eds, *Alternative und Alternativen zum Recht*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Gouldner, A. W. (1965) *Enter Plato; Classical Greece and the Origins of Social Theory*, New York: Basic Books.
- Gouldner, A. W. (1970) *The Coming Crisis of Western Sociology*, New York: Basic Books.
- Habermas, Jürgen (1973a) *Legitimation Crisis*, London: Heinemann.
- Habermas, Jürgen (1973b) 'Wahrheitstheorien' in H. Fahrenbach, ed., *Wirklichkeit und Reflexion. Festschrift für W. Schultz*, Pfullingen.
- Habermas, Jürgen (1975) *Legitimation Crisis*, trans. by T. McCarthy, Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen (1984) *The Theory of Communicative Action*, Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen (1985a) 'Law as Medium and Law as Institution' in G. Teubner, ed., *Dilemmas of Law in the Welfare State*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Habermas, Jürgen (1985b) *Der Philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1987) *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, trans. by E. G. Lawrence, Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1988) *Le Discours Philosophique de la Modernité*, Paris: Gallimard.
- Habermas, Jürgen (1992) *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1996) *Between Facts and Norms*, trans. by William Rehg, Cambridge: Polity Press.
- Hart, H. L. A. (1958) 'Positivism and the Separation of Law and Morals' *Harvard Law Review* 71: 593 ff.
- Hart, H. L. A. (1961) *The Concept of Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Hillermeier, Karl (1978) 'Eindämmung der Gesetzesflut' *Bayerisches Verwaltungsblatt*: 321.
- Jessop, Bob (1997) 'The Governance of Complexity and the Complexity of Governance: Preliminary Remarks on some Problems and Limits of Economic Guidance' in A. Amin and J. Hausner, eds, *Beyond Market and Hierarchy: Interactive Governance and Social Complexity*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Joerges, C. and E. Vos, eds (1999) *EU Committees: Social Regulation, Law and Politics*, Oxford.
- Intzessiloglou, Nikolaos G. (2000) 'The DIAS Proposal: A Research Program Conceiving Law as an Open Social System' *Rechtstheorie* 20: 1-70.
- Καρκατούλης, Παναγιώτης (2004) *Το κράτος σε μετάβαση. Από τη «Διοικητική Μεταρρύθμιση» στο "New Public Management" και τη «Διακυβέρνηση»* Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Kasler, Dirk (1984) 'Soziologie: 'Flug über den Wolken' *Der Spiegel*, 10 December.
- Ladeur, K. (1999) 'The Theory of Autopoiesis as an Approach to a Better Understanding of Postmodern Law: From the Hierarchy of Norms to the Heterarchy of Changing Patterns of Legal Inter-relationships' *EUI Working Paper LAW 99/3*.

- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα επιμ. (2002) *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα: Η ολοκλήρωση της Τριλογίας 1959-2000*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Lash, S. and J. Urry (1994) *Economies of Signs and Space*, London: Sage.
- Leydesdorff, Loet (1993) 'Is Society a Self-Organising System?' *Journal of Social and Evolutionary Systems* 16: 331-49.
- Leydesdorff, Loet (1996) 'Luhmann's sociological theory: It's operationalisation and future perspectives' *Social Science Information* 35: 283-306.
- Leydesdorff, Loet (2000) 'Luhmann, Habermas and the Theory of Communication' *Systems Research and Behavioural Science* 17(3): 273-88.
- Livet, Pierre (1983) 'La fascination de l' auto-organisation' in P. Dumouchel and J.-P. Dupuy, eds, *L'auto organisation de la physique au politique*, Paris: Seuil.
- Llewellyn, Karl N. (1932) 'Behind the Law of Divorce: I' *Columbia Law Review* 32: 1281-325.
- Luhmann, Niklas (1975a) *Legitimation durch Verfahren*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1975b) *Soziologische Aufklärung 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas (1979) *Trust and Power*, trans. by H. Davis, J. Raffan and K. Rooney, Chichester: John Wiley.
- Luhmann, Niklas (1982a) *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press.
- Luhmann, Niklas (1982b) 'Autopoiesis, Handlung und Kommunikative Verständigung' *Zeitschrift für Soziologie* 4: 11.
- Luhmann, Niklas (1984a) *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1984b) 'Die Wirtschaft der Gesellschaft als autopoietisches System' *Zeitschrift für Soziologie* 13: 308-27.
- Luhmann, Niklas (1985a) 'The Autopoiesis of Social Systems' *EUI Colloquium Paper*, Conference on Autopoiesis in Law and Society, in F. Geyer and J. Wan Der Zouwen, eds, *Sociocybernetic Paradoxes*, London: Sage (1986).
- Luhmann, Niklas (1985b) 'The Coding of the Legal System' *EUI Working Paper*, Conference on Autopoiesis in Law and Society.
- Luhmann, Niklas (1986a) 'Geschlossenheit und Offenheit: über Realität in der Welt des Rechts' unpublished.
- Luhmann, Niklas (1986b) *Die Soziologische Beobachtung des Rechts*, Frankfurt/M: Metzner.
- Luhmann, Niklas (1988a) 'The Unity of the Legal System' in G. Teubner, ed., *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Luhmann, Niklas (1988b) 'Closure and Openness: On Reality in the World of Law' in G. Teubner, ed., *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Luhmann, Niklas (1988c) 'Sozialsystem Familie' *System Familie* 1: 75-91.
- Luhmann, Niklas (1989a) 'Law as a Social System' *Northwestern University Law Review* 83/1and2: 136-50.
- Luhmann, Niklas (1989b) *Ecological Communication*, trans. by J. Bednarz Jr., Oxford: Polity.
- Luhmann, Niklas (1990a) 'Sozialsystem Familie' *Soziologische Aufklärung* 5: 196-217.
- Luhmann, Niklas (1990b) *Political theory in the Welfare State*, trans. by J. Bednarz Jr., Berlin: Walter De Gruyter.
- Luhmann, Niklas (1990c) *Die Wissenschaft der Gesellschaft*, Frankfurt/M.
- Luhmann, Niklas (1992a) 'The Coding of the Legal System' in A. Febbrajo and G. Teubner, eds, *State, Law, Economy as Autopoietic Systems*, Milan: Giuffre.

- Luhmann, Niklas (1992b) 'Some Problems with Reflexive Law' in A. Febbrajo and G. Teubner, eds, *State, Law, Economy as Autopoietic Systems*, Milan: Giuffre.
- Luhmann, Niklas (1992c) 'Operational closure and structural coupling: the differentiation of the legal system' *Cardozo Law Review* 13/5: 1419-41.
- Luhmann, Niklas (1997a) 'Limits of Steering' *Theory, Culture and Society* 14(1): 41-57.
- Luhmann, Niklas (1997b) *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1997c) *Die Kunst der Gesellschaft*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (2000a) *Die Politik der Gesellschaft*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (2000b) *Organisation und Entscheidung*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas (2000c) 'Die Rückgabe des zwölften Kamels: Zum Sinn einer soziologischen Analyse des Rechts' *Zeitschrift für Rechtssoziologie*.
- Luhmann, Niklas (2000d) *Art as a Social System*, trans. by Eva Knodt, Stanford: Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (2000e) *The Reality of the Mass Media*, trans. by Kathleen Cross, Cambridge: Polity Press.
- MacCormick, Neil (1981) *H. L. A. Hart. Jurists: Profiles in Legal Theory*, Stanford: Stanford University Press.
- Maher, I (1998) 'Community Law in the National Legal Order: A Systems Analysis' *Journal of Common Market Studies*: 237-44.
- Maturana, Humberto R. (1980) 'Man and Society' in F. Benseker, P. Heijl and W. Koech, eds, *Autopoiesis: Communication and Society*, Frankfurt/New York: Campus.
- Maturana, Humberto R. (1981) 'Autopoiesis' in Milan Zeleny, ed., *Autopoiesis: A Theory of Living Organization*, New York: North Holland Elsevier.
- Maturana, Humberto R. (1984) 'The Observer of Reality' presentation at the *Meeting of American Society of Cybernetics*.
- Maturana, Humberto R. and Varela Francisco J. (1973) *De maquinas y seres vivos*, Santiago: Editorial Universitaria.
- Maturana, Humberto R. and Varela Francisco J. (1975) 'Autopoietic Systems' *Biological Computer Laboratory (BCL) Report 9*, Urbana: University of Illinois.
- Maturana, Humberto R. and Varela Francisco J. (1980) *Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living*, Dordrecht/Boston: Reidel.
- Maturana, Humberto R. and Varela Francisco J. (1987/1992) *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*, Boston: Shambala Press.
- Mayntz, Renate (1988) 'Funktionelle Teilsysteme in der Theorie sozialer Differenzierung' in R. Mayntz et al. *Differenzierung und Verselbständigung: Zur Entwicklung gesellschaftlicher Teilsysteme*, Frankfurt/M./New York.
- Mayntz, Renate (1997) 'Politische Steuerung: Aufstieg, Niedergang und Transformation einer Theorie' in R. Mayntz *Soziale Dynamik und Politische Steuerung: Theoretische und Methodologische Überlegungen*: 263-92, Frankfurt/M.: Campus
- Mouzelis, Nicos (1995) *Sociological Theory: What went Wrong?* London: Routledge.
- Mouzelis, Nicos (2002) *From Change to Modernisation*, Athens: Themelio [in Greek].
- Münch, Richard (1982) *Theorie des Handelns* Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Münch, Richard (1988) *Understanding Modernity* (trans. of *Theorie des Handelns*) London/New York: Routledge.
- Münch, Richard (1992) 'Autopoiesis by Definition' *Cardozo Law Review* 13: 1463-71.
- Münch, Richard (1994) *Sociological Theory*, vol. 3: Development Since the 1960s. Chicago, IL: Nelson-Hall Publishers.

- Nelken, David (1988a) 'Social Work Contracts and Social Control' in R. Matthews *Informal Justice*, London: Sage.
- Nelken, David (1988b) 'Changing Paradigms in the Sociology of Law' in G. Teubner, ed., *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Nelken, David (1996) 'Can there be a Sociology of Legal Meaning' in David Nelken, ed., *Law as Communication*, London: Dartmouth.
- Nelken, David (1997) *Comparing Legal Cultures*, Aldershot: Dartmouth.
- Nelken, David (1998) 'Blinding Insights: The limits of a reflexive sociology of law' *Journal of Law and Society*, 25: 407-26.
- Ost, François (1988) 'Between Order and Disorder: The Game of Law' in G. Teubner, ed., *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Ost, François and Michel Van De Kerchove (1984) 'Towards an Interdisciplinary Theory of Law' in A. Peczenik, ed., *Theory of Legal Science*, Dordrecht: Kluwer Academic.
- Ost, François and Michel Van De Kerchove (1987) *Jalons pour une théorie critique du droit*, Brussels: Facultés Universitaires Saint Louis.
- Ost, François and Michel Van De Kerchove (1994) *Legal System between Order and Disorder*, Oxford: Clarendon Press.
- Parker, Christine (1999) *Just Lawyers*, Oxford: Oxford University Press.
- Parker, Christine (2002) *The Open Corporation: Self-Regulation and Democracy*, Melbourne: Cambridge University Press.
- Parsons, Talcott (1967) *Sociological Theory and Modern Society*, New York: Free Press.
- Parsons, Talcott (1968) "Interaction' and 'Social Systems'" in *The International Encyclopaedia of the Social Sciences*, New York: McGraw-Hill.
- Parsons, Talcott (1970) 'On Building Social System Theory: A Personal History' *Daedalus* 99: 826-81.
- Parsons, Talcott (1977) [1970] 'Equality and Inequality in Modern Society, or Social Stratification Revisited' *Social Systems and the Evolution of Action Theory* : 321-80, New York: Free Press.
- Parsons, Talcott (1982) *On Institutions and Social Evolution* in L. MAYHEW, ed., Chicago: University of Chicago Press.
- Parsons, Talcott (1991) *The Social System*, [1st edition 1951] London: Routledge and Kegan Paul.
- Parsons, T. and N. J. Smelser (1956) *Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory*, Glencoe, IL: Free Press.
- Paterson, John (1997b) 'An Introduction to Luhmann' *Theory, Culture and Society* 14(1): 37-9.
- Paterson, John and Günther Teubner (1998) 'Changing Maps: Empirical Legal Autopoiesis' *Social and Legal Studies* 7: 451-86.
- Plato (1980) *Laws*, trans. by Benjamin Jowett, Chicago.
- Pound, Roscoe (1930) 'The New Feudal System' *Kentucky Law Journal* 19: 15ff.
- Pound, Roscoe (1954) *Introduction to the Philosophy of Law*, New Haven: Yale University Press.
- Pound, Roscoe (1965) 'Contemporary juristic theory' in Dennis Lloyd, ed., *Introduction to Jurisprudence*, London: Stevens and Sons (2nd edition).
- Powell, W. W. (1990) 'Neither Market, Nor Hierarchy: Network Forms of Organization' in B. M. Straw and L. L. Cummings, eds, *Research in Organizational Behaviour* Greenwich, CT: JAI Press.

- Rempel, M. (1996) 'Systems Theory and Power/knowledge: A Foucauldian Reconstruction of Niklas Luhmann's Systems Theory, *International Journal of Sociology and Social Policy* 16: 28-90.
- Rempel, M. (1998) *Interpenetration Systems Theory: A Systems Approach to Social Differentiation and Power in Contemporary Societies*, Ph.D. Dissertation, University of Chicago.
- Rempel, M. (2001) 'On the Interpenetration of Social Subsystems: A Contemporary Reconstruction of Parsons and Luhmann' in Felix Geyer and Johannes Van Der Zouwen, eds, *Sociocybernetics: Complexity, Autopoiesis and Observation of Social Systems*, London:
- Rose, Nikolas (1994) 'Expertise and the Government of Conduct' *Studies in Law, Politics and Society* 14: 359-97.
- Rose, Nikolas (2000) 'Government and Control' *British Journal of Criminology* 40: 321.
- Salamon, Lester M. (2001) 'The New Governance and the Tools of Public Action: An Introduction' *Fordham Urban Law Journal* 28: 1611-74.
- Sapir, E. (1934) 'Symbols' in E. R. A. Seligman, ed., *Encyclopaedia of the Social Sciences*, Vol. 14, New York: Macmillan.
- Sartre, J.-P. (1943) *L' être et le néant, essai d' ontologie phénoménologique*, Paris: Gallimard.
- Sawicki, Jana (1988) 'Feminism and the Power of Foucauldian Discourse' in J. Arac, ed., *After Foucault: Humanistic Knowledge, Postmodern Challenges*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Scharpf, F. W. (1989) 'Politische Steuerung und Politische Institutionen' *Politische Vierteljahrsschrift* 30, 1: 10-22.
- Schmidt, Siegfried J. (1987) *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Schmidt, Siegfried J. (1993) 'Kommunikationskonzepte für eine systemorientierte Literaturwissenschaft', pp. 241-68 in Siegfried J. Schmidt (ed.) *Literaturwissenschaft und Systemtheorie: Positionen, Kontroversen, Perspektiven*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Sen, Amartya (1979) 'Rational Fools' in F. Hahn and M. Hollis, eds, *Philosophy and Economic Theory*: 87-109, Oxford: Oxford University Press.
- Sevänen, Erkki (2001) 'Art as an autopoietic sub-system of modern society' *Theory, Culture and Society*, Vol. 18 (1): 75-103.
- Stenson, K. (1998) 'Beyond Histories of the Present' *Economy and Society* 27: 333-52.
- Teubner, Günther (1985a) 'Legal Autopoiesis and Legal Evolution' *EUI Working Paper*.
- Teubner, Günther (1985b) 'After Legal Instrumentalism? Strategic Models of Regulatory Law' in G. Teubner, ed., *Dilemmas of Law in the Welfare State*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Teubner, Günther (1987) 'Juridification – Concepts, Aspects, Limits, Solutions' in G. Teubner, ed., *Juridification of Social Spheres*, Berlin: Walter De Gruyter.
- Teubner, Günther (1989) 'How the Law Thinks: Toward a Constructivist Epistemology of Law' *Law and Society Review* 23/5: 727-57.
- Teubner, Günther (1992a) 'Social Order from Legislative Noise?: Autopoietic Closure as a Problem for Legal Regulation' in G. Teubner and A. Febbrajo, eds, *State, Law, Economy as Autopoietic Systems*, Milan: Giuffrè.
- Teubner, Günther (1992b) 'Regulatory Law: Chronicle of a Death Foretold' *Social and Legal Studies* 1: 451-75.
- Teubner, Günther (1992c) 'The Two Faces of Janus: Rethinking Legal Pluralism' *Cardozo Law Review* 13/5.
- Teubner, Günther (1993) *Law as an Autopoietic System*, Oxford: Blackwell.

- Teubner, Günther (1998) 'Legal Irritants: Good Faith in British Law or How Unifying Law Ends Up in New Divergences' *Modern Law Review* 61: 11-32.
- Teubner, Günther (2000) 'Contracting Worlds: The Many Autonomies of Private Law' *Social and Legal Studies* 9: 399-417.
- Teubner, Günther (2001) 'Alienating Justice: On the Surplus Value of the Twelfth Camel' in J. Priban and D. Nelken, eds, *Law's New Boundaries: The Consequences of Legal Autopoiesis*: 21-44, Aldershot: Ashgate.
- Thompson, E. P. (1975) *Whigs and Hunters*, New York: Pantheon Books.
- Thompson, E. P. (1978) 'The Poverty of Theory' in E. P. Thompson *The Poverty of Theory and Other Essays*, New York: Monthly Review Press.
- Τσιβάκου, Ιωάννα 'Δράση και Πολιτισμική Αλλαγή', *Πολιτική και Πολιτισμός*, Τεύχος 20.
- Τσιβάκου, Ιωάννα, επιμ. (1995) *Δράση και Σύστημα*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσιβάκου, Ιωάννα, (1997) *Υπό το βλέμμα του Παρατηρητή (Περιγραφή και Σχεδίαση Κοινωνικών Οργανώσεων)*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσιβάκου, Ιωάννα, (2000) *Το Οδοιπορικό του Εαυτού (στον Χώρο της Εργασίας)*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσιβάκου, Ιωάννα (2003) *Τα ευέλικτα όρια των κοινωνικών συστημάτων* Αθήνα: Νεφέλη.
- Τσιβάκου, Ιωάννα (2006) *Προσφορά και Ανταπόδοση*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Τσιβάκου, Ιωάννα (2008) 'Η οργανωσιακή κουλτούρα. Οι αξίες. Οι πολιτιστικές οργανώσεις Παράδοση, 12/12/2007', *Σημειώσεις για το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Οργάνωση Πολιτιστικών Οργανισμών 2007-2008* (αδημοσίευτο).
- Turner, V. (1967) *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca NY: Cornell University Press.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (1986) *Μολύνηση του Περιβάλλοντος* Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Tzortzis, Ioannis N. (1987) *Max Weber and Karl Marx: Examining the Relationship of their Theories about Capitalism*, London: L.M. Dissertation, London School of Economics, University of London.
- Tzortzis, Ioannis N. (1991a) *Radical Criminology - A Critique*, Athens-Komotini: Ant. N. Sakkoulas.
- Tzortzis, Ioannis N. (1991b) 'Semiotics and Jurisprudence' Brussels: Katholieke Universiteit.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (1993) 'Παρέμβαση στο Ζήτημα της Φυλακής' *Δίκαιο και Οικονομία*, 19-20: 265-70.
- Tzortzis, Ioannis N. (1997) 'Playing Games behind Luhmann's back: Towards an Autopoiesis under dependence', London: Queen Mary, University of London.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (1999) 'Η Νέα Εργασιακή Κουλτούρα στο Δημόσιο' *Τετράδια της Οικονομίας*, 42: 11-3.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (2000) *Συνέργεια 2000: Ελαστικοποιημένη εφαρμογή των εθνικών σχεδίων δράσης για την απασχόληση και την πρόνοια στο νησιωτικό χώρο*, Μυτιλήνη: Υπουργείο Αιγαίου.
- Tzortzis, Ioannis N. (2004) *Towards Better Regulation: Luhmannian Autopoiesis and the Politics of Morphosis*, Διδακτορική Διατριβή, London: Queen Mary, University of London.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (2006) 'Ο Νέος Ρόλος της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας: Η ανεξαρτησία του θεσμού μετά την ενσωμάτωση των Οδηγιών 2003/54/EK και 2003/55/EK στην ελληνική έννομη τάξη' *Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης*, 12/2006: 155-97.
- Τζώρτζης, Ιωάννης Ν. (2008) 'Το «μίλημα» στις πρακτικές εντάσεως γνώσης' *Μεταπτυχιακή Εργασία*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

- Tzortzis, Ioannis N. (2009) 'Oil and the Law: An Environmental Impact Assessment', *European Public Law Organization*, London: Esperia.
- Villa, Vittorio (1984) 'Legal Science between Natural and Human Sciences' *Legal Studies* 3: 264.
- Vogel, Hans-Jochen (1979) 'Zur Diskussion um die Normenflut' *Juristenzeitung* 34: 321.
- Voigt, Rüdiger (1980) *Verrechtlichung. Analysen zur Funktion und Wirkung von Parlamentarisierung Bürokratisierung and Justizialisierung sozialer, politischer und ökonomischer Prozesse*, Königstein: Athenaum.
- Willke, Helmut (1985) 'Three Types of Legal Structure: The Conditional, the Purposive and the Relational Programme' in G. Teubner, eds, *Dilemmas of Law in the Welfare State*: 281-98, Berlin, New York: Walter De Gruyter.
- Willke, Helmut (1987) 'The Tragedy of the State: Prolegomena to a Theory of the State in Polycentric Society' *Archiv für Sozial – und Rechtsphilosophie*, 72 (4): 455-67.
- Willke, Helmut (1991) *Systemtheorie*, Stuttgart-New York: Gustav Fischer.
- Willke, Helmut (1992a) 'Societal Guidance through Law' in G. Teubner and A. Febbrajo, eds, *State, Law, Economy as Autopoietic Systems*, Milan: Giuffrè.
- Willke, Helmut (1992b) *Ironie des Staates: Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaft*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Wolin, Sheldon (1988) 'On the Theory and Practice of Power' in J. Arac, ed., *After Foucault: Humanistic Knowledge, Postmodern Challenges*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Zeleny, Milan (1981a) ed., *Autopoiesis: A Theory of Living Organization*, New York: North Holland Elsevier.
- Zeleny, Milan (1981b) 'What is Autopoiesis?' in *idem*, ed., *Autopoiesis: A Theory of Living Organization*, New York: North Holland Elsevier.

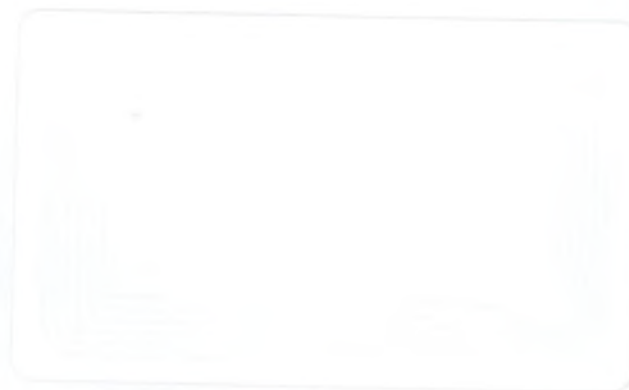

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ**

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

--	--	--

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000099300

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά, ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο, ή σε μετάφραση, ή άλλη γραπτή διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια των νομίμων εκπροσώπων της ομάδας *green project*.

Για τη φωτογραφία του εξωφύλλου © Γιάννης Τζώρτζης, 2006.

www.greenproject2008.com

Όλο το έντυπο υλικό του *green project* εκτυπώνεται σε 100% ανακυκλωμένο χαρτί.